

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Olomoucké předměstí stará Bělidla
Předměstí moravského středověkého města
očima archeologie

Magisterská diplomová práce

Bc. Tomáš Zlámal

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Šlézar, Ph.D.

Olomouc

2021

Údaje o magisterské diplomové práci studenta

Studijní obor: Archeologie

Osobní číslo: F170421

Název práce: Olomoucké předměstí stará Bělidla – předměstí moravského středověkého města očima archeologie

Název v angličtině: Old Bělidla Suburb of Olomouc – Archaeological Perspective on Suburb of Moravian Medieval City

Anotace: První část práce se ve stručnosti věnuje tématu archeologie středověkých, zejména pak moravských měst a následně se zaměřuje na středověkou Olomouc. Stručně shrnuje její topografii, polohu a dějiny bádání o středověké Olomouci. Taktéž nastiňuje vývoj jejího středověkého osídlení, včetně středověkých předměstí.

Druhá část práce se věnuje starým Bělidlům. Obsahuje exkurz do literatury a písemných pramenů, dále se podrobněji zaměřuje na prameny archeologické, přičemž záchrannému výzkumu staveniště domu Sokolská č. 5 je věnována samostatná kapitola. Značná pozornost je věnována popisu terénních a nálezových situací. Dále se zabývá vybranými artefaktuálními prameny z období středověku a vymezuje zdejší horizonty středověkého osídlení. Zjištěné skutečnosti jsou následně shrnuty v závěru práce.

Anotace v angličtině: The first part of the thesis briefly covers the topic of archaeology in medieval cities, particularly the Moravian cities, and subsequently focuses on medieval Olomouc. It summarizes the topography, location and historical research of medieval Olomouc. This part also outlines the development of the Olomouc settlement in the Middle Ages, including its medieval suburbs.

The second part of the thesis focuses on old Bělidla. This part covers the available literature and written sources and deals with the archaeological sources in more detail. A separate chapter is dedicated to the archaeological rescue excavation of the construction site at Sokolská No. 5. Special attention is paid to the description of the terrain and depositional context. The thesis further addresses the selected material sources from the medieval period and determines the timeline of the medieval settlement. The conclusion subsequently summarises the findings.

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracoval samostatně, pod odborným vedením vedoucího práce. V seznamu pramenů a literatury jsem uvedl veškeré použité informační zdroje.

V Olomouci dne 1. května 2021

Bc. Tomáš Zlámal

Na tomto místě bych rád poděkoval zejména rodině, přátelům a kolegům, kteří mi byli při psaní práce nápomocni. Velký dík patří také vedoucímu práce.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Obecný úvod do archeologie středověkých měst.	9
2.1 Počátky středověkých měst.	10
2.2 Středověké město.	12
2.3 Předměstí a městský region.....	14
3. Přírodní podmínky, topografie a strategická poloha Olomouce.	18
3.1 Strategická poloha Olomouce.	19
4. Dějiny bádání o středověké Olomouci.....	21
5. Nástin vývoje středověkého osídlení Olomouce.	25
5.1 Časně slovanské a starohradištní osídlení.	25
5.2 Středohradištní osídlení.....	26
5.3 Hrad a Předhradí na Olomouckém kopci.	27
5.3.1 Hrad.	27
5.3.2 Předhradí.....	28
5.4 Osady v podhradí.	31
5.4.1 Michalská osada.	31
5.4.2 Blažejská osada.	32
5.4.3 Mořická osada.	33
5.5 Královské město.....	33
6. Středověká předměstí Olomouce.	35
7. Předměstí stará Bělidla.	44
8. Přehled a základní vyhodnocení archeologických výzkumů starých Bělidel z let 1974–2005.	50
8.1 Sokolská ulice č. 5 (akce č. OL–SOK–77/78).	51
8.2 Vodovodní přípojka v Sokolské a Koželužské ulice (akce č. OL-SOK-90).	57
8.3 Slovenská ulice č. 14 (akce č. OL-SLO14-93).....	57
8.4 Sokolská ulice č. 36 (akce č. OL-SOK36-94).	58
8.5 Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie (akce č. OL-NPM-97/98).	59
8.6 Sokolská ulice č. 25 (akce č. NPU027/00).....	63

8.7 Přemístění malé kašny (akce č. NPU022/05).....	64
9. Záchranný archeologický výzkum starých Bělidel v letech 2015–2016 (akce č. NPU013/15).....	65
9.1 Popis terénních a nálezových situací.....	66
9.2 Vybrané artefakturní prameny a horizonty osídlení z období Středověku.....	81
9.2.1 Keramika.....	81
9.2.2 Mazanice.....	94
9.2.3 Kovové artefakty.....	95
9.2.4 Kostěné artefakty.....	99
9.2.5 Relikty staveb.....	101
10. Závěr.....	108
11. Seznam pramenů a literatury.....	112
12. Seznam obrazových příloh.....	123
13. Obrazové přílohy.....	127
14. Summary.....	143

1. Úvod

Roku 2015 jsem byl jakožto zaměstnanec Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci, pověřen vedením záchranného archeologického výzkumu v prostoru staveniště polyfunkčního domu Sokolská č. 5 v historickém jádru Olomouce. Jednalo se o můj první samostatně vedený terénní výzkum a co se týče rozsahu zkoumané plochy, dodnes zřejmě nejrozsáhlejší. Již tehdy jsem si uvědomoval potenciál této lokality, která se nachází na území v podstatě jediného, v jistém smyslu dodnes dochovaného středověkého předměstí města Olomouce. Přestože historické terény a stratifikované situace byly mnohdy narušeny či zcela zničeny mladšími stavebními zásahy, podařilo se terénním výzkumem zdokumentovat situace, které přinesly zcela nové poznatky o osídlení starých Bělidel. Následně však přicházely nové a nové záchranné akce a zpracování tohoto výzkumu bylo upozaděno tou měrou, že nebyla zpracována ani nálezová zpráva. K tématu středověkého osídlení starých Bělidel, jsem se však rozhodl vrátit vypracováním této předkládané práce.

Po konzultaci s Pavlem Šlézarem, vedoucím práce, byly stanoveny základní otázky a cíle, na které se na následujících stránkách budu snažit odpovědět. V první řadě se pokusím zjistit počátky středověkého osídlení Bělidel a sledovat následnou dynamiku a intenzitu zdejšího středověkého osídlení. Budu sledovat přítomnost specifických, archeologickým výzkumem postižitelných činností, jakými jsou například řemesla. Taktéž se pokusím určit charakter zdejší středověké zástavby.

V první části práce podniknu stručný exkurz do tématu archeologie středověkých, zejména pak moravských měst a následně se zaměřím na středověkou Olomouc. Stručně shrnu její topografii, polohu a dějiny bádání o středověké Olomouci. Taktéž nastíním vývoj jejího středověkého osídlení, včetně středověkých předměstí.

Ve druhé části práce se již budu věnovat starým Bělidlům. Podniknu exkurz do literatury a písemných pramenů, dále se podrobněji zaměřím na prameny archeologické, přičemž záchrannému výzkumu staveniště domu Sokolská č. 5 je věnována samostatná kapitola. Značná pozornost zde bude věnována popisu terénních a nálezových situací, na základě převážně autorem pořízené terénní dokumentace. Ve druhé podkapitole se budu zabývat vybranými artefaktuálními prameny z období středověku a pokusím se určit zdejší horizonty středověkého osídlení.

Hned v úvodu je však třeba upozornit na skutečnost, že většina movitých středověkých artefaktů pocházela z obtížně rozlišitelných homogenizovaných vrstev, mnohdy narušených mladšími zásahy. Vzhledem k výše zmíněnému a také značné kvantitě získaného materiálu, není zdejší soubor keramiky vhodný pro hlubší analýzu.

Jednotlivé kontexty tak budou datovány na základě převládajících základních morfologicko-typologických znaků z nich získané keramiky a stratifikace. Blíže se budu věnovat zejména rozměrnějším zahloubeným objektům, které byly v průběhu terénního výzkumu interpretovány jako pozůstatky nezděných středověkých staveb. Zjištěné skutečnosti následně shrnu v závěru práce.

2. Obecný úvod do archeologie středověkých měst

Archeologie měst v českých zemích se začala rozvíjet od padesátých let 20. století, přičemž jejími hlavními tématy byly z počátku zejména městské útvary, které zanikly ještě v průběhu středověku. Moderní výzkum raně středověkých aglomerací a vrcholně středověkých měst, tak zde má již dlouhou tradici. Do center živých měst se však zájem archeologů výrazněji přenesl až po roce 1989. To bylo spojeno se stavebním boomem v historických jádrech měst, provázeným mnohdy rozsáhlými záchrannými archeologickými výzkumy. Získané archeologické prameny významně doplnily výpovědní možnosti písemných pramenů a stavebních památek. Značnou měrou tak přispěly k poznání minulosti těchto sídelních celků (KLÁPŠTĚ 2012, 287–288; PROCHÁZKA 2007, 37–38).

I na základě těchto nových poznatků vzniklo množství odborných prací, věnujících se urbánní historii českého středověku. Jako stěžejní monografie, zabývající se fenoménem středověkého města, uveďme alespoň *Vznik městského zřízení v českých zemích* Jiřího Kejře, *Středověké město v Čechách a na Moravě* Františka Hoffmanna a výbor studií *Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu* Jindřicha Tomase (KEJŘ 1998; HOFFMANN 2009; TOMAS 1999). Dané problematiky se značnou měrou dotýkají publikace *Proměna českých zemí ve středověku* Jana Klápště a *Království v pohybu* Josefa Žemličky (KLÁPŠTĚ 2012; ŽEMLIČKA 2014). Za stěžejní lze považovat taktéž studie Rudolfa Procházky *Archeologie a poznání moravských a slezských měst a Odraz vrcholně středověké urbanizace v archeologických pramenech na základě vybraných příkladů* (PROCHÁZKA 2007; 2010).

Přes výše popsané, z prostředí moravských měst samozřejmě pochází i starší archeologické objevy. Do poloviny 20. století se však jednalo zejména o nahodilé sběry nálezů z lokalit narušovaných stavební činností. Po druhé světové válce se na Moravě a ve Slezsku, za přispění badatelů, jakými byli Boris Novotný, Jaroslav Král či Vlasta Šikulová, tato záchranná činnost rozvíjela zejména v Brně a Opavě. První velkoplošný výzkum v historickém jádru města se na Moravě uskutečnil v rámci výstavby obchodního domu Prior v Olomouci. Archeologové Josef Bláha a Pavel Michna při památkovém ústavu v Olomouci vytvořili pracoviště zaměřené na záchrannou činnost, které se stalo do konce 80. let vzorem pro další moravská města. Na konci 70. let tak bylo z hlediska archeologie systematicky sledováno Uherské Hradiště a Staré Město.

V 80. letech se k těmto městům připojilo Brno, Přerov a v menším rozsahu i další města. Výzkumy městských jader na Moravě prováděly zejména dvě instituce – Archeologický ústav Československé Akademie věd v Brně a Okresní středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci. K dané problematice však přispěla i archeologická pracoviště při některých muzeích. Přestože do podoby nálezových zpráv byla zpracována jen část výzkumů, byly na Moravě již před rokem 1989 formulovány první teorie k otázkám o charakteru raně středověkých aglomerací a formování institucionálních měst. S počátkem rozsáhlých rekonstrukcí historických jader měst a změnou legislativy v 90. letech 20. století, vznikly nové organizace specializované na provádění záchranných výzkumů. Dnes tak záchranné archeologické výzkumy v historických jádrech měst na Moravě provádějí zejména odbory archeologie územních odborných pracovišť Národního památkového ústavu v Olomouci a Ostravě, detašovaná pracoviště Ústavu archeologické památkové péče Brno ve Znojmě a Prostějově. Z nestátního sektoru společnosti Archaia Brno a Archaia Olomouc. V menší míře však vykonávají výzkumnou činnost v moravských městech i další instituce (*PROCHÁZKA 2007, 38–43*).

2.1 Počátky středověkých měst

Prostor jižní a západní Evropy, případně další oblasti blízkého východu a severní Afriky, kde se rozkládal řecko-římský svět antiky, byl do jisté míry světem měst. S úpadkem a následným rozpadem západní části pozdně antické římské říše však upadala i antická města. Ve městech se s celkovým rozpadem politického systému pozdně antických struktur ujímali politické moci křesťanští biskupové, avšak přesto docházelo ke značné ruralizaci těchto sídelních celků. Šlechta i klášterní společenstva v odlehlých oblastech, přispěly k přesunutí části moci z města na venkov. Dalo by se tak říci, že ve vývoji měst mezi antikou a středověkem došlo k přerušení. Na území Itálie, Francie a Španělska lze hledat počátek obnovování a zakládání nových měst v 10. století. Během 10. až 13. století pak prošla značná část Evropy masivní urbanizační vlnou, přičemž v oblastech ležící za hranicemi starého antického světa se jednalo o zcela nový fenomén (*LE GOFF 2002, 378–391*).

K zakládání měst ve východní části střední Evropy dochází ve 13. století, přičemž k tomuto urbanizačnímu procesu přispěly jak domácí předpoklady, tak

adaptace principů z dříve rozvinutých částí Evropy. Města vrcholného středověku byla ekonomickými centry, jejichž rozvoj souvisel s dělbou práce a výrobní specializací. V raném středověku se naproti tomu ekonomický potenciál soustředil zejména při předních hradech centrech. Jednotlivá sídliště v síti osídlení neměla shodný význam. Ta místa, která plnila funkce i pro své okolí, můžeme nazývat místy centrálními. Pro středověkou společnost byly až do 13. století těmito místy hrady, sídla sloužící jako nástroje panování nad lidmi i zemí. Síť těchto hradů vytvářela tzv. hradeckou organizaci. Hradecká centra však nebyla jednotnou ani jasně ohraničenou kategorií (*KLÁPŠTĚ 2012, 287–321*). Tuto problematiku blíže shrnuje např. Rudolf Procházka, který podává přehled lokalit tohoto typu na Moravě (*PROCHÁZKA 2009, 99–108*). Rozvinuté hrady se v průběhu první poloviny 13. století staly významnou oporou budování městské sítě. Na Moravě se tak stalo v případě Brna, Břeclavi, Hodonína, Olomouce, Přerova a Znojma. Za sídla nejvyššího řádu na Moravě můžeme označit Olomouc, Brno a Znojmo, kde se nacházela sídla moravských Přemyslovců. Hradecká soustava však nevytvářela rovnoměrnou sídelní síť. Ne všechna města tak mohla navazovat na stará hradecká centra, vždy však měla návaznost na osídlení jistého stupně centrality. Zejména se jednalo o komunikačně významná místa s trhem a krčmami (*KLÁPŠTĚ 2012, 287–321; ŽEMLIČKA 2014, 76–89*). Tyto krčmy nebyly pouhými stravovacími zařízeními, ale i místem tržní směny, komunikační výměny, případně i místem výběru celních poplatků (*NODL 2003, 563–570; KLÁPŠTĚ 2012, 287–321; ŽEMLIČKA 2014, 76–89*).

Charakteristickým rysem předlokačních sídlišť byl rozptýlený polycentrický charakter zástavby. Tyto osady se nacházely v okolí politicko-administrativního centra, tedy ve většině případů hradu. Skutečná právní města vznikají na Moravě v první polovině 13. století. V té době vzniká také řada sídlišť vybavených právem trhu, která ke skutečnému městskému útvaru dospěla později. Proces zakládání měst je v českých zemích spjat s nově přichozím obyvatelstvem, především z německy mluvících zemí, kteří byli zároveň nositeli autonomně orientovaného právního vybavení *ius teutonicum*. Toto nové obyvatelstvo přinášelo četné nové impulsy do stávající společnosti, kdy je jako elity nacházíme především v královských založeních. Tam vytvořilo jádro budoucího takzvaného městského patriciátu. Společně s představiteli místních řemeslníků a obchodníků, části šlechty a případně s nepočetnou složkou románského obyvatelstva vytvořili novou společenskou vrstvu měšťanů (*PROCHÁZKA 2006, 153–172; 2007, 43–47*). Život obyvatel měst nám přibližuje řada odborných textů, za příklad uveďme alespoň příslušné kapitoly publikací *Středověký člověk a jeho svět* a *Člověk*

českého středověku (ROSSIAUD 1999, 123–156; KLÁPŠTĚ 2002, 337–363; BOROVSÝ 2002, 392–412). Náplní lokačního záměru byla koncentrace osídlení do jasně vymezeného areálu, který byl rozdělen do jednotlivých parcel, komunikací a veřejných prostranství (PROCHÁZKA 2007, 43–47).

2.2 Středověké město

Města vrcholného středověku označujeme jako právní či institucionální. Termín lokace čili vysazení, je úhrnem právních a organizačně technických norem, podle nichž vznikala nová či byla přeměněna starší sídla vesnického i městského typu. Základním znakem lokačních měst byla právní výbava městské komunity, urbanizovaný půdorys rozčleněný do jednotlivých parcel a zázemí města, tvořící společně s městem městský region (KLÁPŠTĚ 2012, 351–353; ŽEMLIČKA 2014, 76–89). Čtyři základní rysy středověkého města z pohledu právní historie byly: městský mír, městské právo, městská svoboda a městská samospráva (PROCHÁZKA 2006, 156–160).

Počátky městského zřízení v českých zemích však překvapivě nejsou spojeny s předními centry počátku 13. století. První sídla nadaná městskými právy byla severomoravský Bruntál a Uničov. Urbanizační proces směřoval na Moravu totiž ze Slezska a zřejmě je z počátku spojen se zakladatelskou činností moravského markraběte Vladislava Jindřicha (PROCHÁZKA 2006, 160; KLÁPŠTĚ 2012, 351–353; WIHODA 2019, 147–165). Podrobněji se životu a době tohoto Přemyslovce věnuje Martin Wihoda ve své monografii (WIHODA 2019).

Zakladateli nejstarších měst byli od počátku panovníci, proto je označujeme za města královská. Od předních hradebních center předlokační éry se na institucionální města přenáší označení *civitas*. V papežských listinách však toto označení náleží výhradně sídlu biskupa, v případě Moravy tedy Olomouci. Pro menší a nekrálovská města, která byla zakládána na šlechtickém či církevním majetku, se od 14. století ustaluje označení *oppidum*. Institucionální města bývala vybavena řadou městských privilegií, jakýmsi souborem hospodářských a soudních výsad, případně různých úlev. Města těmito privilegii nebyla vybavena od vysazení, ale získávala je od panovníka postupně. Na území města vládlo městské právo. Jednalo se o svod soukromých, trestních, procesních a výkonných norem, jimiž se řídila městská obec. Na Moravu zasahuje sféra jihoněmeckých městských práv, z nichž vychází brněnský a jihlavský

právní okruh. V závěru 13. století se na jižní Moravě ještě vyčleňuje právní okruh Měnína. V severních částech Moravy i Čech, v oblastech blízkých Míšeňsku, Lužici a Slezsku, dominuje magdeburské právo. V některých oblastech severní Moravy a části Slezska se uplatňuje Hlubčické právo (*ŽEMLIČKA 2014, 214–236*).

Důležitým znakem lokačního města, jak již bylo naznačeno výše, byl jeho urbanismus. Město disponovalo sítí komunikací. K nim se řadila také veřejná prostranství s případným trhem. Nejdůležitějším veřejným prostranstvím bylo centrální náměstí, často označované jako rynek. Na komunikacích byl postupem času nerovnoměrně navyšován terén. Jejich povrch byl upravován pouze slabou vrstvou šterku, případně ve zvlhčených partiích haťování. Robustnější dlažby z větších kamenů se objevují až závěrem 13. století. Stabilní kamenné dlažby se i v těch největších královských městech, jakými byly Brno a Olomouc, objevují až kolem poloviny 14. století. Mezi komunikacemi se nacházely obytné bloky rozčleněné do městských parcel, které bývají často označovány jako městiště. Součástí městského prostoru byly také sakrální a funerální okrsky, případně i městský hrad. Celý městský areál byl ohrazen hradbou. Městské hradby byly nákladnou stavbou a v počátcích měst lze počítat spíše s lehčí formou opevnění, popřípadě příkopem. Opevnění města mělo z vojenského hlediska strategický význam, ale kromě toho také symbolicky vymezovalo svět městského práva (*PROCHÁZKA 2007, 47–50, 64–65; ŽEMLIČKA 2014, 236–252*).

Nedílným atributem institucionálního města byla jeho parcelace, tedy rozměření areálu města do těsně přiléhajících stavebních pozemků. Prvotní lokační obydlí na městských parcelách byly částečně do země zahloubené či podsklepené stavby. Relikty těchto prvotních staveb se později stávaly součástí složitých rozvinutých objektů vícedílného, případně i vícepodlažního domu. V některých případech však pozůstatek prvotní stavby zcela zanikal a do konstrukce mladšího domu zahrnut nebyl. Přestože noví obyvatelé s sebou přinášeli znalost svých vyspělých stavebních technik, zdá se, že rozvinutá podoba konkrétních domů na městských parcelách vyrůstala postupně. Cesta k městské řadové zástavbě složené z vícepodlažních domů s rozvinutým půdorysem, které zaplňovaly přední části parcel, tak nebyla přímočará. Od počátku urbanizace je však patrná snaha umístit obytný objekt ke komunikaci, přičemž dům vcele parcely postupnými přestavbami zabíral stále větší plochu městiště. Prvotní domy byly vesměs dřevohliněné, podíl kamene v jejich konstrukcích se zvyšoval postupně. V zadní části parcely se nacházelo hospodářské zázemí domu. Jednalo se o dvůr s přístřešky a košatinovými ohradami pro domácí zvířata. Ve dvoře se také nacházely odpadní jímky,

popřípadě studna jako zdroj vody. Na jednotlivých městištích také probíhaly rozličné výrobní činnosti, archeologicky postižitelná je zejména případná přítomnost volně stojících pecí. Podobně jako na veřejných prostranstvích se na městských parcelách kupil odpad (*KLÁPŠTĚ 2012, 378–386; PROCHÁZKA 2007, 50–64*).

2.3 Předměstí a městský region

Městský příkop a hradební zeď dělily městský prostor od venkovského sousedství. Tam, kde lokační města navazovala na hradební centra, bylo město obkrouženo pásem podhradských osad. Jejich těžiště se brzy přesouvala k vyústění městských bran a formovala se tak předměstí (*ŽEMLIČKA 2014, 255–281*).

Město nemalou měrou vstupovalo do ekonomického a sociálního života venkova. Jedním z privilegií, kterým města disponovala, bylo mílové právo. To v ideálním případě zahrnovalo okruh cca 11 km od městských hradeb a zajišťovalo městu na tomto území monopol v oblasti obchodu i většiny řemesel. Takto posílený městský trh se stával nedílnou součástí života venkovanů. I samotná středověká města si však dlouho udržovala agrární charakter a význam řemesel zde rostl jen postupně. Širší region města tak byl tvořen vesnickým zázemím, kde se nacházely tzv. městské vsi. Obyvatelé, těchto k městu přiléhajících vsí, dvorů a usedlostí, byli s městem pevně propojeni, což jim skýtalo různé úlevy. V majetku města mohly být celé vsi či jejich části. Majetky na venkově drželi i jednotliví měšťané. Pozemkové vlastnictví jim zajišťovalo přístup k zemědělské produkci, kromě toho však zvedalo i jejich společenskou prestiž, přibližovalo je šlechtě. Městské vsi dotvářely ráz většího urbánního komplexu, ekonomicky a někdy i právně provázaného. Jeho středobodem bylo město, před jehož branami se utvářela předměstí (*KLÁPŠTĚ 2012, 386–394; ŽEMLIČKA 2014, 281–293*). Blíže se městu a jeho regionu věnuje například Martin Ježek, otázce mílového práva, ale také venkovskému majetku měst a měšťanů zejména na severní Moravě pak Jaroslav Bakala (*JEŽEK 1997, 309–320; BAKALA 1973, 50–63; 1975, 106–119*). Zřejmě nejlépe probádaným městským regionem na Moravě je hospodářské zázemí Brna (*např. BOROVSÝ – JAN – ŠMERDA 2013, 459–507*). Jaroslav Mezník se věnuje majetku brněnských měšťanů na venkově ve 14. a 15. století (*MEZNÍK 1960, 129–147*). Jakub Novák ve své diplomové práci popisuje hospodářské zázemí středověkých královských měst na střední Moravě (*NOVÁK 2016*).

Co se týče utváření středověkých předměstí, obecně lze říci, že o nich víme podstatně méně než o utváření městských jader. Z archeologických dokladů a sporých písemných pramenů však vyplývá, že přinejmenším velká královská města se obklopují předměstskou zástavbou již v poměrně rané fázi (*PROCHÁZKA 2006, 164*).

Vývoj středověkých předměstí byl různorodý, závislý na geografických i majetkově právních podmínkách. Jednalo se tak o velmi různorodé útvary, které vyrůstaly jako přechodný útvar mezi městem uvnitř hradeb a venkovem. Nalezneme je téměř u všech středověkých měst, včetně nehrazených malých poddanských městeček (*RICHTER – KRAJÍC 2001, 147–152; HOFFMANN 2009, 192*).

Obecně můžeme hledat dva základní sídelní kořeny těchto sídel. V prvním případě se osada mohla nacházet v prostoru někdejší sídlištní aglomerace při raně středověkém hradu, jako správním centru. Z části této aglomerace se stalo středověké město a osady stojící mimo lokační areál se staly předměstími. Případně mohlo být město vysazeno v těsném sousedství staršího sídla, které se tak záhy stalo předměstím tohoto nového sídlištního útvaru. Ve druhém případě předměstí vzniklo jako nová osada v souvislosti s lokací města. V každém případě se zejména velká královská města rychle po založení předměstskými osadami obklopovala (*RICHTER – KRAJÍC 2001, 147–152; HOFFMANN 2009, 192*).

Poměrně dobře je tento proces popsán například v případě města Brna. Nejpozději v pokročilém 14. století existovala při cestách vycházejících z městských bran oboustranná souvislá zástavba. V době jejího největšího rozmachu se paprscitě rozbíhající zástavba podél komunikací slévá do téměř souvislého prstence. Z moravských měst se tak brněnská předměstí jeví jako ta nejrozvinutější. Oproti tomu města jako Jihlava či Uherské Hradiště disponovala jen předměstími nevelkého rozsahu (*PROCHÁZKA 2006, 164; PROCHÁZKA – KOLAŘÍK – ZŮBEK 2013, 568–600*).

Na předměstích se často nacházely mlýny, valchy, sladovny, koželužny a další řemeslnická zařízení, využívající vodní zdroje a obtěžující obyvatele vnitřního města hlukem či pachem. Zřejmě z bezpečnostních důvodů na předměstích působili taktéž řemeslníci pracující s ohněm. Na velkých předměstích byla jistě přítomna i základní řemesla zajišťující výživu, ošacení a obutí. Někteří obyvatelé se zřejmě zabývali výrobou textilií, zpracováním dřeva či kovů. Část obyvatel se věnovala obdělávání půdy, předměstí bylo součástí zemědělského zázemí města. Na předměstí vznikaly taktéž zahrady, které mnohdy vlastnili měšťané (*RICHTER – KRAJÍC 2001, 147–152*;

HOFFMANN 2009, 195–197). Dle Františka Hoffmanna (2009, 193–195) lze sledovat čtyři hlavní typy předměstí:

- 1) Pravidelný sídelní útvar ovlivněný zejména starší vsí.
- 2) Rostlá předměstí s hlavní osou podél cesty z města, která byla v různé míře doplněna dalšími rozptýlenými domy, usedlostmi a dalšími budovami.
- 3) Předměstí staršího původu v určité vzdálenosti od hradeb.
- 4) Rozptýlená předměstí bez určitější sídelní osnovy dané starší vsí nebo komunikací.

Obecně se jednalo o neopevněná sídla, která se stávala snadnou obětí válek. Mnohdy tak mohla být zcela zničena jak útočníky, tak ze strategických důvodů samotnými obránci města (*HOFFMANN 2009, 193–195*).

Na předměstích se zřejmě zpravidla nevyměřovala městiště a budovy k různým účelům vznikaly postupně. Převažovaly zde spíše drobnější domky a chalupy, ale mohlo se zde nacházet i několik větších dvorů a zemědělských usedlostí se zahradami. Samozřejmostí byly výše zmíněné provozovny řemesel a mlýny. Kostely a kláštery byly na předměstích budovány jen zřídka, avšak mnohdy sem byly umístovány špitály s kaplemi (*HOFFMANN 2009, 195, 198*).

Lidé z předměstí byli, co se sociálního rozvrstvení týče, zřejmě na úrovni nižší složky střední vrstvy měšťanů a městské chudiny. Horní vrstvy zde zcela chyběly, mohly si zde však pořizovat majetky. V lepším případě byli obyvatelé předměstí právně na úrovni městských obyvatel nižšího práva, tedy nesměli vařit a šenkovat pivo, ani provozovat obchody vyššího druhu, mohli se však věnovat běžnému řemeslu. Předměstí též obývali usedlíci bez městského práva, tedy převážně lidé z řad městské chudiny. Některá velká předměstí měla dokonce samostatnou správu s rychtářem a několika konšely, většinou však byla spravována přímo správními orgány města, což je odlišovalo od městských vsí. Rozvinutá předměstí pak mohla být v městské radě zastoupena vlastním konšelem (*HOFFMANN 2009, 197*).

K archeologickým výzkumům v místech někdejších středověkých předměstí dochází spíše příležitostně v rámci záchranných akcí. Svoji komplexností přinesl ojedinělý pohled na tuto problematiku výzkum levobřežního předměstí jihočeského poddanského města Sezimovo Ústí (*RICHTER – KRAJÍČ 2001*). My se v následujících

kapitolách budeme věnovat královskému městu Olomouci a jeho středověkému předměstí Bělidla.

3. Přírodní podmínky, topografie a strategická poloha Olomouce

Město Olomouc leží na střední Moravě v Hornomoravském úvalu. Přírodní prostředí Olomouce tvoří rovinatý terén říční nivy řeky Moravy. Šířka této nivy dosahuje 4 až 4,5 kilometru. Nadmořská výška se v těchto místech pohybuje mezi 212 až 220 metry. Na východní straně terén neznatelně narůstá do 230 metrů a dále viditelně stoupá, přičemž v oblasti Svatého Kopečku sahá až do úrovně 400 metrů. Směrem k Velké Bystřici terén postupně klesá do údolí řeky Bystřice a za ním se zvedá do výše až 300 metrů. Na západní straně města je přechod terénu z říční nivy postupný a členitý. Mezi Slavonínem a Novou Ulicí je zřetelný terénní stupeň v úrovni 240 až 280 metrů nad mořem, který se v oblasti Neředína a Řepčina vytrácí. Na základě tektonické stavby lze tak na území současné městské aglomerace vymezit tři základní geomorfologické jednotky. Centrální postavení zaujímá Středomoravská niva, na východě se nachází Žerotínská rovina, na západě Křelovská pahorkatina. Území historické části města, nacházející se ve Středomoravské nivě, bylo patrně od holocénu pokryto vegetací lužního lesa, který obklopoval řeku Moravu a její ramena. Prostoru této nížiny dominoval nápadný mohutný kulmský blok vyčnívající nad okolními lesy, pahorek Olomouckého kopce. Kopec je tvořen třemi oddělenými návršími. Tyto jeho morfologicky nejvýraznější vrcholy jsou Michalské (233 m n. m.), Václavské (226 m n. m.) a Petrské návrší (228 m n. m.), které jsou dnes označovány podle patronů na nich umístěných kostelů. Povrch kopce je tak mírně členitý se zřetelnou sníženinou v oblasti Předhradí, jehož je Petrské návrší nejjižnějším výběžkem. Celkově se jeho povrch mírně uklání k severozápadu, na jihovýchodě se nachází nápadný skalnatý svah (*HLOBIL – MICHNA – TOGNER 1984, 9–10; ZAPLETAL 2009, 14–15*).

Dominantním vodním tokem výše popsané oblasti je řeka Morava, protékající východní částí města. Ještě před městem se od ní odděluje říční rameno Střední Morava, které se na Nových Sadech s hlavním říčním korytem opět spojuje. Dalším významným vodním tokem protékajícím územím města je také levostranný přítok Bystřice (*ZAPLETAL 2009, 14–15*). Jinou významnou vodotečí byla dnes již z povrchu svedená říčka Povelka. Ta původně pramenila západně od Olomouce, někde v oblasti Tabulového vrchu a vlévala se do Moravy z pravé strany v oblasti Nových Sadů (*ŠLÉZAR 2018, 115–116; 2018a, 71–72*).

Geologické podloží Hornomoravského úvalu náleží horninám Českého masivu, jejichž vznik je spojen s variským vrásněním na konci karbonu. Tyto nejstarší horniny vystupují na střední Moravě sporadicky v omezených výchozech. V nadloží prekambriických hornin leží paleozoikum zastoupené devonskými vápenci, na něž navazují spodnokarbonské droby, slepence a jílové břidlice. V okolí města vystupují na povrch devonské horniny a kulmské sedimenty společně, v Olomouci pouze kulmské horniny. Na paleozoiku se postupně ukládaly neogenní až pleistocénní sedimenty. Starší jsou mořské miocénní vápnnité jíly, písky a písčité vápence s bohatou faunou, mladší pak sladkovodní jezerní a říční plioleptocénní písky a jíly. V pleistocénu se ukládají říční nánosy řeky Moravy a jejích přítoků. Z tohoto období jsou zachovány především hrubé šterky a písčité jíly. Chladná období pleistocénu se projevovala opakovaným ukládáním spraší a sprašových hlín. Z holocénu pak pochází jemnozrné písky, jíly a povodňové hlíny. Jak již bylo řečeno výše, dnešní město se rozkládá ve třech dílčích geomorfologických jednotkách. Horninové složení je ve všech jednotkách podobné, ale liší se různým rozšířením a mocností. Olomoucký kopec v historickém jádru města je zejména ze spodnokarbonské droby a slepence, na severozápadním okraji se vyskytují jílové břidlice s vložkami drob (ZAPLETAL 2009, 14–15). V minulosti sloužil zřejmě od románských dob jako zdroj lomového kamene, přičemž k nejintenzivnější těžbě zde docházelo v době lokace středověkého města (ŠLÉZAR 2018, 115–116; 2018a, 71–72).

3.1 Strategická poloha Olomouce

Koridor moravských úvalů sloužil od pravěku jako brána mezi evropským severem a jihem, byl součástí jedné z větví jantarové stezky. V raném středověku se prostor městské aglomerace dnešní Olomouce nacházel na křižovatce dálkových cest. Zřejmě již od pravěku zde byl klíčovou dálkovou trasou západovýchodní koridor, který v raném středověku představovala trasa Řezno – Praha – Olomouc – Krakov a dále na východ do Kyjevské Rusi. Význam trasy přes Olomouc vzrostl během první poloviny 10. století. To bylo zapříčiněno zejména příchodem Maďarů do Evropy, čímž byla načas rozvrácena dunajská linie stezky a nabývala na významu severní trasa, spojující Iberský poloostrov s Kyjevskou Rusí. Není proto překvapivé, že se již od 10. století tuto magistrálu snažila ovládnout česká knížata z rodu Přemyslovců a Olomouc tak zřejmě hrála důležitou roli v jejich výbojných východních politice. Během expanze českého státu za

Boleslava I. po této trase čile proudili otroci, koně, vosk i další komodity. Olomouc byla v tomto období obchodně svázána zejména s Polskem a Pobaltím na severu a Kyjevskou Rusí na východě. Od druhé poloviny 10. století až do 12. století byla důležitým místem na významné evropské komunikaci (BLÁHA 1984, 143–144; 2001, 190–192; HLOBIL – MICHNA – TOGNER 1984, 10–16; MARTÍNEK – ŠLÉZAR 2014, 6–9; ŠLÉZAR 2018, 116–119; 2018a, 69–70).

Stezka někde v prostoru dnešní olomoucké aglomerace překračovala řeku Moravu. Tento strategický bod, byl v minulosti badateli kladen hned do několika míst, dle aktuálního stavu výzkumu se však jeví jako pravděpodobné, že se původní místo pro překonání řeky v dobách před lokací středověkého města, nacházel někde v úseku mezi soutokem Moravy s Mlýnským potokem a železničním mostem na Nových Sadech. V blízkosti tohoto přechodu vzniklo již v předvelkomoravském období sídelní centrum na rozhraní dnešních městských částí Povel a Nové Sady v okolí Zikovy ulice (ŠLÉZAR 2018, 116–119; 2018a, 72–77).

Další trasy dálkové cesty směřovaly k Olomouci z jihozápadní Moravy a Brněnska a pokračovaly směrem na Opavsko. Jiná cesta vedla na Olomouc z jihozápadního Slovenska na polské Mezilesí a Vratislav (ŠLÉZAR 2018, 116–119; 2018a, 72–77).

K výrazným změnám ve struktuře komunikační sítě dochází na Moravě ve 13. století, se vznikem měst, jako nových hospodářských, obchodních a správních středisek. Obchodní trasy se stahují do městských bran, kde se města domáhají svých práv v podobě nuceného skladu a výběru mýta. V době po lokaci královského města Olomouce a vydělení vrcholně středověkého hradu na Václavském návrší od Předhradí zřejmě došlo ke změně průběhu dálkových cest i zde. Zbudováním tzv. hradské brány byl umožněn přímý průjezd Předhradím a následné překročení řeky přes most na dnešní Komenského ulici. Křižovatka cest tak byla ve vrcholném středověku stažena dovnitř městských hradeb. V průběhu vrcholného a pozdního středověku tak vzniká složitá, vzájemně propojená síť dálkových, regionálních a místních komunikací a Olomouc je její neodmyslitelnou součástí (MARTÍNEK – ŠLÉZAR 2014, 9; ŠLÉZAR 2018, 116–119; 2018a, 72–77).

4. Dějiny bádání o středověké Olomouci

Je pochopitelné, že k dějinám tak významného historického sídla, jakým je Olomouc, vznikla v průběhu času nesčetná řada odborných článků a studií, zabývající se různorodými dílčími otázkami medievistického bádání. Na tomto místě si tak připomeňme alespoň monografii *Raněstředověká Olomouc* historika a teoretika umění Václava Richtera (*RICHTER 1959*) a základní syntézy k dějinám města, v níž je středověkým dějinám věnován patřičný prostor. Za zřejmě nejstarší práci tohoto typu můžeme považovat *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz* německy píšícího olomouckého novináře, spisovatele a knihovníka Willibalda Müllera, která vznikla již v 80. letech 19. století (*MÜLLER 1882*). Další německy psané dílo *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918* olomouckého lékaře a historika Johanna Kuxe vyšlo roku 1937 (*KUX 1937*). Již o rok dříve však vyšly česky psané *Dějiny města Olomouce* olomouckého středoškolského profesora, historika a archiváře Václava Nešpora (*NEŠPOR 1998*). Další syntéz svých dějin se někdejší hlavní město Moravy dočkalo v 70. letech 20. století, kdy vyšly *Malé dějiny Olomouce* a *Olomouc: malé dějiny města* pak na počátku nového milénia (*BARTOŠ 1972; 2002*). Za zmínku stojí taktéž reprezentační publikace *Olomouc* z 80. let, mapující vývoj města a jeho urbanizace (*HLOBIL – MICHNA – TOGNER 1984*). Poslední a zřejmě nejrozsáhlejší syntézou dějin města jsou dvousvazkové *Dějiny Olomouce* (*SCHULZ 2009*).

K poznání nejstarších dějin města přispívají nemalou měrou archeologické výzkumy. Dějiny archeologického bádání v Olomouci shrnula Pavlína Kalábková v příslušné kapitole prvního svazku *Dějin Olomouce* (*KALÁBKOVÁ 2009, 19–29*). Již v polovině 18. století jevil zájem o starožitnosti kapitulní děkan Kašpar z Glansdorfu, který byl přesvědčen, že na náměstí před dómem sv. Václava vykopal základy kostela, který spojoval s markomanskou královnou Fridegildou, případně s věrozvěsty Cyrilem a Metodějem. Až v průběhu 19. století se o historii města a místní starožitnosti zajímali poučenější badatelé. Z tohoto období například pochází unikátní nález raně středověké železné přilby s nánosníkem, objevené v Křížkovského ulici na Předhradí. Moravský historiograf Antonín Boček a profesor českého jazyka Alois Šembera se zajímali o zbořeníště kostela sv. Blažeje a nálezy denárů s ražbou moravského knížete Svatopluka. V polovině století v Olomouci dokonce vzniklo první muzeum, které snad obsahovalo sbírku archeologických nálezů, které již nebyly vnímány jako pouhé kuriozity, ale jako

prameny historie hodné odborné publikace. V tomto směru vynikal především Ludwig Heinrich Jeitteles, profesor přírodovědy na německém gymnáziu. Archeologické nálezy získával z výkopů pro plynové potrubí prvního veřejného osvětlení v Olomouci. Tyto zachráněné starožitnosti dále zkoumal a své poznatky publikoval. Starožitnosti při rekonstrukci katedrály na Václavském návrší shromažďoval taktéž arcibiskupský stavitel Karel Biefel. Později byla při přestavbě tohoto objektu objevena románská zdiva s dochovanými okny, která byla původně interpretována jako pozůstatky paláce olomouckých Přemyslovců. Roku 1874 bylo městskou radou v radniční kapli sv. Jeronýma zřízeno Historisches Museum der Stadt Olmütz. Roku 1883 pak z iniciativy profesorů Slovanského gymnázia Vincenta Praska a Jana Havelky vznikl Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci s vlastním muzeem. K dalšímu rozvoji archeologie v Olomouci pak velkou měrou přispěl Havelkův tchán Jindřich Wankel, lékař proslulý svoji archeologickou a speleologickou činností v Moravském krasu (*KALÁBKOVÁ 2009, 19–21*).

V prvních dekádách 20. století olomoucká archeologie spíše stagnovala a těžiště archeologického bádání na Moravě se přesunulo do Brna. Během druhé světové války byla pozastavena činnost Vlasteneckého muzejního spolku, obnovena byla až po válce. V poválečných letech přednášel archeologii na Katedře historie Univerzity Palackého ředitel pražského Archeologického ústavu Jaroslav Böhm, v padesátých letech na něj navázal Josef Poulík. K zavedení řádného studia archeologie na olomoucké univerzitě však prozatím nedošlo, studijní obor archeologie při Katedře historie byl akreditován až o půl století později (*KALÁBKOVÁ 2009, 29, 29*).

Jaroslav Böhm taktéž inicioval první profesionální archeologické výzkumy v Olomouci. V letech 1948 až 1949 tak byly Květou Reichertovou z Archeologického ústavu ČSAV prováděny sondážní práce v historickém jádru města, přičemž jejich cílem bylo prozkoumat zejména pozůstatky přemyslovského hradu na Václavském návrší a kostela sv. Petra na Předhradí. V 50. letech 20. století se změnou politického režimu dochází k rozpuštění Vlasteneckého muzejního spolku a zřízení Krajského muzea v Olomouci. Vedení oddělení pro prehistorii byl pověřen Václav Burian, který se kromě správy sbírek věnoval i drobným záchranným archeologickým výzkumům. Vedení tohoto oddělení převzal Josef Skutil a později Zora Trnáčková, Václav Burian vedl od roku 1957 oddělení historické archeologie. V 60. letech prováděli pracovníci muzea řadu menších záchranných výzkumů (*KALÁBKOVÁ 2009, 23–25*). Na přelomu

50. a 60. let prováděl Boris Novotný z Archeologického ústavu ČSAV v Brně výzkum v areálu zahrad kláštera Hradisko (*NOVOTNÝ 1960; 1964; KALÁBKOVÁ 2009, 25*).

Počátkem 70. let došlo k rozvoji záchranné archeologie a v Olomouci tak při Okresním středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci, vzniklo oddělení historicko–archeologického průzkumu, které pod vedením Pavla Michny a Josefa Bláhy provádělo celou řadu záchranných výzkumů různého rozsahu (*KALÁBKOVÁ 2009, 25–26*). Pavel Michna shrnul působení, činnost a proměny tohoto pracoviště ke čtyřicátému výročí jeho existence ve *Sborníku Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci (MICHNA 2014, 28–47)*. Z rozsáhlejších výzkumů v historickém jádru města uvedme alespoň ty v místech obchodního domu Prior u kostela sv. Mořice (*BLÁHA 1974, 29–35; 1975, 283–285; 1979, 131; 1980, 114*), pobočky spořitelny v Barvířské ulici (*MICHNA 1982*), obchodního domu Koruna (*BLÁHA 1984a, 163–164; 1985, 157–158*) a Tereziánské zbrojnice (*BLÁHA 1978, 128; 1996, 143–146; BLÁHA – DROBNÝ – ČIŽMÁŘ – KOHOUTEK 1997, 223–225*). Ze záchranných archeologických výzkumů mimo vlastní historické jádro města pak jistě stojí za zmínku průzkum předvelkomoravského sídliště v dnešní městské části Povel (*BLÁHA 1987, 205–206; 1988, 206–207; 1988a, 155–170; 1989, 211*). V letech 1972 až 1995 prováděl Vít Dohnal, archeolog Vlastivědného muzea, zejména systematické výzkumy na Václavském návrší, tedy v areálu středověkého olomouckého hradu (*DOHNAL 2001; 2005; KALÁBKOVÁ 2009, 27*).

Od 90. let docházelo v Olomouci k rozsáhlé stavební činnosti, která byla doprovázena řadou záchranných archeologických výzkumů. Od roku 1995 prováděl výzkumy mimo historické jádro města Ústav archeologické památkové péče v Olomouci. Později byl na čas sloučen s archeologickým oddělením muzea v Archeologické centrum Vlastivědného muzea v Olomouci a od roku 2003 působí na území tzv. velké Olomouce samostatně, jako Archeologické centrum Olomouc. Vlastivědné muzeum se v současnosti již na poli archeologie věnuje pouze sbírkové a popularizační činnosti. V památkové rezervaci města prováděl výzkumy útvar archeologie Památkového ústavu v Olomouci, který prošel další transformací a dnes funguje jako odbor archeologie Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci. Na některých výzkumech Památkového ústavu v 90. letech spolupracovala taktéž prostějovská pobočka Ústavu archeologické památkové péče Brno. V novém tisíciletí byly některé výzkumy prováděny olomouckou pobočkou

společnosti Archaia Brno, která se v roce 2007 osamostatnila jako Archaia Olomouc (KALÁBKOVÁ 2009, 28–29).

Z výzkumů prováděných v historickém jádru města zmiňme alespoň rozsáhlý výzkum v prostorách nynějšího Arcidiecézního muzea na Václavském návrší (např. ZATLOUKAL 2012), výzkum městské parcely v Uhelné ulici (ZATLOUKAL 2006, 265–266), či výzkum realizovaný při rekonstrukci dlažby na Horním náměstí (FALTÝNEK 2001, 225–227). V poslední dekádě probíhaly rozsáhlejší záchranné výzkumy v rámci revitalizace Dolního náměstí (ZATLOUKAL 2014, 243–247), v místě plánované výstavby budovy Středoevropského fóra Muzea umění (ZATLOUKAL 2016, 293–294; 2017, 231–232), rekonstrukce třídy 1. máje, rekonstrukce objektů Filozofické fakulty Univerzity Palackého v ulicích Křížkovského (DEHNEROVÁ – ŠLÉZAR 2016, 294–300; 2017, 232–234; 2018, 259–261) a Na Hradě (ZLÁMAL – FALTÝNEK 2019, 12–29; ŠLÉZAR – FALTÝNEK – ZLÁMAL 2019, 289–293). Všechny pozitivní akce prováděné archeology olomouckého pracoviště Národního památkového ústavu jsou systematicky zanášeny do *Archeologického atlasu MPR Olomouc* (např. ZATLOUKAL – GRÉGR – DEHNEROVÁ – ŠLÉZAR – VEČEŘA 2018) a jejich průběžné vyhodnocování přináší nové dílčí poznatky o středověké Olomouci.

5. Nástin vývoje středověkého osídlení Olomouce

Nejstarší písemná zmínka o Olomouci se váže k roku 1055 (*KOSMAS, 104*). Pochází od kronikáře Kosmy, jehož kronika vznikala nejpozději někdy v letech 1119–1122 (*WIHODA 2011, 10*). Ve druhé polovině 11. století je však Olomouc již předním správním centrem Moravy, nachází se zde biskupský stolec a stává se sídlem jedné z moravských větví rodu Přemyslovců. V jistém smyslu by se dalo hovořit o nejvýznamnějším přemyslovském sídle na Moravě, snad srovnatelném se soudobými západoslovanskými centry i otonskými městy (*BLÁHA 2001, 180–182*). Na základě svědectví především archeologických pramenů se v následujících odstavcích pokusíme ve stručnosti zrekonstruovat vývoj zdejšího osídlení v průběhu středověku, přičemž budeme vycházet zejména z textů Pavla Šlézara, které představují nejaktuálnější podnětný vhled do dějin osídlení středověké Olomouce (*ŠLÉZAR 2018; ŠLÉZAR v tisku*).

5.1 Časně slovanské a starohradištní osídlení

Nejstarší raně středověké osídlení Olomouckého kopce a jeho okolí je spojeno s nálezy keramiky tzv. pražského typu, pocházející z prostoru dnešní Pekařské ulice. Byl zde zjištěn objekt se zbytky otopného zařízení, který by se dal interpretovat jako torzo zahlobené chaty, přičemž v jeho zásypu se nacházely fragmenty výše zmíněné časně slovanské keramiky ze 6. století. Ve vrstvách se pak nacházela i starohradištní keramika ze 7. až 8. století (*BLÁHA 1984, 133–138; KALÁBKOVÁ – KALÁBEK 2009, 75–77; ŠLÉZAR 2018, 120–121*). Právě v těchto místech se později rozvíjelo olomoucké suburbium (*BLÁHA 2001, 183*), kterému se budeme věnovat níže.

Nejstarší mocenské centrum na území Olomouce se nacházelo asi 1,5 km jižně od jihovýchodního okraje dnešního historického jádra města, v inundačním terénu v prostoru olomouckého předměstí Povel. Lokalita, označovaná jako Zikova I o předpokládané rozloze 1,8 ha, se nacházela na původně mírné vyvýšenině, kde bylo na ploše 0,26 ha více než padesát zahlobených sídlištních objektů. Nálezy luxusních a importovaných předmětů jsou dokladem dálkového obchodu, z kterého povelské sídliště v blízkosti přechodu řeky Moravy profitovalo. Východním směrem se nacházela lokalita označovaná jako Zikova II, o předpokládané rozloze až 4 ha. Zde byly na ploše 0,22 ha zjištěny objekty převážně výrobně-hospodářské funkce, spojené zejména

s kovářstvím a kovolitectvím. Počátky celého dvoudílného sídliště lze snad spatřovat v závěru 7. století, přičemž největšího rozmachu dosáhlo v průběhu 8. století. Jeho zánik snad souvisí se sjednocovacím procesem a expanzí mojmírovců na počátku 9. století. O násilném zániku však neexistují přesvědčivé důkazy. Osídlení na lokalitě Zikova II navíc plynule pokračuje do průběhu 9. století (*BLÁHA 1988a; KALÁBKOVÁ – KALÁBEK 2009, 75–77; ŠLÉZAR 2014, 201–203; 2018, 120–121*).

5.2 Středohradištní osídlení

Prvotní osídlení Olomouckého kopce v době Velké Moravy se zřejmě koncentruje na Předhradí v okolí Biskupského náměstí a Křížkovského ulice. Snad se zde nacházel dvorec. Byla zde zjištěna taktéž část středohradištního pohřebiště a další pohřby s bohatou výbavou byly objeveny ve Wurmově ulici (*ŠLÉZAR 2014, 203–204; 2018, 120–121*). Další sídlištní a funerální aktivity byly doloženy taktéž v prostoru Václavského návrší (*ZATLOUKAL – ŠLÉZAR 2001; ŠLÉZAR 2018, 120–121*). K dynamickému a intenzivnímu nárůstu osídlení Olomouckého kopce však zřejmě dochází až na přelomu 9. a 10. století, kdy lze hledat počátky olomouckého hradiště, zaujímavějšího prostor Václavského návrší a Předhradí. Přesun centrálních funkcí z povelského předvelkomoravského ústředí na Olomoucký kopec tak nemá přímou chronologickou návaznost. To snad bylo zapříčiněno vazbou velkomoravských bojovnických elit na povelský přechod Moravy (*ŠLÉZAR 2018, 120–122*).

Dokladem toho jsou zejména pohřebiště. Na pohřebišti ve Slavoníně – Horním lánu se pohřbívalo kontinuálně od první poloviny 9. až do 11. století. O přítomnosti elit již v první polovině 9. století svědčí hrob bojovníka s bohatými milodary. Asi deset ze sta velkomoravských hrobů zde patřilo bojovníkům. Bohaté byly i některé ženské hroby (*BÉM – KOUŘIL – PEŠKA 2001, 63–65; KALÁBEK – KALÁBKOVÁ 2009, 82; ŠLÉZAR 2018, 120–121*). Přes dvacet kostrových hrobů z 8. až 10. století bylo zjištěno v Olomouci-Holici, přičemž čtyři hroby byly bojovnické a ženské hroby byly vybavené šperky (*DOHNAL 1991, 224–230; KALÁBEK – KALÁBKOVÁ 2009, 81; ŠLÉZAR 2018, 120–121*). Na nekropoli v Nemilanech – Na kopci bylo objeveno přes padesát hrobů, včetně tří pohřbů koní. V deseti hrobech se nacházely zbraně a výstroj jezdce, včetně unikátního meče se značkou +ULFBERHT. Ženské hroby opět obsahovaly šperky. Pohřebiště fungovalo v závěru 9. a v průběhu 10. století (*KALÁBKOVÁ – KALÁBEK 2009, 82–83; PŘICHYSTALOVÁ*

– *KALÁBEK eds. 2014; ŠLÉZAR 2018, 120–121*). Všechna tato pohřebiště se nacházela na vyvýšených polohách nad říční nivou v blízkosti tras dálkových cest, ve vzdálenosti kolem 3 km od Povelského přechodu Moravy. Přítomnost zvláštních keramických tvarů, zbraní a koňských pohřbů naznačují nomádské vlivy na zdejší osídlení (*KOUŘIL 2003, 128–136; 2016, 120–121; ŠLÉZAR 2018, 120–121*).

5.3 Hrad a Předhradí na Olomouckém kopci

V první polovině 10. století se tedy v prostoru Václavského a Petrského návrší již nacházelo hradiště s akropolí a předhradím. Zbytky středohradištní fortifikace ležící na pravěkých kulturních vrstvách byly zjištěny na Václavském návrší v linii mladšího opevnění skořepinové konstrukce (*ŠLÉZAR 2014, 205; 2018, 122*).

5.3.1 Hrad

Úseky výše zmíněné skořepinové hradby byly archeologickými výzkumy v prostoru Václavského návrší zjištěny hned na několika místech (*DOHNAL 2001, 56–64; 2005, 99–106; PROCHÁZKA 2009, 178–183; PROCHÁZKA – KOVÁČIK – ZŮBEK 2002, 201–203; ZATLOUKAL 2010, 30; ZATLOUKAL – ŠLÉZAR 2001, 229*). Hradba s hlinito-kamenitým jádrem byla široká 5 m, přičemž obě stěny hradby byly tvořeny zdmi se svislým lícem na venek, budovanými ze širokých břidlicových desek, kladených na jíl (*MICHNA – POJSL 1988, 65–66*). Vnitřní konstrukci hradby zpevňovaly dřevěné prvky kladené na podélnou osu hradby. Konstrukce hradby se nacházela nad částí středohradištního pohřebiště z první poloviny 10. století (*ZATLOUKAL – ŽIVNÝ 2006; ŠLÉZAR 2018, 122–127*). Části této hradby zřejmě zanikly v první polovině 12. století, v souvislosti s výstavbou románského kostela sv. Václava a biskupského paláce. V průběhu 12. století tak snad již tato hradba nebyla udržována, ale stále tvořila výrazný terénní a fortifikační prvek. Na přelomu 12. a 13. století byla do této neudržované hradby vsazena románská válcová věž (*MICHNA – POJSL 1988, 70; PROCHÁZKA 2009, 183; PROCHÁZKA – KOVÁČIK – ZŮBEK 2002, 203–206; DURDÍK 2010; ZATLOUKAL 2010, 30; ŠLÉZAR 2018, 122–127*).

Po smrti Vladimíra a Břetislava, synů Oty III., se správy nad Olomouckem ujal český král Přemysl Otakar I., který zde přímou vládu jako český král a kníže olomoucký držel v letech 1201 až 1212. Olomouci zřejmě věnoval značnou pozornost, protože již

na počátku své vlády nad Olomouckem započal přestavbu akropole hradního areálu, kterou patrně uspíšil požár katedrály sv. Václava v roce 1204 (*BISTRICKÝ 2009, 102–103; WIHODA 2019, 133–136; ŠLÉZAR v tisku*). Václavské návrší bylo obkrouženo novou kamennou románskou hradbou. Na severozápadě areálu byla vybudována nová brána, která se však nacházela před průběhem původního opevnění Předhradí. Vstup do hradu tak byl zcela samostatný a nepropojený s Předhradím, čímž bylo bráněno kanovníkům ve svobodném přístupu ke katedrále. Z toho důvodu biskup Robert dokonce žádal papeže o přeložení biskupství zpět ke kostelu sv. Petra. Nakonec však mezi dotčenými došlo k domluvě a následné úpravě části opevnění Předhradí tak, aby navazovalo na novou hradbu hradu až před hradní bránou (*ŠLÉZAR 2017, 120–121; ŠLÉZAR v tisku*). Dokončení výstavby hradby zřejmě předcházela stavba výše zmíněné okrouhlé románské věže, nacházející se v blízkosti Zdíkova paláce na rozhraní církevního a světského okrsku. V těsné blízkosti věže byla postavena volně stojící podélná patrová zděná budova, zakončená zaobleným závěrem, snad apsidou soukromé zeměpanské kaple (*DOLEJŠÍ – MLČÁK 2010, 116–117; DURDÍK 2010, 143–154; ZATLOUKAL 2010, 31–32, 39–40; ŠLÉZAR v tisku*). Vystavěna byla ve dvou stavebních fázích, románské a raně gotické. Během gotické přestavby tohoto paláce a okrouhlé věže došlo k jejich propojení můstkem. Při severozápadní straně paláce vzniklo raně gotické purkrabství s podsklepeným obytným objektem a hranolovou věží, které v průběhu 14. století pohltilo i západní část paláce (*ŠLÉZAR v tisku*).

5.3.2 Předhradí

V místech nejužšího krčku šíje Olomouckého kopce mezi Předhradím a královským městem, byly zjištěny raně středověké sídlištní aktivity, jejichž počátky lze spatřovat v první polovině 10. století, které sahaly až k hraně více než 6 m širokého, uměle vytesaného příkopu. Jedná se o pozůstatek opevnění předhradí, který v těchto místech existoval až do 14. století, kdy byl zasypán a nahrazen kamennou hradbou s tzv. Novou bránou, která od sebe oddělovala prostor Předhradí a města. Další pozůstatek staršího opevnění zde tvořilo 1,4 m široké kamenné vrstvené základové zdivo, snad z počátku 13. století. Pozůstatek žlabu po jednoduchém dřevěném opevnění ze střední doby hradištní v blízkosti příkopu naznačuje, že nejstarší opevnění bylo jen lehké dřevěné konstrukce (*ŠLÉZAR 2017; 2018, 122–127*). Existence obdobného příkopu, z doby před založením města, byla zřejmě zjištěna i na dalších místech v prostoru Předhradí. Konkrétně v ulici Denisově, Pekární, Hanáckého pluku a na nádvoří

bývalého kláštera klarisek (ZATLOUKAL 2010a, 254–256; BLÁHA 1977; BURIAN 1971, 752; ŠLÉZAR 2018, 122–127). Je pravděpodobné, že příkop obepínající Předhradí ze severu a západu tak přiléhal až k opevnění Václavského návrší. Z jihu a východu zřejmě k obraně dostačovaly prudké skalní srázy a tok říčního ramene (ŠLÉZAR 2018, 122–127). Na jižní straně Předhradí byla taktéž zjištěna až 1,6 m mocná raně středověká kamenná hradba, svým charakterem identická se zdívkou popsaným výše (DEHNEROVÁ – ŠLÉZAR 2016; ŠLÉZAR 2018, 122–127). Předhradí o ploše cca 8,8 ha tak v mladší době hradištní obkružovalo lehčí opevnění, zatímco Václavské návrší o ploše cca 1,5 ha bylo opevněno kvalitativně vyspělejší hradbou skořepinové konstrukce. Tato skutečnost ukazuje na dvoudílnou dispozici olomouckého hradiště s akropolí na Václavském návrší (ŠLÉZAR 2018, 122–127).

O podobě vnitřní zástavby Předhradí v raném středověku toho není příliš známo. Jako pozůstatky domů z 10. století byla interpretována pětice zahluobených přibližně čtvercových pravidelně uspořádaných staveb ve Wurmově ulici (ZATLOUKAL 2015). Dvě zahluobené stavby srubové konstrukce z 11. století byly zjištěny na Křížkovského ulici č. 10. Nálezy artefaktů luxusní povahy, surovin a dokladů specializovaných řemesel, svědčí o dálkovém obchodu a přítomnosti světských i církevních elit (ŠLÉZAR 2018, 122–127).

Již v 10. století se na Předhradí nacházel kostel sv. Petra, u kterého se do roku 1141 nacházelo také biskupství. Kostel s biskupským dvorcem se zřejmě nacházel v jihovýchodním nároží Tereziánské zbrojnice, v jejímž prostoru se od 10. století taktéž pohřbívalo (ŠLÉZAR *v tisku*). U původně biskupského kostela byly v letech 1207 až 1213 usazeny augustiniánky, které si mezi lety 1267 a 1268 vybudovaly konvent u kostela sv. Jakuba. V průběhu 14. století byl do blízkosti tohoto kláštera přenesen i farní kostel sv. Petra (ŠLÉZAR 2018, 131–133; ŠLÉZAR – DEHNEROVÁ 2020; ŠLÉZAR *v tisku*). Ve 13. století se na Předhradí nacházely dva farní kostely, kromě kostela sv. Petra taktéž kostel Panny Marie. Původní raně středověký kostel Panny Marie lze snad ztotožnit s archeologickými nálezy dokládající existenci již v 10. století zděné církevní stavby v blízkosti vstupu do Předhradí. Na počátku 14. století byl zřejmě přeložen do gotické stavby v severovýchodní části náměstí Republiky (ŠLÉZAR *v tisku*; 2017; 2018, 131–132). Jiná raně středověká církevní stavba neznámého zasvěcení, se v podobě orientovaného kamenného jednolodního kostela s půlkruhovou apsidou, nacházela v prostoru mladohradištního pohřebiště na nároží Wurmovy ulice a třídy 1. Máje (BLÁHA 2003, 13–16; BLÁHA 2003a, 266–269; ŠLÉZAR, *v tisku*). Po východním a jižním

obvodu Předhradí si své dvorce budovali kanovníci kapituly, zřejmě již v průběhu 13. století (*ŠLÉZAR, v tisku*).

Předhradí obývali taktéž lidé patřící k purkrabství hradu a až do 16. století podléhající zvláštnímu fojtu. Podstatná část Předhradí patřila pod městskou jurisdikci a nacházela se zde stará městská radnice. Toto původně celistvé území bylo od pozdního středověku zmenšováno a narušováno zakupováním domů a pozemků pro výstavbu klášterů a rozšiřování majetků církevních institucí (*ŠLÉZAR, v tisku*). Domy a pozemky si zde od 14. století zakupovala také šlechta (*NOVÁK 2020, 74–76; ŠLÉZAR v tisku*). Na Předhradí se již ve třicátých letech 13. století na jihozápadní straně náměstí Republiky usadili minorité, na protější straně se nacházel špitál sv. Antonína, vedle nějž se po polovině 13. století nacházel konvent klarisek (*RICHTER 1959, 138–139; ŠLÉZAR v tisku*).

Pavel Šlézar dospěl k závěru, že v prostoru Předhradí došlo k prvotní lokaci města Olomouce, která předcházela lokaci města pod Olomouckým kopcem. Dokladů pro toto tvrzení předkládá hned několik. Na Předhradí se nacházel kompaktní areál domů spadající pod městské právo s vlastní samosprávou, označovaný v některých písemných pramenech z poloviny 13. století jako *civitas*. Později byl ten prostor označován jako *Staré město*. Již ve třicátých letech 13. století se zde usazují mendikantské řády, které jsou jedním z typických znaků měst. Stísněné podmínky a zřejmě také tlak církevních institucí však vedly k tomu, že se po polovině 13. století jednoznačně prosadilo město zformované kolem Horního a Dolního náměstí. Prvotní lokace tak začala upadat a ve druhé polovině 14. století již byla chápána jako pouhé předměstí (*ŠLÉZAR, v tisku*).

Výše popsaná románská hradba obepínající Předhradí, byla zřejmě ještě v průběhu 13. století nahrazena hradbou gotickou. Na západním konci Předhradí se nacházela Hradská brána, na východním Nová brána, která oddělovala Předhradí od města. Se vstupem do hradního areálu pak souvisela severní brána Všech svatých (*RAZÍM 2019, 212–231; ŠLÉZAR v tisku*). Původní dvoudílný areál olomouckého hradu raného středověku byl neprůjezdný. Po vydělení vrcholně středověkého hradu na Václavském návrší však došlo k vybudování páteřní komunikace, propojující Novou a Hradskou bránu v linii dnešní třídy 1. Máje (*ŠLÉZAR v tisku; 2018, 116–119; 2018a, 69–82*).

5.4. Osady v podhradí

Zatímco ve středohradištním období docházelo v podhradí Olomouckého hradu jen ke skromným sídlištním a funerálním aktivitám (ŠLÉZAR 2014; 2018, 127), v poslední třetině 10. století se zdejší osídlení rozvíjí a vzniká zde řemeslnicko-kupecká osada s tržištěm. Archeologicky byla tato osada doložena zejména v nároží Pekařské a Zámečnické ulice. Obchodní činnost zde dokládá především přítomnost mincí a importů, jak ve starší i mladší fázi mladohradištního osídlení. Koncentrace raně středověkých platidel a předmětů souvisejících s obchodem svědčí o intenzivní obchodní činnosti. Snad zde byl provozován trh napojený na dálkový obchod. (BLÁHA 1984; 1985a, 143–145; 1998, 144–149; 2000, 187–190; 2001a, 137; BLÁHA – LUKAS – VIDEMAN 2015; ŠLÉZAR 2018, 127–130). Nalezené importy z 10. až 12. století ukazují na jednoznačnou obchodní orientaci Olomouce na severní a východní prostředí, tedy zejména Polsko a Kyjevskou Rus. Z ruského prostředí si ostatně na sklonku 11. a ve 12. století přivedla za manželky olomoucká knížata Ota I. a Ota III. Ruského původu jsou zřejmě i jména některých jejich dětí, například Vladimír, jehož otec Ota III. pobýval na Rusi v dlouhodobém azylu po smrti svého otce. Po svém návratu zřejmě nechal vybudovat kostel sv. Blažeje (BISTRICKÝ 2009, 93, 99; CHARVÁT 2006, 72; SLÁMA 1990; ŠLÉZAR 2018, 127–130).

Osídlení podhradí v 10. a první polovině 11. století se koncentrovalo v místech současných ulic Denisova, Pekařská, Ostružnická a Ztracená. K sídlištní aktivitě docházelo i na Michalském a Blažejském návrší. Ve druhé polovině 11. století se pak rozšířilo do prostoru Mořického náměstí, Sokolské ulic a jihovýchodní části Dolního náměstí. Zformovaly se tak podhradní osady označované jako Michalská, Mořická a Blažejská (BISTRICKÝ 2009, 104; BLÁHA 2001, 189; ŠLÉZAR 2018, 127–130).

5.4.1 Michalská osada

Michalské návrší je součástí Olomouckého kopce ležící mimo oblast olomouckého hradu. Kontinuální osídlení v podobě sídlištních, výrobních i funerálních aktivit je zde doloženo od 10. století (BLÁHA 1994, 50–51; 2000, 88–89; 2003, 21–22; ŠLÉZAR *v tisku*; ŠLÉZAR – FALTÝNEK – ZLÁMAL 2019, 292). V době přímé vlády Přemysla Otakara I. nad Olomoucí, byl na nejvyšším místě Michalského návrší vybudován objekt, k roku 1213 jmenovaný jako Nový hrádek, později již jen jako Hrádek. Název

byl vymezením vůči olomouckému hradu na Václavském návrší, který byl svojí rozlohou znatelně větší a sloužil zejména jako správní centrum. Hrádek připomínaný v letech 1213 až 1251 sloužil jako soukromá rezidence krále a později markraběte. Disponoval vlastní správou, majetkem i poddanými. Dominantní stavbou zde byla obytná kamenná tzv. Juliánská věž, doplněná zřejmě druhou hranolovou věží a obehnaná románskou kamennou hradbou. Po lokaci města se stal sídlem fojta, který zahájil rekonstrukci objektu. K razantní přestavbě fojtství došlo ve 14. století, kdy byla zbourána románská hradba a postavena nová budova fojtství v podobě čtvercové stavby s věžicemi v jižních nárožích. Při výstavbě objektu bylo využito i starší hranolové i Juliánské věže, jejíž torzo zmizelo až někdy v průběhu 19. století (*ŠLÉZAR – FALTÝNEK – ZLÁMAL 2019; ZLÁMAL – FALTÝNEK 2019; ŠLÉZAR v tisku*).

V blízkosti Hrádku byla postavena taktéž zeměpanská vlastnická kaple sv. Michala. Někdy v letech 1238 až 1240 daroval král Václav II. kapli dominikánům, kteří si na Michalském návrší založili konvent a po polovině 13. století zahájili přestavbu raně gotické kaple v konventní kostel (*BLÁHA 2003, 21; BLÁHOVÁ 1986, 321–328; ŠLÉZAR v tisku*).

Pod úpatím Michalského kopce se v prostoru severní části Dolního náměstí nacházelo rozsáhlé mladohradištní pohřebiště. Do pohřebiště byl vložen malý jednolodní kostel z kvádříkového zdiva zakončený apsidou. Ve čtyřicátých letech 13. století byl románský kostelík obestavěn větším románsko-gotickým kostelem s obdélnou lodí a apsidou. Církevní stavba zde s pozdně gotickou přístavbou kaple sv. Markéty fungovala až do pozdního středověku (*ZATLOUKAL 2014, 243–245; ŠLÉZAR v tisku*).

5.4.2 Blažejská osada

Prostor kolem Blažejského náměstí je výběžkem Michalského návrší. Také zde je prokázáno kontinuální osídlení od 10. století, přičemž se zde nacházel burgus sv. Blažeje. Tato osada sahala ve 12. století až do prostoru Dolního náměstí. Poloha raně středověkého kostela sv. Blažeje je neznámá (*ŠLÉZAR v tisku; BLÁHA – SEDLÁČKOVÁ 1998, 55–57*). Dle aktuálních závěrů Pavla Šlézara a Karla Nováčka, byla polygonální stavba na Blažejském náměstí snad původně židovskou synagogou (*ŠLÉZAR, v tisku*). Židovská obec v olomouckém podhradí existovala zřejmě již před polovinou 12. století. Teprve na počátku 15. století byli židé usazeni v Židovské, tedy dnešní Univerzitní ulici (*BISTRICKÝ 2009, 104; SEDLÁČKOVÁ 2002, 203, 213–217; ŠLÉZAR v tisku*). Je tedy

pravděpodobné, že židovská komunita původně obývala část prostoru Blažejského burgu. Po jejich usazení v Židovské ulici byla jejich synagoga přestavěna v křesťanský chrám, který přejal jméno staršího zaniklého kostela sv. Blažeje (*ŠLÉZAR v tisku*).

5.4.3 Mořická osada

Ve druhé polovině 11. století se osídlení z původního suburbia v místech dnešních ulic Denisova, Pekařská, Ostružnická a Ztracená, rozšiřuje do prostoru Mořického náměstí, ulice 8. května a Sokolské ulice. Osada byla zřejmě dříve nazývána jako Česká. Centrem osady byl kostel sv. Mořice, který vznikl někdy před rokem 1086. V první polovině 12. století kostel i s přílehlým dvorcem zřejmě vlastnili knížecí družiníci Gotthard a Saran. Kostel později přenechali hradištskému klášteru (*BLÁHA 1980a, 301–311; ŠLÉZAR 2018, 127–129; ŠLÉZAR v tisku*). Součástí předlokačního dvorce byly dvě archeologicky doložené zděné stavby. Jednalo se o základy kamenného románského domu a zřejmě malou centrální stavbu s podkovovitou apsidou (*BLÁHA 1975, 282–285; BLÁHA 1999; 189–190; ZATLOUKAL 2008, 273–279; ŠLÉZAR v tisku*).

Část osídlené plochy tvořilo zřejmě rozsáhlé mladohradištní pohřebiště, které bylo zčásti zachyceno ve dvorním traktu Národního domu nedaleko kostela sv. Mořice. Geofyzikální prospekci byl západně od archeologicky zkoumané plochy zjištěn půdorys orientovaného jednolodního kostela s podkovovitou apsidou (*DEHNEROVÁ et al. 2009, 416–418; ŠLÉZAR v tisku*).

5.5. Královské město

Pravděpodobné prvotní lokaci města Olomouce na Předhradí jsme se již věnovali výše. Nové město však záhy potřebovalo ke svému rozvoji další prostor. Druhá fáze lokace města tak proběhla na zřejmě nezastavěných plochách mezi výše popsanými předlokačními osadami v podhradí. Nejstarší lokační domy vybavené právem vinného šenku stály zřejmě na křižovatce dnešní Denisovy a Univerzitní ulice. Další šenkovní domy se koncentrovaly v Ostružnické ulici, která tvořila hlavní komunikaci spojující prostor Předhradí a Horního náměstí. Domy, které toto nové tržiště lichoběžníkového tvaru o výměře 1,8 ha obklopovaly, disponovaly šenkovním právem takřka všechny. Vinné šenky se nacházely také v krčku mezi Horním a Dolním náměstím, v oblasti tzv. bohatých krámů. Na Dolním náměstí o výměře 1,2 ha se již

takových domů nacházelo méně, koncentrovaly se zejména kolem ústí současné Lafayettovy a Kateřinské ulice (*BISTRICKÝ 2009, 104–105; ŠLÉZAR v tisku*).

V další fázi lokace města pak došlo k postupnému pohlcení starších osad do rozvíjejícího se městského organismu. Překážkou pro lokační záměr mohly být i starší právní zvyklosti, nároky a majetky. Respektování pozůstatků předlokačního stavu se dodnes odráží v nepravidelnosti městského půdorysu. Nové královské město rozkládající se na ploše 30 ha bylo založeno na magdeburském právu, zřejmě ve čtyřicátých letech 13. století. Záhy po založení do města proudili noví osadníci, z nichž část pocházela z jihu německých oblastí (*BISTRICKÝ 2009, 104–105; KOHOUT 2009, 141–142; ŠLÉZAR v tisku*).

Lokační město tak získalo oproti starší zástavbě novou podobu, byly vytyčeny uliční čáry, které jsou víceméně respektovány dodnes. Součástí lokačního aktu bylo taktéž vyměření stavebních parcel, na nichž posléze probíhala výstavba obytných podsklepených dřevohliněných domů. Tyto prvotní stavby se nacházely jak při uliční čáře, tak hlouběji v parcele. Postupně nabývaly složitějšího půdorysu a zaujímal větší plochu městiště. Objevuje se i zděná zástavba, nad dřevohliněnou však převládá zřejmě až v průběhu 15. století (*BLÁHA 1999; MICHNA 1982; ŠLÉZAR v tisku; HLOBIL – MICHNA – TOGNER 1984, 24–30, 40–41*).

Snad kolem poloviny 13. století bylo zbudováno taktéž první městské opevnění. Jednalo se zpočátku snad o provizorní počín. Archeologický doklad části tohoto opevnění byl odkryt ve dvorním traktu Národního domu. Bylo tvořeno hliněným násypem, z vnitřní strany zpevněným kamennou plentou. V koruně valu byla usazena dřevěná palisáda. Před valem se nacházel vyhloubený příkop (*DEHNEROVÁ et al. 2009, 417; DEHNEROVÁ 2020, 6–10; ŠLÉZAR v tisku*). Mladší kamenná gotická hradba se nacházela asi 5,5 m severně od vrcholu valu, v linii dnešní parcelní hranice mezi domy v ulici 8. května a Sokolská (*DEHNEROVÁ 2020; 6–10*). Kamenných hradeb se však město dočkalo již v průběhu či závěru druhé poloviny 13. století. Hlavními vstupy do města byla čtveřice městských bran – Litovelská, Střední, Dolní a Blažejská a méně významné brány Rohelská a Židovská (*ŠLÉZAR 2018a, 77; Razím 2019, 212–231; ŠLÉZAR v tisku*).

6. Středověká předměstí Olomouce

Před hradbami královského města Olomouce se ve středověku nacházely četné osady. Základem některých z nich byly pravděpodobně již předlokační vsi, jiné vznikly v průběhu vrcholného středověku, zřejmě záhy po založení města. Lze předpokládat, že jejich vývoj byl mnohokrát nepříznivě ovlivněn válečnými událostmi, před kterými bylo samotné město chráněno opevněním a během středověku nebylo nikdy dobyté.

Plán olomouckých předměstí uložený ve Státním okresním archivu zachycuje jejich podobu před rokem 1743 (Obr. 1). Zmenšenou kopii tohoto plánu opatřenou českým popisem nalezneme jako přílohu v Nešporových *Dějínách města Olomouce* (NEŠPOR 1998). Na základě tohoto plánu, můžeme celou oblast v předpolí městského opevnění pomyslně rozdělit do dvou sektorů. Východní sektor obklopuje zejména oblast hradu na pahorku Václavského návrší a Předhradí. V tomto sektoru se osídlení muselo přizpůsobit říčním ramenům. V minulosti zde lze tak předpokládat četné povodně, které mohly způsobit určitou nestabilitu půdorysu těchto sídel. Rámcově by však jejich zakres v plánu mohl zachycovat středověkou situaci, protože výstavba bastionové fortifikace sem zasáhla až později (např. KUČA 2000, 649). Z části zde šlo zřejmě již o předlokační osady, které náležely k Olomouckému hradu nebo církevním vrchnostem. Přestože se nacházely v blízkosti městských hradeb, nejednalo se tak o skutečná předměstí. Měšťané zde však postupně drželi své majetky, případně je město časem zcela získalo (KUČA 2000, 649; NOVÁK 2016, 72).

Na výše zmíněném plánu nalezneme, na někdejší ostrově mezi mlýnským náhonem pod Michalským výpadem a přímou částí toku Střední Moravy, **Závodí**. Český název pravděpodobně odráží umístění osady od hradeb za vodou. Osada patřila do majetku kapituly a roku 1585 získala od biskupa Stanislava Pavlovského privilegium pečeti a obecního znaku. Zbořena byla někdy mezi léty 1755 a 1776 v rámci výstavby barokní pevnosti (KUČA 2000, 649; TICHÁK 2000, 55–56).

V protáhlém ostrovním území mezi Střední Moravou a hlavním tokem Moravy se na plánu nachází trojice dalších osad (KUČA 2000, 649). Na východě tohoto prostoru, se při cestě vybíhající z Hradské brány, na březích řeky Moravy nacházely chalupy rybářů a zahradníků. Tato osada byla nazývána jako **Ostrovy**. Přináležely k ní také pozemky nacházející se za řekou. Její počátky lze snad hledat již na přelomu 12. a 13. století, v písemných pramenech však figuruje až ve druhé polovině 14. století.

Původně patřila do majetku kláštera Hradisko. Městu byly Ostrovy dány do majetku roku 1481 králem Matyášem Korvínem, právě za pomoc při dobývání Hradiska. Někdy později zde měl u mostu stát špitál sv. Markéty a formanská hospoda. Ves byla několikrát zbořena a zase obnovena. Roku 1642 byla zničena Švédy, o století později Prusy. Obnova vsi byla zřejmě zahájena, avšak nedokončena. Již roku 1744 byla v souvislosti s výstavbou barokní pevnosti zbořena (KUČA 2000, 649; TICHÁK 2000, 49–52; NOVÁK 2016, 72).

Obr. 1 Plán olomouckých předměstí před rokem 1743.¹

Na západě ostrovního území, při soutoku Moravy s jejím ramenem, se před Blažejskou branou nacházela **Dědinka**. Ve 14. století zde stál hospodářský dvůr s mlýnem a časem zde vznikla osada. Původně se nacházela v majetku fojtství, které bylo celé i s majetkem roku 1435 vykoupeno městem. Následně byla prodána měšťanu Lukáši Salzerovi a vžilo se tak taktéž označení Salcergut. Od roku 1498 pak byla součástí panství města. Tato ves obývaná drobnými rolníky, rybáři a řemeslníky ve službách města byla zbořena roku 1750. V těchto místech byla následně zbudována

¹ Plán Olomouce s předměstími před r. 1743, uloženo ve SOkA Olomouc, Sbirka map a plánů, č. inv. 2185.

pevnostní stavba, zvaná jako Salzerova reduta (*KUČA 2000, 649; TICHÁK 2000, 31–35; NOVÁK 2016, 63*).

Mezi Ostrovy a Dědinkou se nacházela **Klopoř**. Ve správních záležitostech byla tato osada zřejmě vázána k Dědince. Na východě ji od Ostrovů odděloval Jakubský mlýn, písemně doložený již k roku 1213. Osada byla zrušena roku 1742, tedy ještě před výstavbou pevnosti. Samotný mlýn však existoval v podstatě až do počátku 20. století (*KUČA 2000, 649; TICHÁK 2000, 56–57*).

Další osady v blízkosti městských hradeb se ve východním sektoru na plánu neobjevují. Lze tak předpokládat, že zanikly před rokem 1743. Na ostrově v blízkosti Závodí, pod Petrským návrším se snad nacházely **Rybáře** (*KUČA 2000, 649*). Na protějším břehu říčního ramena, zřejmě během 15. století vznikla **Koželužská ulice**, která se měla táhnout od Jakubského mlýna k Michalskému výpadu. Nová Koželužská ulice pak vznikla v 18. století, jako pokračování starých Bělidel, kde se nachází dodnes (*NEŠPOR 1998, 88; KUČA 2000, 649*). Na východ od Olomouckého hradu, někde mezi městem a klášterem Hradisko, snad před mostem pod Hradskou branou, se nacházelo **Předmostí**. Roku 1496 zde městu v rámci koupě Šenkovství markrabského připadl jeden lán (*NEŠPOR 1998, 14–15; KUČA 2000, 649; NOVÁK 2016, 72*).

Na sever od města, na ostrově mezi rameny řeky před Rohelskou branou, se ještě nacházely **Lazce**. Jednalo se o malou osadu s vodním mlýnem, kterou král Václav II. daroval roku 1298 klášteru františkánek u sv. Kláry. V majetku kláštera zůstala osada až do jeho zrušení roku 1782, přestože již v průběhu 15. století zde měšťané získali některé majetky. V 17. století byla zničena během švédské okupace, ale následně opět obnovena. Roku 1746 byla s výstavbou pevnosti zbourána a místní usedlíci byli přesídleni asi 1 km severně po uničovské cestě (*KUČA 2000, 649; TICHÁK 2000, 73–77; NOVÁK 2016, 57–58*).

Zajímavou skutečností je, že samotné Předhradí, označované v minulosti jako **Staré město**, jehož složitým vývojem jsme se již ve stručnosti zabývali výše, bylo nejpozději ve druhé polovině 14. století chápáno jako část města, ve smyslu jeho předměstí (*ŠLÉZAR v tisku*). Přesto je nábíledni, že co se podoby a charakteru týče, běžným předměstím, jimiž se budeme zabývat níže, se Předhradí značně vymykalo.

Sídliště tvořící ve středověku olomoucká předměstí, se nacházela především na západní straně města. Na plánu zachycují stav před rokem 1743 jsou rozmístěna paprskovitě, v návaznosti na ulice nacházející se uvnitř městských hradeb. Před Litovelskou branou, která stála v místech, kde dnes ústí Riegrova ulice, se na

severozápadním okraji města nacházelo **Litovelské předměstí** (ulice) (*NEŠPOR 1998, 39; KUČA 2000, 648; TICHÁK 2000, 8–11; NOVÁK 2016, 71*). Snad již ve 14. století zde byl založen špitál sv. Joba a Lazara, který je však bezpečně připomínán až k roku 1548 (*KUČA 2000, 648*). Nejstarší zmínka o tomto předměstí se nachází v *Nejstarší městské knize olomoucké* a váže se k roku 1369, kdy byl Petr Ritterskind obžalován od Mikuláše Prucknera, že jej napadl v Litovelské ulici samostřílem a téměř mu usekl prst (*NMKO č. 236, 52, 214; NOVÁK 2016, 71*).

V úseku západně od hradeb mezi Litovelskou a Střední branou se nacházela **Vozovka** (*NEŠPOR 1998, 39; TICHÁK 2000, 8–11; NOVÁK 2016, 71*). Dříve snad toto předměstí neslo označení **Psí ulice**, která vně hradeb navazovala na dnešní Barvířskou ulici uvnitř města (*NEŠPOR 1998, 39*). Případně se v těchto místech nacházelo ulic více (*KUČA 2000, 648; NOVÁK 2016, 70–71*). Na plánu zachycující stav předměstí před rokem 1743 se nachází pouze Vozovka. V *Památné knize Olomoucké* je Psí ulice zmiňována k rokům 1439, 1441 a 1446 (*PKO č. 74, 219; č. 683, 448; č. 704, 454; NOVÁK 2016, 70–71*). Vozovka je tamtéž zmíněna k roku 1451 (*PKO č. 741, 467; NOVÁK 2016, 71*). Název Psí ulice (Hundsgasse) snad odkazuje na skutečnost, že byla obývána méně majetnými vrstvami obyvatel a provozovateli málo důstojných řemesel, jakými byli bradýři a lazebníci. Ostatně se nacházela při vedlejší cestě směřující k měšťanským zahradám a k Neředínu. Označení Wagendrüssel (Vozovka) mohlo být původně označením místa, kde mohl snadno uvíznout vůz (*BLÁHA 2020, 84–91*).

Poblíž Střední brány, která stála při ústí dnešní Pavelčákovy ulice, se nacházelo předměstí **Gošikl** (*NEŠPOR 1998, 39; KUČA 2000, 648; TICHÁK 2000, 8–11; NOVÁK 2016, 69*). I toto předměstí je zmíněno v *Památné knize Olomoucké*. Dva záznamy náleží k roku 1420 (*PKO č. 296, 300; č. 297, 300; NOVÁK 2016, 69*), jeden k roku 1439 (*PKO č. 505, 379; NOVÁK 2016, 69*). Tyto záznamy se váží ke skutečnosti, že zde měšťané vlastnili zahrady (*NOVÁK 2016, 69*). Na Gošiklu byla během středověku vystavěna kaple sv. Felixe a Adaukta, při níž byl v první polovině 16. století založen morový hřbitov (*NEŠPOR 1998, 89; TICHÁK 2000, 8–11*).

Před Střední branou se taktéž nacházelo předměstí **Střední ulice**, někdy nazývané též jako Prostějovské předměstí (*NEŠPOR 1998, 39; KUČA 2000, 648; TICHÁK 2000, 8–11; NOVÁK 2016, 70*). Záznam v *Nejstarší městské knize Olomoucké* zde k roku 1369 zmiňuje lázně (*NMKO č. 581, 86, 238; NOVÁK 2016, 70*). Někde v prostoru za Střední ulicí, pod Tabulovým vrchem se nacházel špitál Panny Marie Pomocné v poli s kaplí sv. Ducha a hřbitovem. Zván byl taktéž malým špitálem sv. Ducha, velký se

nacházel na Předhradí. Založen byl patrně již někdy po roce 1246. Kaple sv. Ducha pod správou fary městského chrámu sv. Mořice byla postavena v závěru 14. století (*NEŠPOR 1998, 40; KUČA 2000, 648; TICHÁK 2000, 8–11*).

Přesná doba vzniku těchto předměstí není známa, ale k osídlení míst v západním předpolí města došlo zřejmě někdy po roce 1314, kdy město obdrželo novou půdu k rozšiřování svých statků od krále Jana Lucemburského. Celé toto území bylo považováno za součást města. Předměstí neměla vlastní gruntovní knihy, obyvatelé byli snad poddanými města, ale bez nevolnických povinností, jakými byli zatěžováni obyvatelé jiných vsí na olomouckém panství. Usazení zde byli zejména zemědělci, ale také řemeslníci. Na předměstí se měl nacházet pivovar, sladovna, cihelna a několik hostinců (*TICHÁK 2000, 8–11*). Nejpozději v 15. století, před rokem 1439, byla tato předměstí jednoduše ohrazena. Z rozhodnutí městské rady měli obyvatelé vnější Střední ulice a Gošiklu hlídat vnější ploty až k příčnému plotu, který odděloval Gošikl od Psí ulice, odkud pak měli dále hlídat lidé z Psí ulice a Litovelského předměstí (*NEŠPOR 1998, 33–34*).

Na plánu předměstí zachycují stav před rokem 1743 se jižně od Střední ulice nachází ještě **Zelená ulice**. Tato ulice vedla od Dolní brány, nacházející se v ústí dnešní Lafayettovy ulice, podél cesty na Slavonín a ke špitálu Panny Marie Pomocné v poli (*TICHÁK 2000, 8–11*). Označení Zelená ulice vychází z původního názvu Greinergasse, které lze chápat ve významu Plačtivá ulice. Takové pojmenování snad odkazuje na cestu ke špitálu se hřbitovem, nebo nízké sociální postavení místních obyvatel. Název lze totiž vykládat taktéž ve významu hádavá, svárlivá či hašteřivá (*BLÁHA 2020, 84–91*). Oproti tomu v plánu již není zanesena **Hrnčírská ulice**, která se měla nacházet před Dolní branou v blízkosti Povelu (*NEŠPOR 1998, 88*).

Samotný **Povel** se taktéž nacházel před Dolní branou. Původ této osady byl však zřejmě již předlokační (*NEŠPOR 1998, 39; KUČA 2000, 648; TICHÁK 2000, 24–30*). V listinách se tato ves objevuje již od roku 1250, přičemž v roce 1286 byla dána králem Václavem II. kaplanovi Jindřichovi. Ten později tuto zemědělskou osadu s mlýnem věnoval kapitule (*TICHÁK 2000, 24–30; NOVÁK 2016, 69–70*). Tato ves, později označovaná jako Český Povel, tak byla v držení církve. Později blíže městu však vznikl **Německý Povel**, který byl chápán jako předměstí. Přestože se z urbanizačního hlediska mohlo v zásadě jednat o celek, jeho dvě části měly rozličné postavení (*KUČA 2000, 648; TICHÁK 2000, 24–30*). V *Památné knize olomoucké* je Německý Povel zmíněn k roku 1443 (*PKO č. 527, 390; TICHÁK 2000, 24–30; NOVÁK 2016, 69–70*). S osadou Český

Povel zřejmě souvisí vrcholně středověké archeologické nálezy, objevené při sledování liniového výkopu v současné Ibsenově ulici a při stavbě prodejny Lidl. Osada se tak zřejmě nacházela na dnes již neexistující terase říčky Povelky, která tudy v minulosti protékala. V těchto místech bylo zjištěno několikanásobné pravěké osídlení. Nejstarší keramické zlomky z období středověku spadají do první poloviny 13. století, přičemž osídlení zde kontinuálně pokračovalo až do zániku vsi v 18. století (ŠLÉZAR 2002, 79–82; KALÁBEK 2004, 177).

Jihovýchodně od Povelu, mezi říčkou Povelkou a hlavním tokem řeky Moravy se nacházely **Nové Sady**. Toto sídliště, přestože se nacházelo v blízkosti města a na jeho západní straně uzavíralo jeho předměstský prstenec, nebylo předměstím, ale jednou z městských vsí. Roku 1314 dal král Jan Lucemburský městu velkou louku Pirkwies a povolil měšťanům, aby v dohledných křovinách pod městem u řeky Moravy založili ves. Založením této vsi byli pověřeni lokátoři z řad měšťanů – Rudolf z Rudoltic a Jindřich ze Svatoňovic (KUČA 2000, 648–649; TICHÁK 2000, 17–24; NOVÁK 2016, 61–63). Ti pak ve vsi drželi rychtu, dva svobodné lány, krčmu a bylo jim umožněno vybudovat taktéž mlýn. Ve vsi existovala čtyři svobodná řemesla, a to sice pekař, řezník, kovář a švec. Ves obývali taktéž rybáři a nejpozději v 15. století zde měšťané vlastnili zahrady (NOVÁK 2016, 61–63). Novosadští obyvatelé byli poddanými města, nebyli však povinni polními robotami a časem byli zřejmě považováni za příslušníky městské obce, stejně jako obyvatelé předměstí. Odváděli městu daň a místní řemeslníci náleželi k městským cechům. Někteří obyvatelé Nových Sadů, ale také Povelu a Dědinky byli sdruženi v rybářském cechu, přičemž první zmínka o něm pochází z roku 1430. Přestože tito rybáři nežili přímo ve městě, scházeli se tam k cechovním schůzím a bohoslužbám v kostele sv. Blažeje a na městských trzích (TICHÁK 2000, 17–24).

K majetku města v jeho širším zázemí v průběhu středověku patřila řada vsí, jiné či alespoň jejich části pak vlastnili i jednotliví měšťané. Této problematice se blíže věnuje Jakub Novák ve své diplomové práci (NOVÁK 2016, 43–89). Tato sídla však již vybočují mimo okruh našeho zájmu.

Většinu středověkých předměstí dnes známe jen podle jmen a jsme schopni je přibližně lokalizovat. Přestože některá z těchto toponym nalezneme na mapě současné Olomouce jako označení některých městských částí dodnes, jejich středověcí předchůdci se nacházeli v blízkosti dnešního historického jádra města. V průběhu 18. století totiž došlo, v souvislosti s přestavbou města do podoby barokní pevnosti k jejich přeložení. O půdorysné osnově těchto středověkých osad a prstence, který

kolem města tvořily, se dnes můžeme jen dohadovat. Karel Kuča například upozorňuje na skutečnost, že středověkou situaci předměstí nelze ztotožňovat se stavem před jejich likvidací kolem poloviny 18. století, zachyceném na dobovém plánu města. V této době se dle jeho výkladu totiž jednalo již o druhou translaci těchto sídel. Předpokládá, že ve středověku se převážná část plochy západních předměstí nacházela v poměrně těsné blízkosti městských hradeb, přičemž tyto plochy byly převrstveny výstavbou nových fortifikací již v průběhu 17. století. Pokud toto osídlení již ve středověku zasahovalo do míst, kde se nacházelo před polovinou 18. století, dalo by se chápat jako přetrvávší vnější část středověkého a předbělohorského rozsahu předměstí. Stejně tak je však možné, že tak daleko středověká předměstská zástavba vůbec nedosahovala. V takovém případě by pak nebyla jistá ani její radiální osnova podél tranzitních cest, ale mohlo se jednat spíše o jakýsi předměstský prsteneček kolem městských hradeb (*KUČA 2000, 648*). Nepřímým dokladem tohoto tvrzení by mohla být skutečnost, že západní předměstí byla v průběhu husitských válek zabezpečena dřevěným opevněním, přičemž se jako výrazně snadnější jeví ohrazení víceméně souvislého prstence než jednotlivých vybíhajících jazyků předměstské zástavby (*NEŠPOR 1998, 33–34; KUČA 2000, 648*).

Jak je z výše popsaného patrné, co se týče rekonstrukce podoby a rozsahu olomouckých předměstí ve středověku, se vzhledem k nedostatečné pramenné základně pohybujeme spíše na vlně spekulací. V Olomouci závěrem středověku, právě díky dynamickému rozvoji předměstí, prudce stoupal počet obyvatel. Ve druhé třetině 16. století se celkový počet domů včetně předměstské zástavby odhaduje již na 1200 domů. V polovině 15. století mohla být situace srovnatelná s Brnem, tedy kolem 800 domů. Zástavba vně městských hradeb tvořila snad více jak třetinu celkového počtu domů (*KAŇÁK 2009, 198–199*).

Výrazným mezníkem v dějinách města a jeho předměstí se stal rok 1642, kdy byla Olomouc obsazena švédským vojskem generalissima Lennarta Torstensonova. Švédové rychle obsadili nechráněná předměstí v těsné blízkosti městských hradeb a oblehli město. Po několikadenním obléhání se zaskočené a k obraně nepřipravené město, s nepočetnou a nedostatečně vyzbrojenou posádkou, vzdalo. Bezprostředně po obsazení zahájila švédská posádka systematickou přestavbu města na vojenskou pevnost. V rámci této přestavby byly opraveny, či spíše celkově přebudovány značně poškozené městské hradby a vybudován nový pás vnějšího opevnění. Byly vykáceny všechny ovocné zahrady za hradbami a les v okolí kláštera Hradisko. Taktéž byla srovnána se zemí veškerá olomoucká předměstí s 656 domy, špitály, kaplemi a

kapucínským klášteřem. Přestože válka byla ukončena na podzim roku 1648, švédské jednotky opustily Olomouc až po vyplacení válečného odškodnění o dva roky později. Švédská posádka tak okupovala někdejší metropoli Moravy dlouhých osm let, zanechala ji za sebou vyliďněnou a v rozvalinách (KOUDELA 2009, 361–367).

Z více jak 650 domů na předměstích tak po skončení okupace nestál ani jediný. Během následujících let došlo k jejich alespoň částečné obnově. Nejpozději roku 1663 totiž obyvatelé předměstských domů utvořili čtvrtou setninu městské stráže, která začala cvičit ve starém hradebním příkopu u Rohelské brány na Bělidlech. Tato setnina doplnila tři setniny po 66 mužích městské stráže z vnitřního města a posádku tří set císařských vojáků. Již roku 1655 byla Olomouc zařazena společně s Brnem, Jihlavou a Uherským Hradištěm mezi císařské pevnosti na Moravě a byla zahájena generální oprava městského opevnění, která měla proběhnout podle návrhu polního maršála Ludvíka Raduita de Souches. Ochranu středověkých bašt a městských bran měly zajistit především mohutné pětihranné bastiony. Realizace velkolepých plánů však postupovala jen postupně a velmi pomalu. K zintenzivnění výstavby došlo až v dobách tureckého ohrožení, avšak po porážce Turků u Vídně roku 1683 stavební úsilí opět upadlo a na počátku 18. století byl již původní projekt výstavby pevnosti považován za zastaralý (ČERMÁK 2009, 371–374).

V souvislosti s prohlášením města za vojenskou pevnost nastaly v Olomouci s obnovou předměstí, zničených za třicetileté války, velké problémy. Nové domy mohly být stavěny až ve vzdálenosti 500 kroků od městských hradeb, aby tak vznikl nezastavěný prostor, který měl sloužit k výstavbě různých vojenských objektů. Z tohoto důvodu nebyly zpočátku obnoveny osady ve východním sektoru. Naproti tomu došlo ke znovuosídlení předměstí na západě, kde po roce 1650 bylo vystavěno na 200 domů (ČERMÁK 2009a, 393). Právě v tomto období tedy došlo k výše zmíněné obnově, případně první translaci původních středověkých předměstí na západě města.

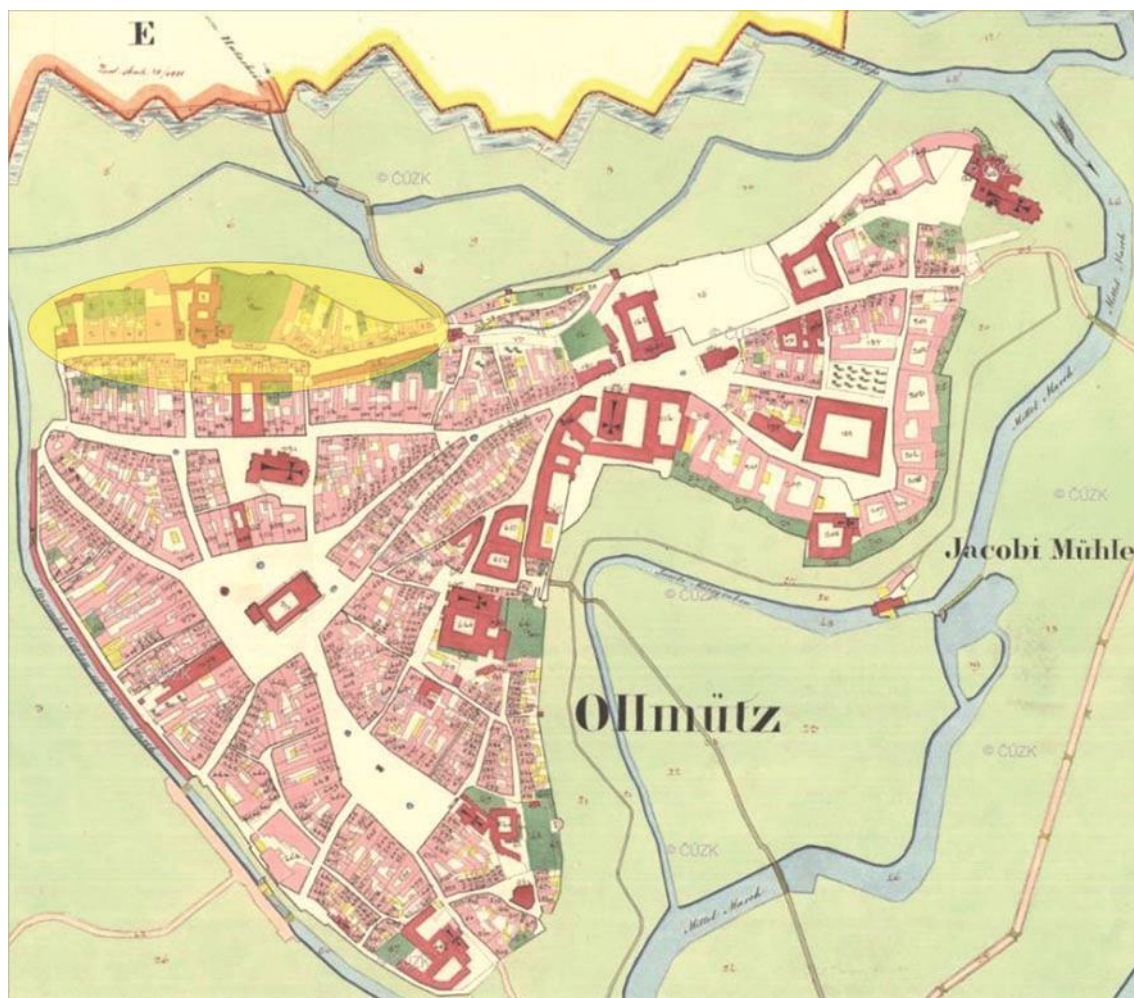
K definitivnímu zániku olomouckých předměstí, která navazovala na své středověké předchůdce, došlo ve 40. letech 18. století. Když v noci z 22. na 23. dubna roku 1742 vstoupily do města pruské oddíly, bylo již v květnu téhož roku rozhodnuto o vybudování císařsko – královské hlavní a hraniční pevnosti v Olomouci. Zastaralá pevnost vyžadovala neprodleně všestrannou modernizaci. Vojenský inženýr Pierre Philippe Bechade de Rochepine přizpůsobil olomouckým poměrům fortifikační projekty francouzského maršála Sebastiena le Prestre de Vauban. Při výstavbě bylo využito jak staršího městského opevnění, tak především řečiště hlavního toku řeky

Moravy a jejích ramen. Rozsáhlá přestavba vyžadovala vykoupit veškeré pozemky v okolí hradeb do vzdálenosti osmi set metrů. V tomto okruhu bylo nutné odstranit veškerou zástavbu i vzrostlou vegetaci, aby zde vznikl prostor pro výstavbu nových bastionů, ravelinů a předpolí pevnosti. V letech 1743 a 1744 tak došlo ke kompletní demolici předměstských domů, kterých se zde nacházelo na 350. Pro obyvatele demolovaných předměstí a blízkých vsí byla postupně budována nová sídliště, v dostatečné vzdálenosti od nových fortifikací – Bělidla, Hodolany, Lazce, Nová Ulice, Nové Sady, Nový Svět, Pavlovičky, Povel a Zelená ulice. Pevnost byla stavebně dokončena roku 1757 (*FIALA 2009, 482–484*).

Zcela úmyslně jsme v našem výčtu olomouckých předměstí vynechali jediné, které výše zmíněnému osudu uniklo. Jedná se o stará **Bělidla**, kterým se budeme věnovat níže.

7. Předměstí stará Bělidla

Ze středověkých předměstí Olomouce, pomíneme-li Předhradí, se dodnes zachovala pouze **Bělidla**, které z níže popsanych důvodů, snad můžeme označit jako Bělidla stará, přestože tento název nikdy nenesla.

Obr. 2 Město Olomouc na císařském povinném otisku stabilního katastru Moravy a Slezska z roku 1833. Žlutě vyznačena oblast starých Bělidel.

Tato Bělidla se nacházela na severním okraji středověkého města (Obr. 2, 4), v prostoru dnešní Sokolské ulice (Obr. 55), mezi Litovelskou a Rohelskou bránou. Ve středověku tak byla ohraničena z jihu městskou hradbou a ze severu jedním z ramen řeky Moravy. Jejich osu patrně tvořila cesta podél hradeb, sledující dříve výraznější hranu nad inundací (KUČA 2000, 648; TICHÁK 2000, 45–47). Archeologický výzkum, jemuž se budeme podrobněji věnovat níže, v těchto místech prokázal již předlokační osídlení. V písemných pramenech se však místo označované jako *Byelidlo* objevuje až ve druhé polovině 13. století.

Název je snad odvozen od závěrečné fáze výroby lněného plátna, tedy jeho bělení působením vody a slunečního záření. K tomu mohlo docházet na přilehlé louce, která byla zastavěna až opevněním tereziánské pevnosti (*TICHÁK 2000, 45–47*).

Zřejmě již v průběhu středověku, však v blízkosti města existovala další Bělidla, která jsou zaznačena ve výše zmiňovaném plánu předměstí, zachycující stav před rokem 1743. Tato ves se nacházela východně od města, na pravobřežní straně řeky Bystřice, přibližně v místech severní části olomouckého železničního nádraží (*KUČA 2000, 666*). Do majetku města se dostávají roku 1496 v rámci Šenkovství markrabského (*NOVÁK 2016, 45*). V 17. století již byla nazývána jako *Alte Bleich*, tedy Stará Bělidla. Toto označení sloužilo k rozlišení od Bělidel, která vznikla na počátku 17. století společně s novým městským hospodářským dvorem, na levobřežní straně řeky Bystřice, východně od původních Hodolan. Později jsou označovány jako *Neu Bleich*, tedy Nová Bělidla. Zatímco Stará Bělidla zanikají kolem roku 1746 s výstavbou pevnosti a jejich obyvatelé jsou přesídleni do nově vzniklé vsi Pavlovičky, Nová Bělidla se v průběhu 18. století stávají součástí Hodolan. Až po roce 1778 byl taktéž definitivně zrušen starý hospodářský dvůr, jehož pozemky byly rozparcelovány a získali je někdejší obyvatelé Bělidel (*KUČA 2000, 666; TICHÁK 2000, 45–48*).

Ve druhé polovině 18. století, byla přibližně 600 m na východ od stržených Bělidel, ves obnovena, v prostoru dnešní ulice Bělidelská a střední části ulice Libušina (*KUČA 2000, 666; TICHÁK 2000, 47–48*). V současnosti je tato historická obec jádrem stejnojmenné olomoucké městské čtvrti.

Nyní se však vraťme k osudům starých Bělidel v prostoru dnešní Sokolské ulice. Tato předlokační osada zůstává, zřejmě z důvodu složitých majetkoprávních vztahů, které celkově ovlivňovaly průběh lokace královského města v první polovině 13. století, mimo areál samotného města. Písemně je místo označované jako *Byelidlo*, poprvé zmíněno k roku 1271. Toto označení nalezneme v testamentu Parduse z Horky (*CDM IV č. 48, 61–62*), neváže se však k názvu osady, ale vodnímu toku u Olomouce (*HOSÁK 2004, 475–476*). Takto nazývané místo nebo jeho část, držel v emfyteutickém nájmu Pardus z Horky, zřejmě od kláštera Hradisko, který toto právo přenesl na bývalého olomouckého fojta Friedricha a jeho dědice. O samotné osadě však v této době nic bližšího nevíme, nadále však v průběhu středověku zůstává vně městských hradeb a stává se jedním z olomouckých předměstí (*NEŠPOR 1998, 34, 39; KUČA 2000, 648, 666*).

K roku 1304 je pod názvem *Bielidlo* zmiňován mlýn nedaleko města Olomouce (*KUČA 2000, 666; NOVÁK 2016, 44*). Zda jej umístit k nedalekým Bělidlům při řece

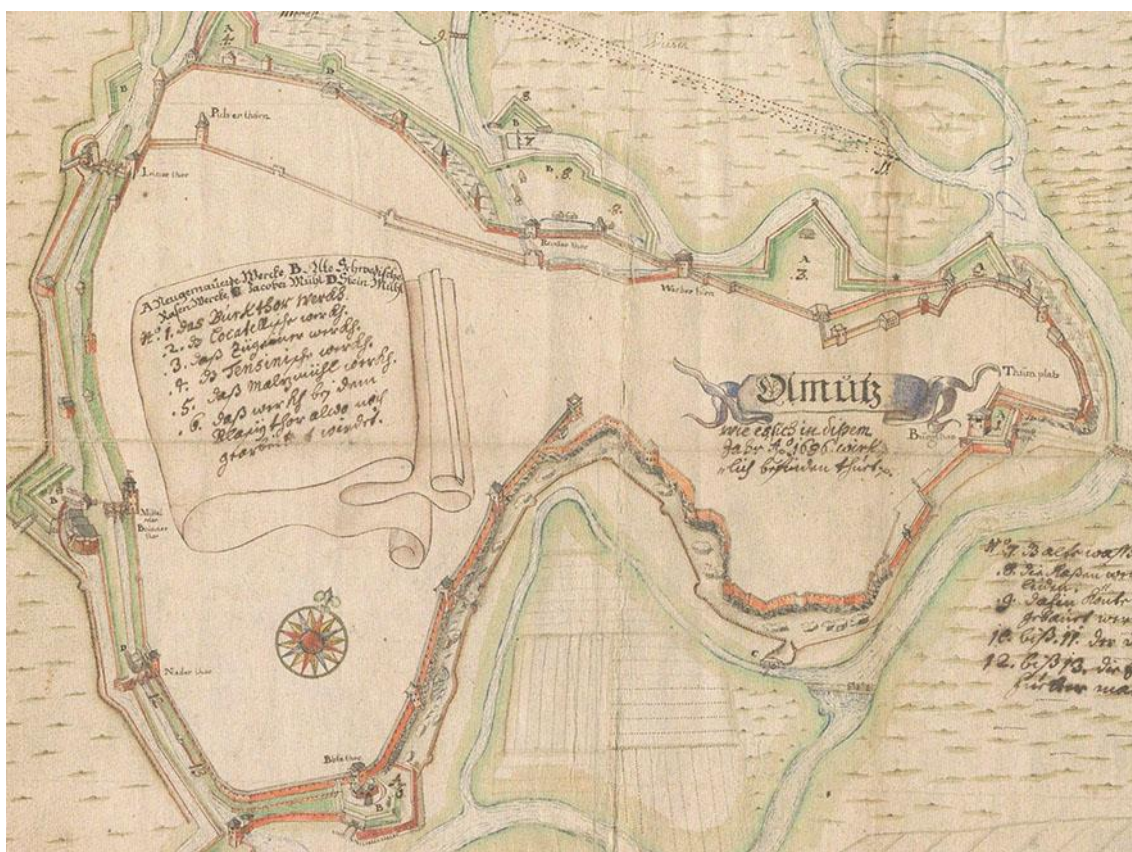
Bystřici či k našemu severnímu předměstí, je otázkou. Bělidla se taktéž objevují v několika zápisech středověkých městských knih. I v tomto případě je však rozlišit dvě sídla stejného názvu problematické. V *Nejstarší městské knize Olomoucké* je k roku 1408 zmíněna lázeň a lázeňský pozemek v Bělidlech – in *Bilidel* (NMKO č. 714, 111, 255). V *Památné knize olomoucké* se Bělidla nachází převážně v záznamech týkajících se majetku jednotlivých měšťanů, přičemž se konkrétně jedná o domy (NOVÁK 2016, 44–45). V latinsky a německy psaných zápisech z rozmezí let 1414 a 1450 jsou psány v podobě *Bielidel*, *Bielidl* či *Bilidl* (PKO č. 111, 235–236; č. 164, 249; č. 165, 245–250; č. 485, 371–372; č. 489, 373; č. 549, 399; č. 559, 403; č. 711, 456). Pouze v jediném latinském zápisu k roku 1433 jako *Pleych* (PKO č. 468, 362–363). V novověku byla Bělidla při řece Bystřici označovány jako *Bleich*, případně *Alte Bleich* a *Neu Bleich*, zatímco stará Bělidla, která již byla součástí města uvnitř hradeb, nesla později název *Pilten* (TICHÁK 2000, 45–47). Pro středověk však takové rozlišení neznáme.

Roku 1451 navštívil Olomouc minoritský generální vikář Jan Kapistrán. Tento věhlasný kazatel tou dobou vykonával na Moravě svoji misijní činnost, kdy se z popudu papeže Mikuláše V. snažil vyznavače kalicha navrátit ke katolické víře a mimo jiné taktéž kázal proti židům. Dle tradice se Kapistránova olomoucká kázání odehrávala právě na Bělidlech, tehdejším olomouckém předměstí (NEŠPOR 1998, 82–83). Snad i jeho přičiněním, byl roku 1453 na starých Bělidlech založen klášter františkánů s kostelem Neposkvrněného Početí Panny Marie (Obr. 71). Chrám byl vysvěcen roku 1468. Jednalo se o pozdně gotickou síňovou trojlodní stavbu na čtvercovém půdorysu se stanovou střechou a hlubokým, trojboce uzavřeným presbytářem. V interiéru kostela se dodnes nachází rozměrná nástěnná malba datovaná k roku 1500 (KUČA 2000, 625). Dle úvah Karla Kuči teprve po výstavbě tohoto kláštera vzniká na starých Bělidlech souvislejší zástavba ulice a po polovině 15. století tak dochází k její plné urbanizaci (KUČA 2000, 648, 666).

Po roce 1525 se stará Bělidla stávají přímou součástí města, když jsou ohrazena novou městskou hradbou (Obr. 3). Jejich západní konec byl touto fortifikací zaslepen (KUČA 2000, 648, 666; TICHÁK 2000, 45; RAZÍM 2019, 222). Tato nová hradba začínala na severozápadním zlomu původního středověkého opevnění a pravým obloukem zahrнула Bělidla a přes Rohelskou bránu pokračovala až k Barbořině věži. Před Rohelskou bránou byla postavena její vnější věž. Jednalo se o jednopatrovou stavbu s půlkruhově ukončeným průjezdem a malým ochozem pod střechou. Hradba byla dále vybavena zřejmě osmi flankujícími baštami, převyšující okolní kurtinu. Dodnes se

z nich částečně zachovaly dvě půlválcové (Obr. 70) a jedna hranolová věž (Obr. 69) a asi 130 m hradby (Obr. 68). Hradba byla široká kolem 1,7 m, disponovala krytým ochozem a před ní se nacházel příkop. (CHUPÍK 2009, 300–301; RAZÍM 2019, 222). Staré hradby v úseku kolem Bělidel však byly ještě po nějaký čas zachovány (KUČA 2000, 652). Od kláštera františkánů se do města vstupovalo branou sv. Bernardina. Dle názoru Vladislava Razíma nelze vyloučit, že nápadně konzervativní podoba opevnění Bělidel svědčí u skutečnosti, že jeho výstavba byla zahájena již před rokem 1500 a rok 1525 je dobou zakončení vleklé realizace (RAZÍM 2019, 222, 230).

Obr. 3 Plán opevnění města Olomouce v roce 1686. V severní části města je dobře patrná renesanční hradba ohrazující stará Bělidla.²

Připojení území Bělidel k městu bylo důležitým urbanistickým krokem (CHUPÍK 2009, 300). Jednalo se o první známý počín integrace předměstí do území města Olomouce a až do roku 1919 v podstatě poslední. Uzavření osady do městských hradeb však bránilo jejímu dalšímu růstu. Tísnila se na poměrně úzkém prostoru mezi novou hradbou na severu a samotným městem na jihu. Osídlení se zde tak postupně rozšiřovalo podél hradeb na východ do délky bezmála půl kilometru (TICHÁK 2000, 45).

² Olomouc, perspektivní pohled na městské opevnění 1686, uloženo ve SOKA Olomouc, Sběrka litografií a fotografií, sign I/3, sign II/3-1260.

Část takto vzniklé ulice, která se nacházela západně od kláštera se později nazývala Horní Bělidla, úsek mezi dnešní Slovenskou a Zámečnickou ulicí Prostřední Bělidla a dále na východ k Rohelské bráně pokračovala Dolní Bělidla (*KUČA 2000, 666*). V průběhu 16. století byla na Bělidlech soustředěna většina olomouckých sladoven (*KUČA 2000, 652*). Východně od Rohelské brány, uvnitř nové hradby, pak na Dolní Bělidla od 18. století navazovala ještě Koželužská ulice, která zřejmě nahradila již zaniklou osadu pod Židovskou brankou. Již ve středověku však měla vést z Bělidel směrem k vodě ulice zvaná Barvířská (*NEŠPOR 1998, 88; KUČA 2000, 649*).

V parkánu, západně od Rohelské brány, se nejpozději od roku 1575 nacházela měšťanská střelnice. Po skončení švédské okupace byla roku 1655 obnovena střeleckým bratrstvem. Později však byla zbudována nová střelnice v prostoru před hradbami. Na přelomu 17. a 18. století byla stará střelnice zabraná erárem, který zde zbudoval skladiště soli (*KUČA 2000, 613*).

V letech 1642 až 1653 dal purkmistr Tobiáš Schwonauer k jižní straně presbytáře kostela Neposkvrněného Početí Panny Marie přistavět kapli Božího hrobu. Na počátku 18. století pak řád vybudoval západně od kostela kapli Svatých schodů, která byla zrušena o století později. Samotná budova kláštera prošla barokní přestavbou v letech 1743 až 1751. V sousedství Svatých schodů zakoupily roku 1697 několik domů voršilký a založily zde klášter. Roku 1782 však přesídlily do zrušeného kláštera dominikánek u kostela sv. Kateřiny a samotný objekt byl roku 1804 nahrazen novým měšťanským pivovarem se sladovnou a lihovarem (*KUČA 2000, 625*). Výše zmíněné sakrální stavby a střelnici v parkánu zahrnul do svého *Popisu královského hlavního města Olomouce* z roku 1746 syndikus Florián Josef Loucký (*PKHMO § 56, 52; § 66, 56; § 67, 56; § 75, 59*).

Zahrnutím starých Bělidel do vnitřního organismu města, v důsledku rozšíření městského opevnění na prahu raného novověku, uniklo toto středověké předměstí neblahému osudu jiných středověkých osad v blízkosti olomouckých hradeb. Bělidla se stala nedílnou součástí města, ale v jistém smyslu se také jedná o jediné do současnosti dochované olomoucké středověké předměstí. Prostor někdejších starých Bělidel, tedy současné Sokolské ulice, se nachází v olomoucké městské památkové rezervaci³, památkově chráněné od 13. dubna 1971. V minulosti zde proběhlo několik

---

³ rejst. č. ÚSKP 1031 – Olomouc

archeologických výzkumů, které značnou měrou přispěly zejména k poznání zdejšího středověkého osídlení a jeho počátků.

Obr. 4 Žlutě vyznačena oblast starých Bělidel v detailu výřezu mapy města Olomouce na císařském povinném otisku stabilního katastru Moravy a Slezska z roku 1833.

8. Přehled a základní vyhodnocení archeologických výzkumů starých Bělidel z let 1974–2005

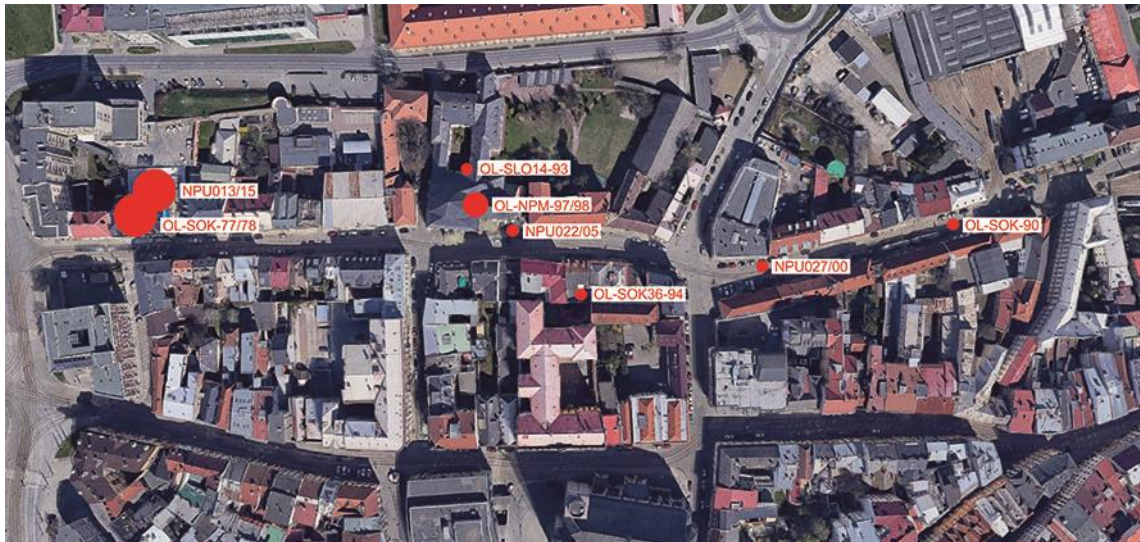
V prostoru předpokládaného rozsahu někdejších starých Bělidel proběhlo v uplynulém půlstoletí hned několik záchranných archeologických výzkumů. Jednalo se o akce různého rozsahu a různé úrovně následného zpracování. Většina záchranných akcí prováděných zejména v souvislosti s hloubením výkopů pro inženýrské sítě a jejich přípojek probíhala formou dohledu. Na následujících řádcích uvádím především ty, které byly zpracovány do nálezové zprávy (Obr. 5).

Rozsahem největší záchranné výzkumy proběhly v proluce, která vznikla po stržení domu č. 5 v Sokolská ulici. Pod vedením Josefa Bláhy výzkum probíhal letech 1977 a 1978. Na něj v letech 2015 a 2016 navázal výzkum vedený autorem předkládané práce. Tomu se však budeme věnovat podrobněji samostatně v následující kapitole.

Přínosné pro poznání vývoje osídlení Bělidel byly taktéž akce prováděné v areálu dominikánského kláštera. Jak již jsme zmínili výše, klášter byl na Bělidlech vystavěn ve druhé polovině 15. století. Jednalo se o klášter františkánů sv. Bernarda s kostelem Neposkvrněného početí Panny Marie. V 80. letech 18. století byl klášter zrušen a následně odevzdán řádu dominikánů, kteří sem přišli od kostela sv. Michala. Dominikánský klášter byl zrušen roku 1950 a k jeho obnově došlo po roce 1989 (*KUČA 2000, 625*).

Již v roce 1974 bylo při snižování úrovně dvora tehdejší Lidové školy umění – Žerotín, tedy rajského dvora kláštera, nalézáno velké množství keramických zlomků. Pozoruhodným objevem byly dva větší zlomky tvarovaných gotických cihel, zlomek ostění a pískovcový, polychromií zdobený klenební svorník s erbovním štítem, pozdně gotického tvaru. Zdejší keramický soubor náleží do 16. až 18. století. Gotické články patrně pocházejí ze zbořené křížové chodby ambitu kláštera (*MICHNA 1975, 82*).

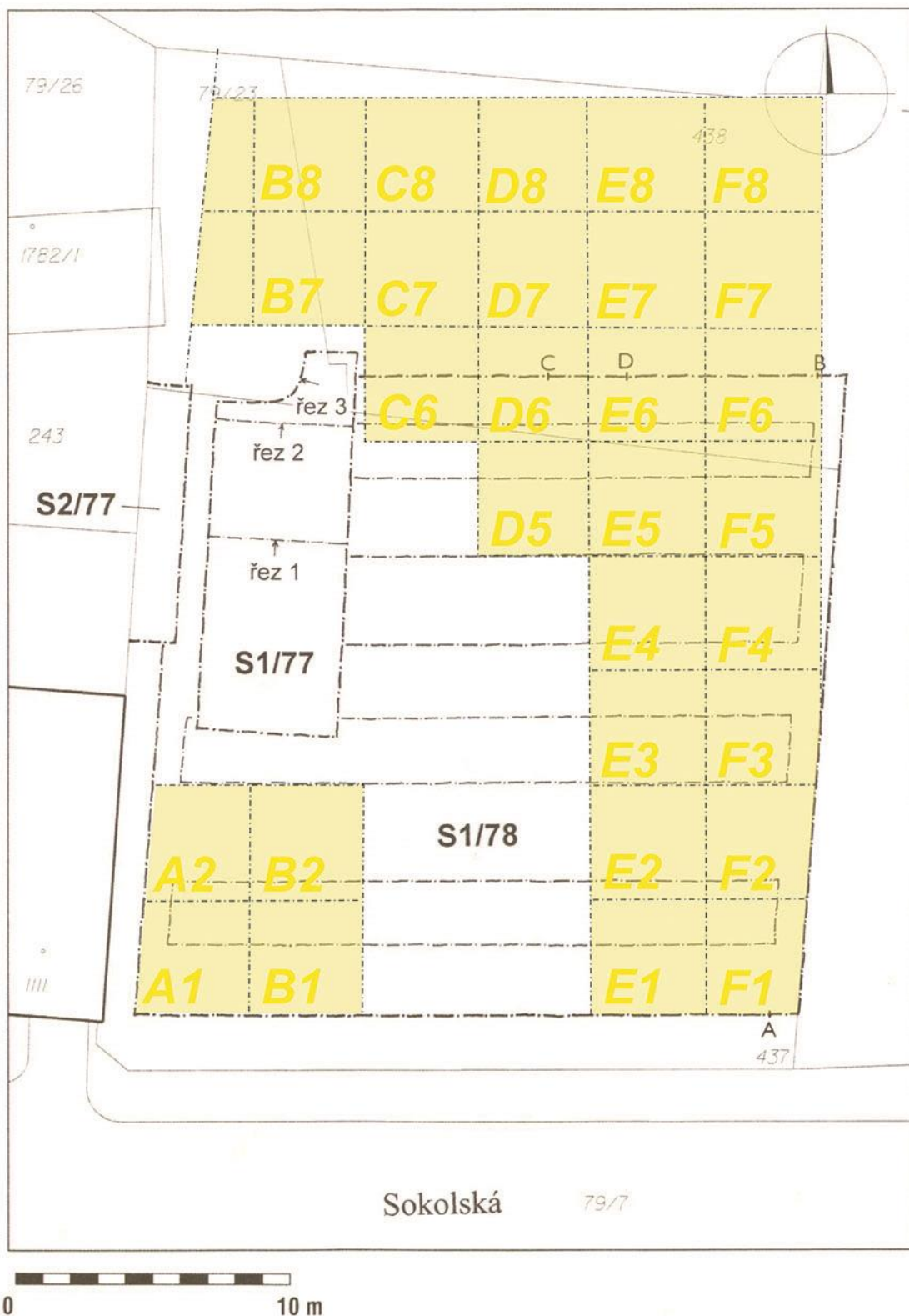
Již v roce 1974 bylo při snižování úrovně dvora tehdejší Lidové školy umění – Žerotín, tedy rajského dvora kláštera, nalézáno velké množství keramických zlomků. Pozoruhodným objevem byly dva větší zlomky tvarovaných gotických cihel, zlomek ostění a pískovcový, polychromií zdobený klenební svorník s erbovním štítem pozdně gotického tvaru. Zdejší keramický soubor náleží do 16. až 18. století. Gotické články patrně pocházejí ze zbořené křížové chodby ambitu kláštera (*MICHNA 1975, 82*).

Obr. 5 Záchranné archeologické výzkumy v prostoru starých Bělidel, označené červenými body do výřezu satelitní mapy Olomouce.

8.1 Sokolská ulice č. 5 (akce č. OL–SOK–77/78)

První archeologické výzkumy na sledované parcele probíhaly v letech 1977 a 1978 pod vedením Josefa Bláhy. V zimních a jarních měsících roku 1977 totiž došlo k demolici stávající zástavby parcely a v červenci téhož roku započaly za využití těžké techniky výkopové práce stavebních jam pro základy nového objektu, který měl být do tohoto prostoru situován. Vedoucí výzkumu však ve své nálezové zprávě upozorňuje na skutečnost, že stavební práce nebyly hlášeny příslušným orgánům památkové péče a zejména v sezóně 1978 byly stavebníkem činěny pokusy o ztížení a zkrácení archeologického výzkumu nejvyšší možnou měrou. Velkou část archeologických nálezů tak nebylo možno zachránit a taktéž nebylo možno provést řádnou dokumentaci obnažených profilů, k čemuž rovněž přispěly mrazivé klimatické podmínky, které v únoru toho roku panovaly. V červenci roku 1977 došlo k hloubení dvou stavebních jam v jihozápadní části parcely ve vzdálenosti 12 a 15 m od bývalého průčelí zdemolovaného domu v Sokolské ulice. Jámy byly označeny jako sondy S1/77 a S2/77 (Obr. 6). V průběhu výkopových prací byly pracovníky *Okresního střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci* zachraňovány archeologické nálezy a v případě rozměrnější sondy S1/77 dokumentovány profily (BLÁHA 1978a, 1,4–5; 1978, 128; 1979; 130–132).

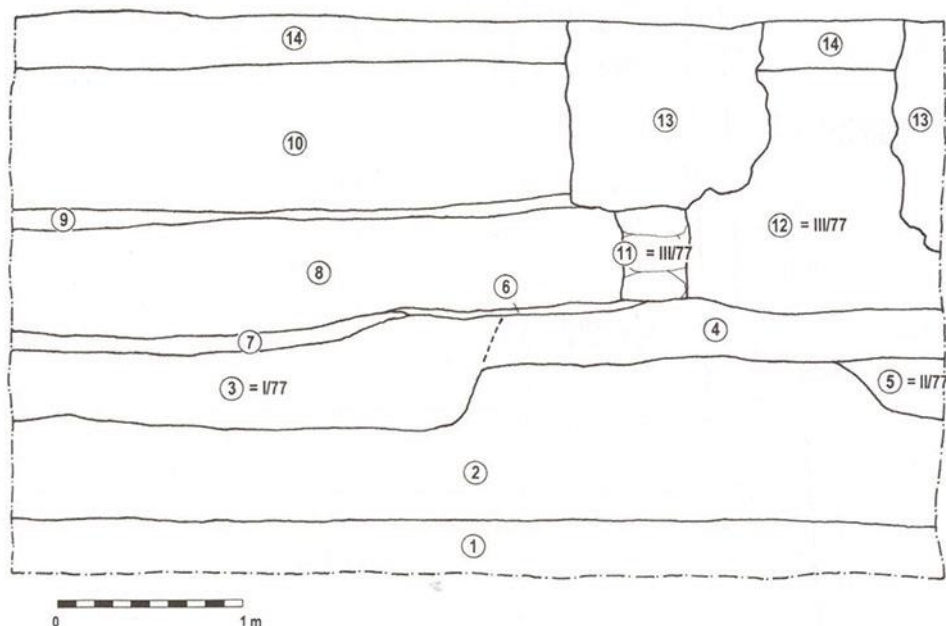
Obr. 6 Situační plán sond z akce č. OL-SOK-77/78 (BLÁHA 1978a) v soutisku s čtvercovou sítí z akce č. NPU013/15.

Sonda S1/77 byla jámou o rozměrech 5 × 14 m, přičemž delší osa se nacházela v severojižním směru. V sondě byly zdokumentovány tři řezy. Její výkop zasahoval do hloubky 2,7 m oproti stávajícímu terénu.

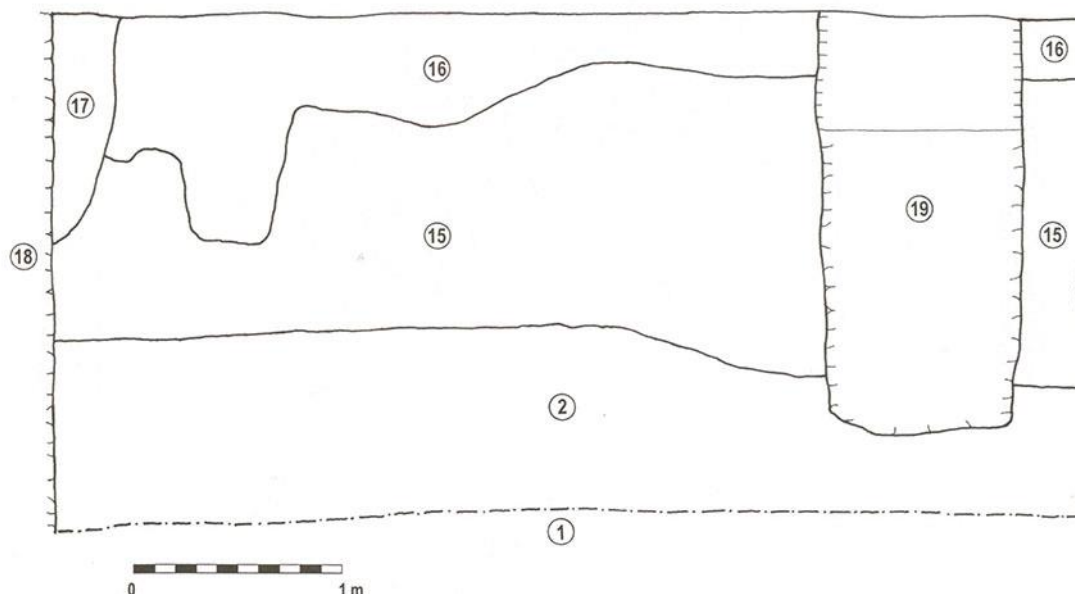
Řez 1 (Obr. 7) – v řezu bylo dosaženo jílovitého podloží (1), přičemž z povrchu tohoto jílu se do jámy stahovala spodní voda. Nad podložím se nacházela 0,9 m mocná vrstva udusaného mokrého štěrku (2). Do štěrkového podloží byl zapuštěn 0,4 m hluboký sídlištní objekt s černohnědou výplní a příměsí štěrku (3). Objekt byl zaznamenán v délce 2,6 m a pokračoval směrem na západ, mimo sondu. Ve výplni objektu se nacházely zlomky keramiky z průběhu 13. století. Zřetelně porušoval vrstvu 0,3 m mocné světlejší hnědošedé ornice (4), která spočívala na výše zmíněném štěrkovém podloží. Ve východní části řezu byl zachycen další do štěrku zahloubený objekt o hloubce 0,3 m a dochované délce 0,5 m, který ovšem taktéž pokračoval mimo sondu. Výplň objektu (5) byla obdobného charakteru, jako v předchozím případě, avšak vrstva ornice jej překrývala. Na povrchu ornice se mezi výše popsanými objekty v hloubce 1,6 m nacházela 0,06 m mocná požárová vrstvička tvořená červenou propálenou hlínou a množstvím uhlíků (6). Na rozhraní většího z objektů přecházela tato vrstvička ve vrstvu rozdrobeného žlutého jílu, která dále vytvářela 0,1 m mocnou uloženinu kompaktního jílu (7). V blízkosti středu objektu vrstva ztlačila, což zřejmě souviselo s jeho zánikem. Tyto výše popsané situace překrývala 0,5 až 0,6 m mocná hnědočerná vrstva středověkých navážek (8), kterou zlomky keramiky a jiné nálezy datují do průběhu 13. a 14. století. Na ní spočívala v hloubce 1 m požárová vrstvička (9) s propálenými mazanicemi a uhlíky, o mocnosti 0,1 až 0,15 m, datovaná na základě keramiky do doby kolem roku 1400. Nad ní se nacházela 0,8 m mocná vrstva pozdně středověkého násypu (10), v němž se mimo jiné nacházelo množství odpadu a polotovarů z kostářské výroby. Ve východní části profilu byla do hloubky 1,6 m vyhloubena odpadní jámka čtvercového půdorysu o průměru cca 1,2 m. Jáma byla obezděna kamením (11). Výplň odpadní jámy (12) byla černohnědá, kyprá s četnými organickými zbytky. Ve výplni se taktéž nacházelo množství artefaktů různého charakteru, mezi nimi i větší části nádob a pozlacený řetízek, které výplň jámky datují do 17. až 18. století. Jáma byla narušena recentní stavební destrukcí (13).

Nejsvrchnější vrstvu v řezu představoval povrchový sypký násyp (14) recentního stáří (BLÁHA 1978a, 1–2).

Obr. 7 Akce č. OL–SOK–77/78, sonda S1/77, řez 1 (BLÁHA 1978a).

Řez 2 (Obr. 8) – byl souběžný s řezem 1, nacházel se 4,3 m severněji. V hloubce 2,4 m od stávajícího terénu zde bylo zachyceno jílovité podloží (1), na němž opět spočívala 0,9 m mocná vrstva udusaného mokrého šterku (2). Na šterkové podloží naléhala černohnědá kompaktní vrstva (15) o mocnosti 1,1 až 1,4 m, na několika místech částečně narušena výkopy. Ve vrstvě se nacházelo několik zlomků keramiky z průběhu 13. a 14. století. Nad touto uloženinou se nacházela 0,3 až 1,1 m mocná vrstva hnědého kyprého násypu se zlomky malty (16) a fragmenty keramiky z pozdního středověku až raného novověku. Západní stěnu výkopu tvořila novodobá zeď z lomového kamene se zlomky cihel (18), k níž přiléhala 1,1 m hluboká základová jáma vyplněná stavební drtí (17). Východní část profilu byla narušena kolmou, tedy v severojižní ose orientovanou zdí o šířce 1 m. Její základová spára se nacházela v hloubce 2 m. Co se týče materiálu, jednalo se o kombinované zdivo (19), dochovaných horních 0,6 m zdiva bylo z cihel, zbytek z lomového kamene (BLÁHA 1978a, 2–3).

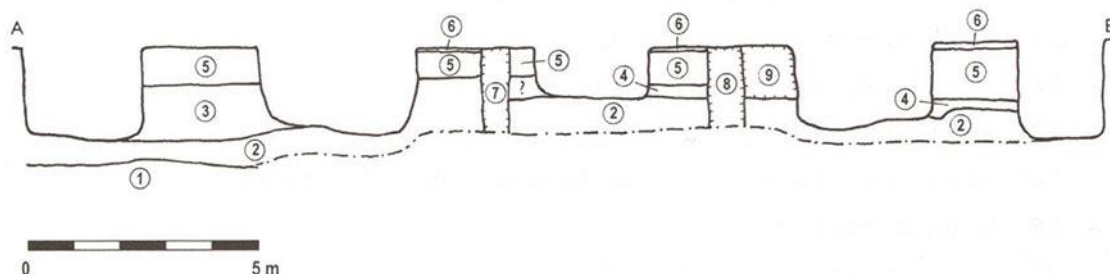
Obr. 8 Akce č. OL-SOK-77/78, sonda S1/77, řez 2 (BLÁHA 1978a).

Řez 3 – o délce 2 m byl oproti řezu 1 a řezu 2 orientován v severojižní ose. Nacházel se 1,7 m od východní stěny sondy a 7 m severně od řezu 1. V hloubce 2,3 až 2,6 m se nacházel povrch jílovitého podloží (1) a nad ním 0,4 až 0,7 m mocná vrstva šterku (2) s jílovými čočkami (20). Na šterkovém podloží ležela šedočerná středověká vrstva s uhlíky (21) o mocnosti až 1,1 m. Nad vrstvou se nacházela vrstvička malty (23), a do vrstvy byl zahloben drobnější objekt vyplněný pískem (22) a kypřejší hlinou s příměsí šterku (24). Nad těmito situacemi se nacházela cihlová klenba (25), na níž spočívala zeď z lomového kamene (26), která zasahovala až na povrch sondy. Celá jižní polovina řezu byla porušena recentním zásahem (BLÁHA 1978a, 3).

Sonda S1/78 byla zkoumána v rámci druhé etapy stavebních prací, která probíhala v únoru roku 1978 (Obr. 6). Pokračování průzkumu však bylo z výše zmíněných důvodů a nedostatku času spíše zběžné, na což vedoucí výzkumu upozorňuje v nálezové zprávě. V jihovýchodní části parcely byly vyhloubeny základy pro novostavbu v hloubce 1 až 1,5 m. Jednalo se o čtvercovou jámu o rozměrech 24 x 23,3 m, přičemž jižní stěna stavební jámy v ose východ-západ se nacházela asi 2 m severně od průčelí zdemolovaného domu. Celá stavební jáma byla označena jako sonda S1/78. Sondou pak bylo ještě vedeno několik průkopů o šířce 1,8 až 2,2 m, ve směru východ-západ. V rámci archeologického výzkumu byla však bohužel dokumentována pouze východní

stěna sondy značená jako profil AB a severní průkop značený jako profil CD (BLÁHA 1978a, 3).

Profil AB (Obr. 9) – v hloubce 2,4 m zde bylo dosaženo šterkového podloží (1). Nad podložím se nacházela pravěká až raněstředověká kulturní vrstva (2), která kromě množství atypických zlomků převážně pravěké keramiky obsahovala fragment okraje nádoby z mladší doby železné, bezuchý hrnec z hradištního období a fragment glazurami pestře zdobené hliněné pisanky z mladší doby hradištní. Nadloží této uloženiny bylo tvořeno vrstvou z vrcholného středověku (4) a mohutnou požárovou vrstvou (5). Tyto situace překrývaly povrchové destrukce (6). Ve vzdálenosti 9,9 m od jihovýchodního rohu sondy se nacházelo 0,6 m široké zdivo z lomového kamene (7), přičemž jeho základová spára se nacházela pod úrovní výkopu sondy. Další, 0,7 m široké lomové zdivo s úlomky cihel (8), se nacházelo ve stejném směru 14,8 m od jihovýchodního rohu sondy. Jeho základová spára se taktéž nacházela někde pod úrovní výkopu sondy. Směrem na sever k této zdi přímo přiléhalo novodobé cihlové zdivo (9) o šířce 1,2 m se základovou spárou v hloubce 1,1 m (BLÁHA 1978a, 3–4).

Obr. 9 Akce č. OL–SOK–77/78, sonda S1/78, řez AB (BLÁHA 1978a).

Profil CD – zde byl 8 m západně od severovýchodního rohu průkopu zachycen zahloubený objekt, přičemž jeho část byla odbagrována. Byl dlouhý 1,7 m s plochým dnem. Nacházel se v hloubce 1,66 m pod stávajícím povrchem. Západní stěna objektu byla téměř svislá, na východní stěně se nacházel oblý 0,15 m hluboký a 0,2 m vysoký schůdek. Objekt byl zapuštěn 0,75 m hluboko do hnědočerné vrstvy s uhlíky (1) a porušoval i výše položenou 0,22 m mocnou hnědou vrstvou s kameny (2), jejíž povrch byl od nadložních navážek oddělen 0,05 m mocnou vrstvičkou z lomových kamenů (6). Spodní výplň objektu byla tvořena černohnědou hlinou s drobtý jílů a mazanicí (3), na ní doléhala a

v západní části přímo na dně spočívala 0,1 až 0,2 m mocná žlutočervená vrstva mazanice (4). Tato uloženina obsahovala zlomky cihel a množství fragmentů glazovaných kachlů, jejichž čelní deska byla zdobena reliéfy. Zbytek výplně objektu sestával ze žlutozeleného jílu (5), kde se nacházely ojedinělé zlomky kachlů a městský haléř ze slezského Glogówa ze druhé poloviny 15. století. Výše popsané situace překrývaly novodobé navážky (7) překryté kamennou dlažbou (8) (BLÁHA 1978a, 3–4).

8.2 Vodovodní přípojka v Sokolské a Koželužské ulice (akce č. OL-SOK-90)

Výkop pro vodovodní přípojku, realizovaný v září roku 1990, byl veden od severozápadního konce Koželužské ulice před bránou dopravního podniku podél domu Sokolská č. 41 a pokračoval kolmo k domu Sokolská č. 50. Byl označen jako sonda S1/90 (VEČEŘA 2013).

Sonda S1/90 byla ve sledovaném úseku dlouhá cca 50 m, široká 0,8 m a dosahovala hloubky 1,6 m. V úseku vedeném kolmo mezi domy č. 41 a č. 50 bylo odhaleno 6 dřevěných rour historického vodovodního potrubí, které původně vedlo od nedaleké městské vodárny, zbudované na rohu dnešní Vodární a Sokolské ulice v letech 1687-1693, na Horní a Dolní náměstí. V kulturní vrstvě mezi rourami a pod nimi byly nalezeny zlomky novověké keramiky ze 16. až 17. století, kusy strusky a zvířecí kosti. Před vjezdem do areálu Dopravního podniku města Olomouce pak byl obnažen povrch cihlové klenby, která snad taktéž souvisí s výše zmíněnou vodárnou. Podloží ani starších historických terénu v této sondě nebylo dosaženo (VEČEŘA 2013).

8.3 Slovenská ulice č. 14 (akce č. OL-SLO14-93)

Roku 1993 byla v souvislosti s rekonstrukčními pracemi v areálu dominikánského kláštera v jihovýchodním rohu objektu vykopána 1,1 m široká a 1,8 m hluboká kanalizační rýha, přetínající ve směru východ-západ křížovou chodbu a zasahující dalšího 3,3 m do prostoru rajského dvora.

V hloubce cca 1,5 m byly v severozápadním rohu výše popsané rýhy dělníky narušeny lidské kosterní pozůstatky. Místní duchovní správa však nechala tyto kosti pietně uložit ještě před příchodem archeologů. Průzkumem stěn rýhy ve dvoře se ukázalo, že pouze v místě tohoto nálezu je částečně uchována snad původní stratifikace. Větší část původního vrstvení byla totiž zcela poničena opakovanými recentními zásahy. Ani v maximální dosažené hloubce výkopu nebylo odhaleno přírodní podloží. Pod recentním násypem sahajícím do hloubky 0,75 m až do maximální hloubky výkopu se nacházel jednolitý zásyp torza rozsáhlejší jámy. Právě zde byly nalezeny i výše zmíněné lidské kosti, s největší pravděpodobností v minulosti druhotně přemístěné při hloubení této jámy.

Při jižním profilu výkopu bylo sondáží v hloubce 1,9 m zjištěno žluté až žlutohnědé hlinité podloží. Na něm spočívala cca 0,2 m mocná humusovitá vrstva bez zjištěných artefaktů. Nad ní se však nacházel 0,25 až 0,4 m mocný pravěký kulturní horizont prosycený množstvím uhlíků, jehož členitý povrch překrývala 0,4 až 0,9 m mocná, zřejmě již středověká uloženina, snad náplavového původu, s drobnými uhlíky a droby mazanice.

Do této uloženiny se do hloubky 0,4 m zahlubovalo torzo objektu, jehož výplň tvořila výhradně mazanice s uhlíky, v níž byly nalezeny zlomky keramiky datované do 15. století. Tyto situace překrýval 0,3 až 0,7 m mocný horizont, na základě keramických nálezů rovněž datován do 15. století. Všechny výše popsané vrstvy byly narušeny základovým výkopem pro lomové zdivo gotického ambitu, jehož základová spára spočívala v hloubce 1,9 m přímo na podloží. Bezprostředně pod recentní dlažbou, byla v hloubce 0,1 m zjištěna starší dlažba sestávající z pískovcových desek (*BLÁHA 1994, 55–56; MICHNA 1994, 369*).

8.4 Sokolská ulice č. 36 (akce č. OL-SOK36-94)

V červnu roku 1994 proběhl záchranný archeologický výzkum formou dohledu v souvislosti s úpravou dvora domu č. 36 v Sokolské ulici. Jednalo se však pouze o povrchovou úpravu současného terénu bez hlubšího zásahu do kulturních vrstev. Povrchovým sběrem zde bylo získáno několik vzorků středověké a novověké keramiky datované do 15. až 18. století (*VEČEŘA 2004*).

8.5 Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie (akce č. OL-NPM-97/98)

V létě roku 1997 došlo vlivem záplav k poškození podlahy v celém prostoru kostela. Podlaha, která se na mnoha místech propadala, se tak nacházela v havarijním stavu a bylo nutno přistoupit k její rekonstrukci, které předcházela archeologický výzkum.

Pod dozorem archeologů byla podlaha a její podsypy odstraňovány v září až listopadu téhož roku. Podsypy tvořily sypké suťovité navážky obsahující zlomky cihel, prejzů, malty, keramických nádob a kachlů, ale i pozůstatky porušených kostrových hrobů, v podobě celých lidských kostí i jejich zlomků. V hloubce 0,3 m pod stávající poškozenou dlažbou se nacházelo torzo původní gotické cihelné dlažby. I na tomto torzu byl pozorován výrazný pokles, snad důsledek některé z dřívějších povodní. V severní části presbytáře, byly v úzkém prostoru mezi dvěma kryptami těsně za lodí položeny tři náhrobní kameny s hebrejskými nápisy. Byly položeny nápisy dolů a nacházely se pod úrovní gotické podlahy. Je tak pravděpodobné, že zde byly přeneseny z židovského hřbitova již v době výstavby kostela (*SEDLÁČKOVÁ 1998, 3–5*). Náhrobky pocházejí z let 1341 až 1396 (*SEDLÁČKOVÁ 1998, 15*).

Řádný záchranný archeologický výzkum proběhl v lednu roku následujícího. V jeho rámci byly prozkoumány celkem tři sondy (Obr. 10):

Sonda I/98 se nacházela ve východní části presbytáře, tedy v jediném prostoru s neporušeným terénem, neboť jak v západní části presbytáře, tak v prostoru lodě byly situovány krypty. Sonda o šířce 1,25 m a délce 7,6 m byla vedena ve vzdálenosti 5 m od východní čelní zdi v šířce celého presbytáře. V sondě byly zachyceny tři kostrové hroby, dva zahloubené objekty a devět kúlových jamek, které se zahlubovaly v různých úrovních do středověkých a pravěkých kulturních vrstev (*SEDLÁČKOVÁ 1998, 5–6*).

V hloubce 2,7 m zde bylo zachyceno žluté hlinitopísčité podloží (uloženina 27). Do něj se u severní obvodové zdi kostela zahlubovala výplň základové spáry, která sahala do hloubky 4 metrů. V této výplni byl objeven jediný zlomek keramiky, konkrétně fragment výdutě zásobnice z tuhového materiálu, zřejmě druhotně přemístěný při hloubení spáry ze starších vrstev. Od hloubky 3,8 m bylo podloží

tvořeno žlutým říčním pískem a výkop se při dosažení této úrovně začal plnit spodní vodou.

Nad podloží se nacházelo 1,1 až 1,15 m mocné tmavošedé pravěké souvrství (uloženina 12). Nad podloží bylo souvrství světlejší s nevýraznou příměsí drobných zlomků mazanice a uhlíků. V této úrovni převládala neolitická keramika. Postupně zbarvení souvrství nabývalo na intenzitě a jeho příměs tvořily pouze uhlíky. V této úrovni převládaly nálezy keramiky z doby bronzové, objevovaly se zde však taktéž intruze mladší středověké keramiky. V jižní části sondy bylo souvrství překryto 0,07 m mocnou vrstvou tvořenou drobnými zlomky droby (uloženina 11). V severní části sondy bylo souvrství porušeno výplní části zahloubeného objektu (uloženina 13, objekt 1/98). Na základě četných fragmentů keramických nádob, byl tento objekt datován do mladší doby železné. Nad vlastní výplní objektu bylo zachyceno větší množství zlomků středověké keramiky z období okolo roku 1300.

Přibližně ve středu sondy v superpozici s objektem z doby laténské (objekt 1/98) se nacházel mladší zahloubený objekt (2/98). Jeho výplň tvořily zasypy z hlíny a jílu výrazně probarvené žlutým podloží (uloženina 22 a 23), obsahující droby mazanice a zlomky pravěké i středověké keramiky. Nad podloží se však charakter výplně měnil. Jednalo se o hutnou tmavou mokrou jílovitou vrstvu (uloženina 24) s malým množstvím uhlíků. Dno objektu se nacházelo v hloubce 3,7 m, přičemž se nad ním nacházelo několik zlomků keramiky z 13. století a pravěku. Objekt byl zřejmě kruhového či oválného půdorysu o průměru kolem 2,3 m, s kolmými stěnami. Nade dnem byly stěny mírně kotlovitě zahloubené, samotné dno bylo rovné. Snad se jednalo o středověkou zásobní jámu, která zanikla v průběhu 13. století.

Nad všemi výše popsanými situacemi se nacházelo souvrství tvořené žlutou písčitou hlínou, místy probarvené popelem a uhlíky, proložené víceméně souvislými vrstvami mazanice. Vrstvy nesoucí známky silného požáru (uloženiny 6 a 7) obsahovaly nálezy keramiky datované do 14. století. Ve vrstvách nad požárovou vrstvou se nacházela keramika datovaná do 14. až 15. století. Toto středověké souvrství těsně přiléhalo k severní obvodové zdi kostela. Zdá se, že vzniklo právě v souvislosti s hloubením základů kostela, kdy bylo přemístěno velké množství zeminy včetně podloží a tímto materiálem bylo následně provedeno vyrovnání povrchu vnitřních prostor chrámu.

V jižní části sondy byly tyto vrstvy porušeny třemi kostrovými hroby se zbytky dřevěných rakví (hrob H1/98, H2/98 a H3/98), přičemž ve dvou případech (hrob H1/98

a H3/98) se jednalo prokazatelně o hroby druhotně přemístěné. Všechny tři hrobové jámy porušovaly taktéž svrchní suťovitou navážku (uloženina 2), která obsahovala fragmenty keramiky datované do 13. až 16. století. K přemístění hrobů tedy došlo právě někdy v průběhu 16. století (*SEDLÁČKOVÁ 1998, 7–12*).

Sonda II/98 o délce stran 1,5 m byla na jižní straně ohraničena základem pro boční oltář z lomového zdiva a na severní přiléhala k rohu presbytáře. Sonda dosahovala hloubky 2,45 m a byly v ní zachyceny středověké a pravěké kulturní vrstvy, přičemž podloží v ní nebylo dosaženo (*SEDLÁČKOVÁ 1998, 6*).

V hloubce 1,5 až 1,8 m se nacházela pravěká kulturní vrstva s fragmenty keramiky doby bronzové s intruzí keramiky z mladší doby železné. Nad nimi se nacházela středověká vrstva datovaná nálezy keramiky do 13. století. Nad touto úrovní spočívaly vyrovnávací vrstvy související s výstavbou chrámu odpovídající situaci v sondě I/98 (*SEDLÁČKOVÁ 1998, 12–13*).

Sonda III/98 o rozměrech 1,7 × 1,45 m sahala do hloubky 2,3 m. Byla situována oproti sondě II/98 na protilehlé straně lodi u presbytáře. Druhý boční oltář ji vymezoval na severní straně, na jižní pak rovněž zdivo z lomového kamene, tvořící plášť krypty. I zde byly zachyceny středověké a pravěké kulturní vrstvy (*SEDLÁČKOVÁ 1998, 6*).

Ani v této sondě nebylo dosaženo podloží. Nejhlubší dosaženou úrovní byla tmavošedá kompaktní vrstva hlíny obsahující zlomky mazanice (uloženina 1). V hloubce 2 až 2,3 m se zde nacházely nálezy pravěké keramiky z období eneolitu a doby bronzové, případně sem zasahovaly intruze keramiky laténské. V hloubce 1,8 až 2 m převládala keramika doby bronzové, konkrétně lužických popelnicových polí. Od hloubky 1,8 m již byla přítomna i středověká keramika datovaná do 13. století. V hloubce cca 1,4 až 1,65 m byla šedohnědá vrstva hlíny s uhlíky, občasnými zlomky mazanice a kamínky (uloženina 2). Na ní spočívala cca 0,2 m mocná vrstva šedohnědé kropenaté hlíny s ččkami žlutého jílu, zlomky mazanic a uhlíků (uloženina 3). Nad těmito uloženinami byl opět zachycen svazek středověkých vyrovnávacích vrstev, včetně požárové vrstvy přepálené mazanice, které odpovídají situacím v sondě SI/98 a SII/98 (*SEDLÁČKOVÁ 1998, 13*).

Mezi prvním a druhým pilířem v severozápadní části lodi kostela byl ještě zachycen blok zdiva z lomového kamene pojeného maltou (*SEDLÁČKOVÁ 1998, 6, 14*).

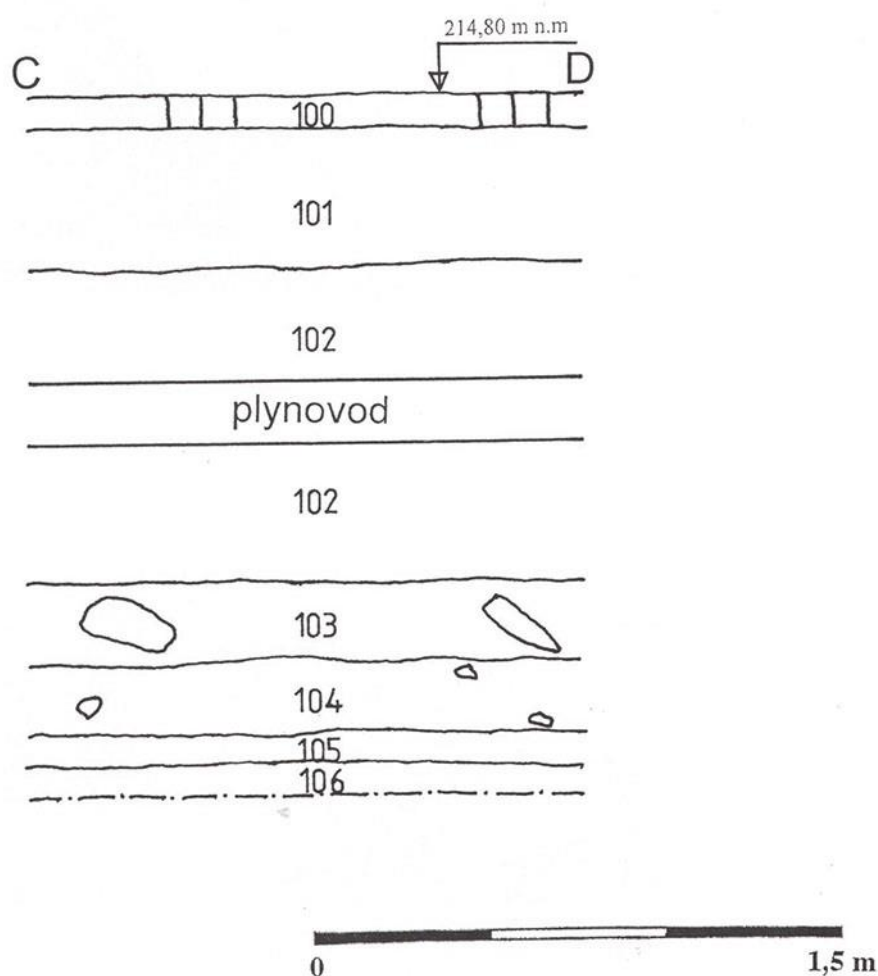
S největší pravděpodobností se jednalo o reziduum další krypty, která byla již v minulosti zasypaná a částečně destruována. Dle závěru Hedviky Sedláčkové nálezové souvislosti napovídají, že nebyla vybudována dříve než v závěru 15. století (SEDLÁČKOVÁ 1998, 14).

Obr. 10 Akce č. OL–NPM–97/98, situační plán sond (SEDLÁČKOVÁ 1998).

8.6 Sokolská ulice č. 25 (akce č. NPU027/00)

V červnu roku 2000 proběhl záchranný archeologický výzkum v rámci výkopu kanalizační přípojky, která byla součástí stavebních prací při rekonstrukci kina Metropol. Výkop byl hlouben od budovy kina přibližně ve směru sever – jih v délce 5,15 m a dosahoval hloubky kolem 2 m. V převážné většině protínal pouze recentní vrstvy a výkopy. Pouze v části pod plynovodním potrubím, vedoucím ve směru východ – západ, v hloubce 1,4 až 2,05 m bylo v šířce 1,6 m zachyceno neporušené kulturní souvrství (Obr. 11). Ve výkopu nebylo dosaženo intaktního podloží. Kulturní souvrství (kontext 106, 105, 104 a 103) mělo charakter pochůzných vrstev, přičemž svrchní vrstva (kontext 103) souvrství byla zpevněna většími kameny. Převládaly zde nálezy zlomků keramických nádob datovatelných do druhé poloviny 15. století, několik artefaktů je však možno zařadit již do průběhu druhé poloviny 13. a 14. století (FALTÝNEK 2003).

Obr. 11 Akce č. NPU027/00, situace profilu C-D (FALTÝNEK 2003).

8.7 Přemístění malé kašny (akce č. NPU022/05)

Rozsahem menší záchranný archeologický výzkum v Sokolské ulici byl proveden taktéž roku 2005 v souvislosti s přemístěním tzv. malé kašny k jižní zdi presbytáře kostela Neposkvrněného početí Panny Marie. Jako zdroj vody pro kašnu měla sloužit přílehlá studna. V květnu téhož roku byl sejmuto její betonový překlad. Kamenné roubení studny (kontext 900) o průměru 1,5 m, bylo zjištěno v hloubce 0,6 m pod úroveň dnešního chodníku, přičemž hladina vody byla ustálena v hloubce 3,9 m. Při čištění studny byla do hloubky 4,35 m vybrána vrstva řídkého bahna (kontext 100). Z archeologických nálezů z něj byl vyzdvížen pouze zlomek keramické pokličky z 15. století a část dna ohřívadla přibližně z doby kolem roku 1600. V měsíci září pak byla vykopána samotná základová jáma kašny označená jako sonda S1/05 (VEČEŘA 2006).

Sonda S1/05 byla obdélníkovou jámou o rozměrech 3,25 m × 2,1 m, s výklenkem o rozměrech 0,85 m × 1,1 m na její severní straně. Sonda byla prozkoumána do hloubky 1,35 m. Pod žulovou dlažbou a písčitém podsypem byla zjištěna mohutná, kyprá novověká vrstva (kontext 103) s velkým množstvím kamenů, zlomků cihel a lidských kostí z překopaných hrobů. Dna vrstvy nebylo v sondě dosaženo. Obsahovala zlomky keramiky z průběhu 14. až 17. století. Tato vrstva je dokladem terénních úprav v okolí kostela v průběhu raného novověku (VEČEŘA 2006).

9. Záchranný archeologický výzkum starých Bělidel v letech 2015–2016 (akce č. NPU013/15)

Záchranný archeologický výzkum z let 2015–2016 probíhal v souvislosti s výstavbou polyfunkčního domu Sokolská č. 5 a k němu přiléhajícímu, pod povrch terénu zahloubeného parkoviště. Zkoumaný prostor se nachází v severozápadním nároží prostoru, který byl po roce 1525 rozšířením městského opevnění začleněn do vnitřního organismu města. Bělidla se tak ocitla uvnitř městských hradeb, kde se mezi námi zkoumaným prostorem a domem Sokolská č. 2 utvořila slepá ulice uzavřená trojicí domů – tzv. Růžový kout (Rosenwinkl). Tyto tři domy patřily v roce 1743 zvonáři Olausovi Oebergovi, který je pronajal jako věznicí. Již roku 1756 však byly zbořeny a takto uvolněný prostor se nazýval ulicí U Stavebního dvora (Bauhofgasse).

Východním okrajem sledované parcely probíhala směrem k hradební brance Růžová (Rossengassel), případně Barvířská ulička (Färbergassel). Ulička byla v rozmezí let 1520 až 1620 tvořena několika menšími dřevěnými domy.

Po obsazení města švédským vojskem, zde švédský velitel nechal roku 1642 zbudovat koňský mlýn. Nejpozději od konce 17. století zde stál dům perníkářů, od roku 1760 pak časně klasicistní stavba, jenž se dočkala přestaveb během 19. a 20. století. Prvním známým majitelem byl roku 1693 perníkář a výrobce vosku Šimon Wagner.

Za domem se nacházela velká zahrada. Poslední měšťanský majitel pozemku, perníkář Mikuláš Barkh, v 60. letech 18. století zahradu prodal pevnostnímu velitelství, které zde vybuodovalo vojenský stavební dvůr. Skladiště a stáje bývalého stavebního dvora byly zbourány až v 60. letech 20. století v souvislosti s výstavbou budovy Teplotechny. Roku 1977 byl pak stržen i samotný původně klasicistní dům, na jehož místě měla vyrůst novostavba (NATHER 2007, 225–226; ZLÁMAL 2016, 301).

Pro budovu, která měla na sledované parcele vzniknout, byly sice na sklonku 70. let 20. století vyhloubeny základy, samotná stavba však nikdy realizována nebyla. V souvislosti s touto stavební akcí byl proveden výše zmíněný záchranný výzkum vedený Josefem Bláhou (BLÁHA 1978a, 1,4–5; 1978, 128; 1979; 130–132).

Takto vzniknuvší proluka v zástavbě později sloužila jako parkoviště. Až na jaře roku 2015 zde byly zahájeny nové mechanizované zemní práce, kterými byla započata výstavba polyfunkčního domu s podzemním parkovištěm. Tyto práce byly úřadům řádně ohlášeny a byly tak sledovány pracovníky *Národního památkového ústavu*,

územního odborného pracoviště v Olomouci, přičemž vedením výzkumu byl pověřen autor předkládané práce. Zkušebním výkopem bylo zjištěno, že se v ploše nachází asi 1,5 m recentních navážek. V průběhu měsíce dubna byly za použití těžké techniky tyto navážky odstraňovány, místy sahaly až do hloubky 2,1 m od povrchu okolního terénu a přímo tak spočívaly na vrstvě štěrkového podloží, zjištěného při výzkumu v letech 1977 a 1978. Plocha, která měla být zasažena výkopovými pracemi, byla rozměřena do čtvercové sítě a byla tak rozdělena do sektorů A1 až F8, přičemž každý sektor byl čtvercem o délce hrany 4 m (Obr. 6). Samotný výzkum pak probíhal v několika etapách.

9.1 Popis terénních a nálezových situací

První etapa terénního archeologického výzkumu zde proběhla v květnu a červnu roku 2015, kdy měla být prozkoumána plocha čtverců A1 až E5. Reálně se však pozůstatky kulturních vrstev nacházely jen v okrajových částech stavební jámy, v jejím středu spočívaly recentní navážky přímo na štěrkovém podloží, jak již bylo naznačeno výše.

Čtverce A1, A2, B1 a B2

V jihozápadní části rozměřené plochy se nacházely čtverce A1, A2, B1 a B2, kde byly zjištěny neporušené historické terény. Plocha zejména čtverců A1 a A2 se v době průzkumu nacházela částečně pod stavebními sutinami a destrukcemi zdí dříve strženého domu. Z toho důvodu nebyly, s ohledem na bezpečnost terénních pracovníků, sektory zkoumány v celé své ploše. Jako výchozího bodu pro průzkum těchto sektorů byly využity stavebníkem, za užití mechanizace vyhloubené statické sondy při západní hraně stavební jámy.

Sonda, značená jako S1/15, ve čtverci A1 o původních rozměrech 1,7 × 1,8 m byla dále rozšířena, aby zaujímala co největší možnou plochu čtverce, získala tak však ne příliš pravidelný tvar. V této prozkoumané ploše bylo dosaženo štěrkového podloží (kontext 101), jehož povrch se nacházel přibližně v nadmořské výšce 212,44 m.

Ve čtverci A2 se nacházela obdobná statická sonda, značená jako S2/15, která byla v rámci výzkumu mírně rozšířena do rozměrů 2,6 × 2 m. I zde bylo přibližně ve stejné úrovni dosaženo štěrkového podloží (kontext 101).

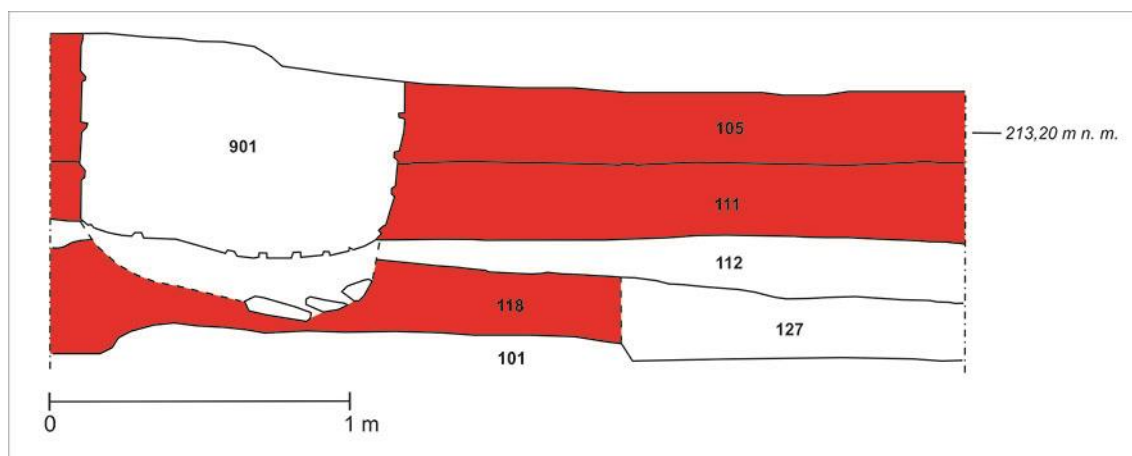
Ve východní části čtverce B1 bylo po odstranění recentních navážek (kontext 100) přibližně v úrovni 213 m n.m. dosaženo přímo šterkového podloží (kontext 101). Dochované historické terény se nacházely v jeho západní části. Povrch podloží byl v prostoru tohoto čtverce značně zvlněný, což bylo patrné i v řezu (profil P25). Směrem k severu se toto zvlnění postupně vytrácelo, to bylo možné pozorovat i v ploše čtverce.

Ve výše popsaných čtvercích bylo zdokumentováno celkem dvanáct profilů (P1, P2, P3, P4, P12, P13, P14, P15, P16, P25, P27 a P29; Obr. 12, 41, 42). Ve všech těchto čtvercích bylo dosaženo podloží (kontext 101). Situace bezprostředně nad podložím byla vzhledem k pronikání spodní vody a dalších faktorů jen obtížně čitelná. Do jeho povrchu se mírně zahlubovaly pozůstatky několika uloženin (zejména kontexty 126, 127, 145, 146, 147, 148 a 150), které snad původně spočívaly na dnech zahloubených objektů, které však nebyly zachyceny v nadloží. Některé z těchto uloženin se taktéž vzájemně porušovaly. Přestože v některých z nich byly zjištěny relativně datovatelné artefakty, nejmladší keramické zlomky spadají do průběhu 13. století, pro stratigrafický popis lokality nejsou z výše popsaných důvodů příliš přínosné.

V nadloží se nacházelo místy až 1 m mocné souvrství černohnědé hlíny (kontexty 139, 136, 132, 118, 111 a 105). Tyto kontexty byly rozlišeny spíše mechanicky, avšak například na řezu P15 byl kontext 139 a 136 oddělen světlou šedohnědou jílovitou vrstvou (kontext 141). Tato vrstva nebyla v ploše rozeznána, přestože v západní části řezu byla mocná téměř 0,3 m, ve východní části řezu se jednalo o pouze 0,06 m mocnou vrstvičku. V sektorech A1 a A2 kontexty 118 a 111 oddělovala vrstva 0,1 až 0,3 m mocné žlutohnědé hlíny s kamením (kontext 112). Na řezech P3 a P4 byly kontexty 111 a 105 odděleny 0,2 m mocnou vrstvou do červena propálené hlíny. Souvrství obecně obsahovalo množství artefaktů, zejména fragmentů keramiky z období pravěku, raného středověku a počátku vrcholného středověku. Celkem se jednalo o cca 1200 kusů keramiky, přičemž se z více jak 90% jednalo o keramiku středověkou. Ze středověké keramiky zcela převládal horizont mladší fáze mladší doby hradištní s přesahy do průběhu 13. století. Starší nálezy středověké keramiky byly spíše ojedinělé. V kontextech 111 a 105 byla oproti níže položeným vrstvám hojněji zastoupena kolonizační keramika, ale ani zde podíl tohoto materiálu nepřesahoval 10% z celkového množství vyzdvižených fragmentů keramických nádob. Keramika charakteristická pro 14. století zde již však zaznamenána nebyla.

Místy bylo souvrství narušeno několika mladšími zásahy bez datovatelných nálezů (např. kontexty 106, 142, 152 a 153), zejména pak rezidui zdí (např. kontexty

900, 901, 904, 906), vesměs tvořených lomovými kameny s kousky cihel, pojených maltou. Jednalo se zřejmě o pozůstatky domu strženého roku 1977. V západní hraně stavební jámy pak recentním základovým zdívem sousední budovy.

Obr. 12 Akce č. NPU013/15, čtverec A1, profil P1(severní řez). Červeně značeno souvrství černohnědé hlíny obsahující fragmenty keramických nádob, zejména z období mladší fáze mladší doby hradištní a počátku vrcholného středověku.

Jak již bylo naznačeno výše, dno sondy S2/15 ve čtverci A2 bylo značně podmáčené. Po odstranění kontrolních bloků v letních měsících povrch podloží vyschl, načež byly objeveny dvě řady do podloží zapuštěných kúlů. Jednalo se o šest jedinců o průměru 0,1 až 0,2 m. Řady kúlů pak pokračovaly do čtverce B2. V tomto sektoru se nacházelo dalších šest jedinců o průměru 0,1 až 0,28 m a dva jejich negativy. Řady byly orientovány přibližně v západovýchodní ose. Vzorky kúlů byly na *Lesnické a dřevařské fakultě Mendlovy univerzity v Brně* podrobeny dendrochronologické a anatomické analýze. Kůly byly dubové, datovat se podařilo pouze dva z nich. Jeden pocházel ze stromu skáceného po roce 1749, v druhém případě dokonce po roce 1807. Opět se tak jednalo o výrazně mladší zásahy, které narušovaly výše popsané souvrství.

V severovýchodní části čtverce B2 byla zjištěna na podloží spočívající cihlami vyzděná nádrž, na jejíž dně se nacházely jen několika centimetrové izolační vrstvy šedého a žlutého jílu (kontexty 128 a 129). Tato část sektoru byla pokryta stavební sutí a kamennými rozvalinami, které zasahovaly i do sousedních sektorů B3, C2 a C3. Po odstranění těchto zásypů byl zjištěn celý rozsah nádrže, která byla ohraničena cihlovou zdí. Toto cihlové zdivo bylo jen o síle jedné šířky cihly, je tedy možné, že se jednalo pouze o jakýsi podstavec pro dřevěnou konstrukci. Na dně objektu pokrytém jílem se totiž nacházelo několik fragmentů dřevěných prken. Severní hranu nádrže tvořilo 0,4 m široké zdivo z lomového kamene s fragmenty cihel (kontext 911), orientované

v západovýchodní ose. Východní hrana nádrže přiléhala ke zdivu obdobného charakteru (kontext 912). Toto zdivo však bylo výrazně mohutnější, až 0,9 m široké, orientované v severojižní ose. Obě zdi na sebe byly kolmé a vytvářely tak severovýchodní nároží nádrže. Širší zdivo však směřovalo dále na sever. Celkové rozměry nádrže byly $3,8 \times 3$ m, přičemž delší strana se nacházela v západovýchodní ose (Obr. 43).

Čtverce E1 a F1

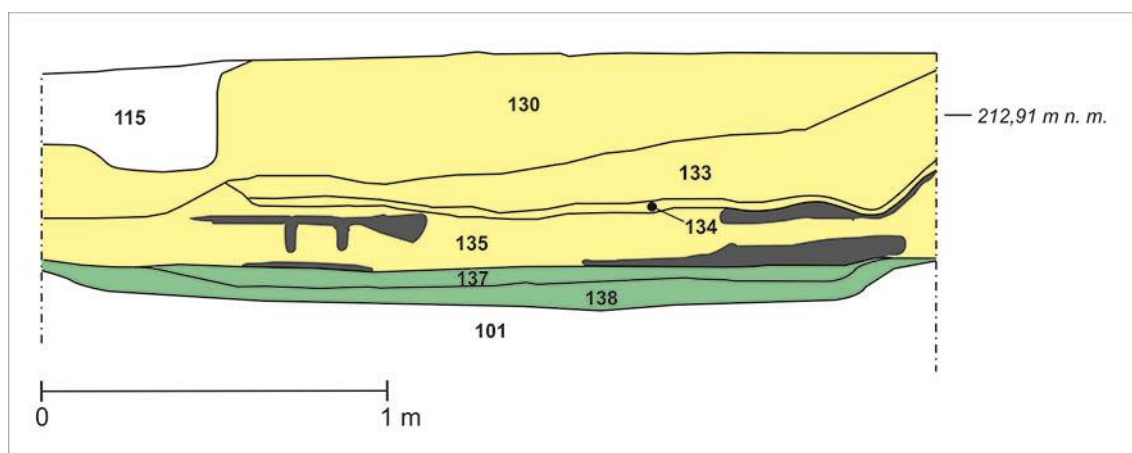
V jihovýchodní části stavební jámy se pod vrstvami recentní suti nacházel do štěrkového podloží cca 0,7 m zahluběný objekt vyplněný uloženinami. Objekt měl ploché dno a téměř kolmou dochovanou západní stěnu. Zkoumaná část čtverce F1 byla zaplněna tímto objektem, který částečně zasahoval do sousedního čtverce E1, tedy asi 0,3 m západně od rozhraní těchto čtverců. Ve vzdálenosti asi 2,5 m východně, byl objekt porušen recentním výkopem, který v severojižní ose porušoval i severněji situované sektory a v podstatě tak tvořil okraj stavební jámy, který se nad něj zvedal. V západovýchodní ose byl objekt ve čtverci F1 protkнут dvěma profily (P5 a P6; Obr. 13, 46, 47) a v severojižní ose v rozhraní sektorů E1 a F1 profilem P7.

Na štěrkovém podloží (kontext 101) spočívala 0,1 m mocná vrstva šedohnědé jílovité hlíny s uhlíky (kontext 138), která byla zřetelná na profilech P5 a P7. Z uloženiny bylo vyzvednuto několik zlomků středověké keramiky z 13. století. Nad ní se nacházela velmi tvrdá vrstvička žlutého udusaného štěrku (kontext 137), mocná 0,04 až 0,16 m. Snad se jednalo o podlahu objektu.

Na této uloženině ležela 0,24 až 0,3 m mocná uloženina tmavošedé jílovité hlíny s uhlíky a fragmenty zuhelnatělých dřevěných konstrukcí (kontext 135). Na základě keramických nálezů lze uloženinu a zřejmě taktéž zánikový horizont objektu, zasadit do závěru 13. až počátku 14. století. Pouze na řezu P5 byla nad touto uloženinou identifikována jen cca 0,02 m mocná vrstvička hnědé kypré hlíny (kontext 134), přičemž nejmladší kusy z ní získané keramiky lze opět zařadit do 14. století. Tyto kontexty byly v celé ploše objektu překryty vrstvou černošedé hlíny s četnými drobtý jílů, velkým množstvím zlomků mazanice, uhlíky a koncentracemi středně velkých kamenů. Ve svrchní části obsahovala výrazně méně zlomků mazanic, proto byla mechanicky rozdělena do dvou úrovní (kontexty 133 a 130). Z tohoto zásypu byly vyzvednuty asi dvě desítky kousků kovářské strusky a větší množství zlomků mazanice, přičemž na některých byly patrný otisky konstrukcí, jiné nesly na vyhlazené straně

stopy vápenného líčka. Nejmladší fragmenty keramiky taktéž odpovídají olomoucké produkci 14. století.

Jak již bylo řečeno výše, objekt zasahoval asi 0,3 m do sektoru E1. Tato část byla po zdokumentování západního řezu (profil P7) taktéž odebrána a bylo tak dosaženo západní stěny objektu. Stěna byla téměř kolmá, zahloubená 0,6 m do podloží. Na řezu (profil P8; Obr. 48) tak bylo viditelné jen šterkové podloží (kontext 101). V severní hraně řezu se však podařilo zachytit část konstrukce, snad nároží objektu. Na dně jámy zde ležel plochý kámen o průměru asi 0,38 m. Na něm spočíval pro změnu oblý kámen o průměru asi 0,2 m. Z obou stran těchto kamenů se na řezu nacházel zuhelnatělý kolík. Tedy celkem dva jedinci o průměru 0,08 m.

Obr. 13 Akce č. NPU013/15, čtverec F1, profil P5. Řez zahloubeným objektem. Zeleně značené vrstvy obsahovaly keramiku 13. století, žlutě značené vrstvy tvoří zánikový horizont objektu z přelomu 13. a 14. století.

Zjištěnou část objektu lze snad interpretovat jako pozůstatek suterénu středověké stavby, která zanikla zřejmě důsledkem požáru. Dále ji budeme označovat jako „stavba 1“ (Obr. 38, 44, 45).

Čtverce E2, E3, E4, E5, F2, F3, F4 a F5

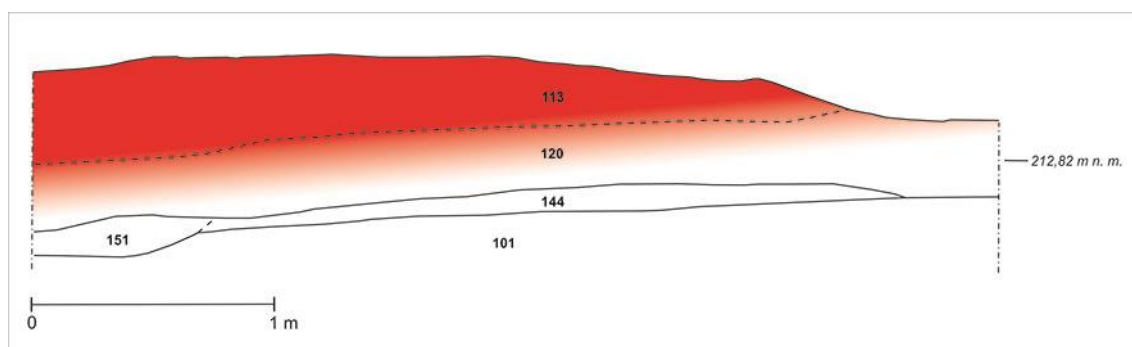
V ploše těchto sektorů byly po odstranění recentních navážek zjištěny místy dochované historické terény. Celkem zde bylo popsáno třináct profilů (P9, P10, P11, P17, P18, P19, P20, P21, P22, P23, P24, P26 a P30; Obr. 14, 49).

Na šterkovém podloží (kontext 101) zde spočívala 0,08 až 0,1 m mocná vrstva podmáčené žlutohnědé hlíny (kontext 144). V sektoru E3 byla porušena výkopy dvou pravěkých objektů přibližně kruhového tvaru a průměru 1 a 1,2 m. Jejich dochovaná hloubka se pohybovala kolem 0,2 m (výplně tvořily kontexty 143 a 151). Ve všech

těchto sektorech byla zjištěna 0,12 až 0,4 m mocná vrstva hnědé hlíny (kontext 120), obsahující zejména fragmenty pravěké keramiky a několik jedinců středověké intruze. Místy (zjištěna na profilech P21, P22 a P23) byla překryta 0,06 až 0,08 mocnou vrstvičkou šedohnědého šterku.

Nad pravěkou úrovní terénu se nacházela místy jen nepatrná, avšak například při profilu P23 až 0,7 m mocná vrstva tmavé černošedé hlíny s četnými uhlíky, fragmenty mazanice a skvrnkami šedého jílu (kontext 113). V této vrstvě převažovaly nálezy keramiky mladšího mladohradištního období, avšak bylo zde zastoupeno i několik pravěkých jedinců, a naopak hojněji i keramika mladšího středověku a ojedinělé fragmenty oboustranně glazovaných nádob raného novověku.

Zejména středověká vrstva (kontext 113) byla ostatně hojně narušována mladšími zásahy. Jednalo se například o 0,75 m hluboký výkop v severovýchodním nároží sektoru E5 vyplněný světlou hnědou hlínou s fragmenty cihel a kousky malty (kontext 158), případně fragmenty zřejmě základových zdív z nasucho kladeného lomového kamene (např. kontexty 902, 903, 908 a 909).

Obr. 14 Akce č. NPU013/15, čtverec E3, profil P10 (východní řez). Červeně značena raně středověká kulturní vrstva.

Druhá etapa výzkumu proběhla v několika červencových dnech roku 2015. V této etapě výzkumu, která byla prováděna za plného provozu stavby (Obr. 50), bylo zkoumáno především místo rozhraní čtverců F5 a F6.

V těchto místech byl objeven pozůstatek jímky, tedy lépe řečeno jejího dna (Obr. 52). Vyšší úroveň tohoto objektu totiž vzaly zřejmě za své, již při předešlé stavební činnosti na zkoumané parcele a tato níže popsaná situace se nacházela přímo pod recentními navážkami. Původní rozměry jímky byly zřejmě 2,3 x 1,8 m, přičemž její delší strana byla orientovaná v severojižní ose. Její zachovalé ploché dno spočívalo na uloženině žlutohnědé hlíny (kontext 144). V každém z rohů objektu obdélníkového tvaru se nacházel kůl o průměru asi 0,12 m. Stěny objektu byly mezi těmito kůly

obloženy dřevěným pažením (kontext 167). Zhruba ve středu stěn nacházejících se v delší ose, bylo pažení z vnitřní strany vyztuženo dalším kulem. Jímka byla protnuta profilem P26 (Obr. 51).

Na vrstvě žlutohnědé hlíny (kontext 144) spočívala vrstva hnědé hlíny (kontext 120). Ta byla porušena objektem s fragmenty dřevěného pažení (kontext 167). Dno objektu bylo tvořeno 0,06 m mocnou vrstvičkou mokré žlutohnědé hlíny s četnými kamínky (kontext 166). Nad vrstvičkou se nacházela 0,08 m mocná tmavá černohnědá organogenní vrstva s velkým podílem zetlelého dřeva (kontext 162). Ta byla překryta 0,2 až 0,4 m mocnou vrstvou tmavé jílovité hlíny (kontext 161). Nad ní byla již jen destrukce z cihel a malty (kontext 910).

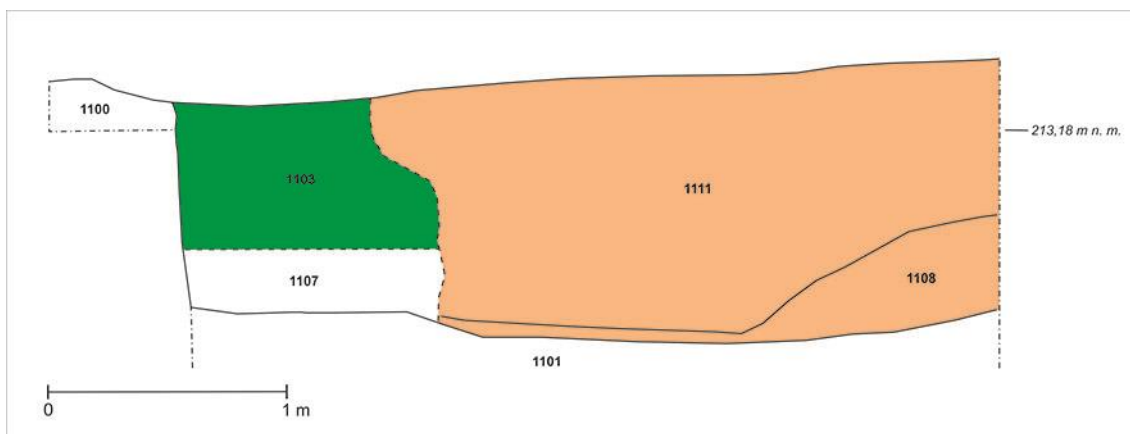
Z výplně výše popsané jímky bylo vyzvednuto množství fragmentů i několik kusů téměř kompletních keramických nádob a také pozoruhodné fragmenty zdobených skleněných nádob. Jednalo se například o vřetenovitý pohár zdobený emailem s motivy ptáků a kalichovitě rozevřený pohár zdobený emailem s výjevem figury mnicha. Soubor nádob z jímky také doplňuje kameninový džbán s uchem zdobený plastickými barvenými aplikacemi v podobě dvojice květů a trojice postav renesančních kavalírů. Obecně lze nálezy ze dna destrukce této jímky datovat do průběhu 16. století (ZLÁMAL 2016, 301).

Třetí etapa výzkumu probíhala během listopadu a prosince roku 2015. Zkoumány byly čtverce C6 až F6 a čtverce A7 a A8. Čtverce A6 a B6 se zvětší části překrývaly se severní částí sondy S1/77 a hranice této sondy byla v terénu skutečně lokalizována.

Čtverce C6, D6, E6 a F6

V jižní části těchto čtverců byly historické terény v minulosti opět z větší části odtěženy a později nahrazeny recentní navázkou. Směrem k severu však byly tyto původní terény méně poškozené a v severním řezu výše zmíněných sektorů, tak mohl být zdokumentován cca 1 m mocný profil s dochovanými kulturními vrstvami. Celkem zde bylo popsáno šest profilů (P31, P32, P33, P34, P35 a P36; Obr. 15, 53).

Obr. 15 Akce č. NPU013/15, čtverec C6, profil P33 (severní řez). Zeleně značena středověká vrstva obsahující fragmenty keramických nádob mladší doby hradištní a vrcholného středověku, béžově výplň objektu obsahující nálezy mladšího vrcholného středověku.

Na štěrkovém podloží (kontext 1101) spočívala 0,2 až 0,4 m mocná vrstva šedohnědé hlíny (kontext 1107), která plynule přecházela v 0,5 až 0,6 m mocnou vrstvu tmavé šedohnědé hlíny (kontext 1103). Tato vrstva obsahovala především nálezy středověké keramiky. Nejstarší jedince lze datovat již do první poloviny 11. století, nejmladší do první poloviny 15. století. Nechybí však ani intruze několika fragmentů nádob pravěkých. Celá vrstva byla narušena četnými mladšími zásahy.

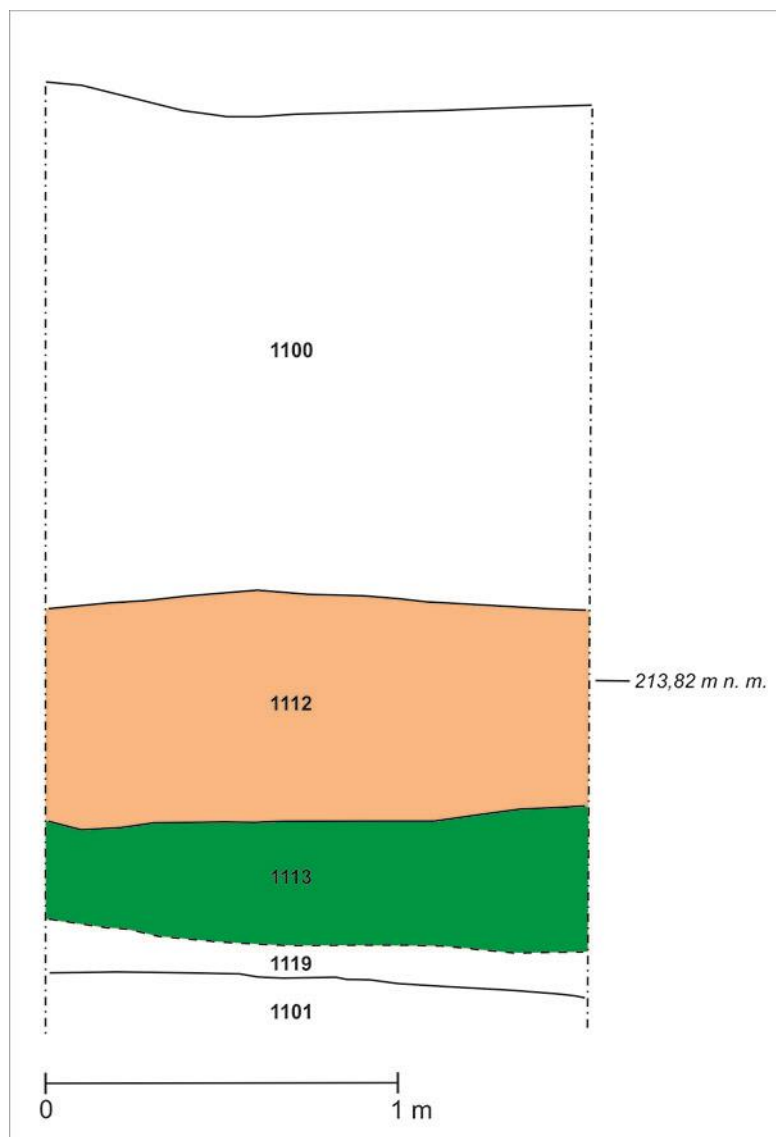
Například na řezu P36 kontext 1103 porušoval objekt o průměru 0,8 m a dochované hloubce 0,56 m vyplněný kyprou tmavou šedohnědou hlínou (kontext 1110). Na jeho dně se nacházela výrazná koncentrace zlomků zvířecích kostí. Obsahoval taktéž fragmenty středověké keramiky, nejmladší jedinci odpovídají samotnému závěru středověku až počátku raného novověku. Oproti tomu pozůstatek vrstvy či dna objektu na řezu P35, tvořený šedou jílovitou hlínou (kontext 1109) obsahoval keramiku charakteristickou pro 13. století. Je tedy pravděpodobné, že mladší keramika v kontextu 1103 je intruzí z mladších zahloubených objektů a případných nedochovaných vrstev. Na řezu P31 byl kupříkladu zjištěn výkop v západovýchodní ose dlouhý 1,8 m s velmi nepravidelným dnem. Jeho výplň byla světlým šedým jílem se skvrnami žlutého jílu, hnědého písku a fragmenty cihel (kontext 1104). Tento kontext obsahoval fragmenty keramiky z první poloviny 15. století, včetně několika zlomků reliéfních glazovaných kachlů. Kontext byl však porušen dalším rozměrným objektem, v západovýchodní ose dlouhým 4 m a s maximální dochovanou hloubkou kolem 1 m. Spodní část objektu byla vyplněna žlutým jílem s fragmenty cihel a mazanice (kontext 1108). Svrchní část objektu byla oproti tomu vyplněna hnědou prachovou hlínou (kontext 1111). Ve výplni

objektu se nacházelo několik desítek fragmentů reliéfních glazovaných kachlů a fragmentů keramických nádob první poloviny 15. století.

Čtverce A7 a A8

V závěru třetí etapy výzkumu byl zkoumán prostor sektorů A7 a A8. Zkoumaná plocha částečně zasahovala směrem na východ do sousedních sektorů B7 a B8 a byla rozšířena i na sever k hranici parcely, tedy do pomyslného čtverce A9. Tento prostor byl vymezen mohutným kamenným zdívem na západě, které přibližně kopíruje i hranici parcely. Od šterkového podloží dosahovalo výšky 2,2 m, přičemž dochovaný vrchol zdiva se nachází přibližně v úrovni současného terénu sousední parcely. Ve zdivu bylo možné rozpoznat tři stavební fáze a je pravděpodobné, že by starší fáze mohly být pozůstatkem opevnění ze 16. století (Obr. 60). Ostatně severně od hranice parcely toto opevnění existuje dodnes. Východní hranici zkoumané plochy tvořilo další mohutné, asi 1 m široké zdivo z lomového kamene, které spočívalo na trojici cihlových klenb, jejichž paty byly asi 0,2 m zapuštěny do podloží (Obr. 58, 59). Severní klenba zasahovala mimo parcelu, jižní klenba byla přibližně v polovině pobořena. Tato konstrukce byla směrem dále na jih ostatně zachycena na řezu 3 v sondě S1/77. Na západní straně se mezi klenbami nacházely kamenné opěráky. Jejich paty nebylo dosaženo, zahluhovaly se do podloží, ze kterého opět prosakovala spodní voda. Dochovaný vrchol zdi se nacházel v úrovni okolních historických terénů, které zdivo porušovalo. Bezpochyby se jedná o základové zdivo. Obě dvě výše popsané zdi byly souběžné, orientované přibližně v severojižní ose. Byly od sebe vzdálené přibližně 4 m. V prostoru těchto sektorů byly dokumentovány čtyři profily (P37, P38, P39 a P40; Obr. 16, 57).

Nad podložím (kontext 1101) se nacházela 0,2 m mocná vrstva hnědé hlíny. Na ní spočívala 0,4 m mocná vrstva tmavé šedohnědé hlíny s uhlíky (kontext 1113). Opět se jednalo obecně o středověkou vrstvu, obsahující fragmenty keramických nádob z 12. až 15. století. Nadloží této vrstvy bylo tvořeno 0,6 až 0,7 m mocnou vrstvou hnědé hlíny s fragmenty cihel, drobtů malty a kameny (kontext 1112). Obsahovala keramiku vrcholného středověku až počátku raného novověku.

Obr. 16 Akce č. NPU013/15, čtverec A8, profil P37 (severní řez). Zeleně značena středověká vrstva obsahující fragmenty keramických nádob z raného až vrcholného středověku, běžově vrstva vrcholného středověku až raného novověku.

Čtvrtá etapa výzkumu probíhala v dubnu až červnu roku 2016. V této poslední etapě terénního výzkumu byly prozkoumány sektory sedmé a osmé řady čtverců (Obr. 54). Po skrytí recentní úrovně, která proběhla již minulou sezónou, se v ploše těchto čtverců nacházela novověká zdiva o šířce 0,6 m, která vesměs jen mírně narušovala svrchní kulturní vrstvy. Zřejmě se jednalo o pozůstatek hospodářské stavby v areálu někdejšího vojenského stavebního dvora, která byla stržena v 60. letech 20. století (Obr. 56). Sektory B7 a B8 byly zkoumány směrem na východ od lomového zdiva, spočívajícího na cihelných klenbách, které již bylo popsáno výše. Na východě, přibližně v polovině sektorů F7 a F8, zkoumanou plochu ohraničovalo reziduum novověkého sklepa. To bylo zřejmě taktéž pozůstatkem objektu náležícímu ke

stavebnímu dvoru. Mezi řadou sektorů C7 až F7 a řadou sektorů C8 až F8 byl z technických důvodů ponechán asi 1 m široký kontrolní blok. Obdobný kontrolní blok byl taktéž ponechán mezi sektory E8 a F8. Rozebrán byl až v samotném závěru terénního výzkumu.

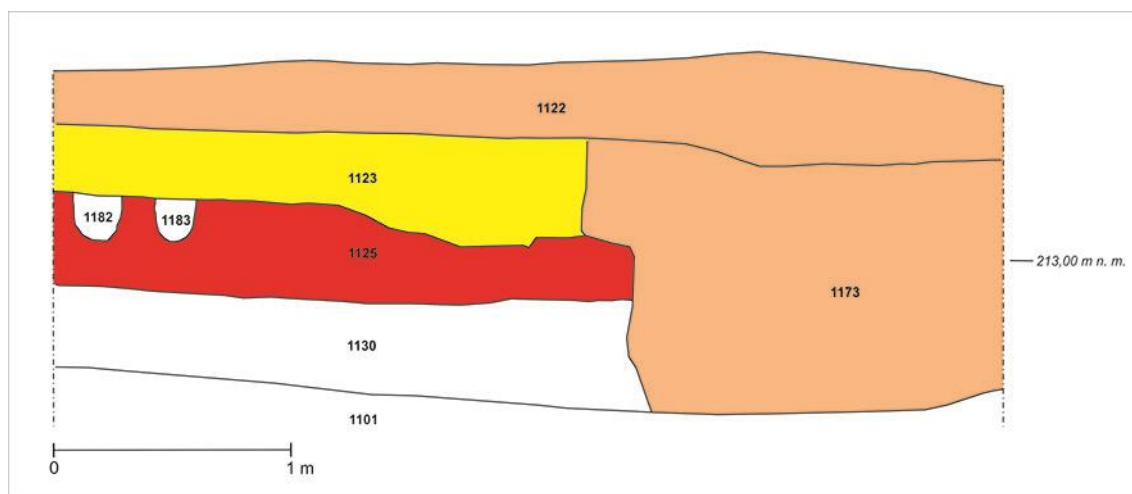
Čtverce B7, C7, D7, E7 a B8

Celkem bylo v těchto sektorech popsáno devět profilů (P42, P43, P57, P58, P59, P60, P61, P62 a P64; Obr. 17, 61). Nad podložím (kontext 1101) se nacházela 0,1 až 0,4 m mocná vrstva šedohnědé hlíny s kamínky a šterkem (kontext 1130). Pouze v sektoru B7 byla nad kontextem 1130 zjištěna 0,1 až 0,3 m mocná vrstva tmavé šedé hlíny (kontext 1128). Ve většině plochy výše zmíněných sektorů se v nadloží kontextu 1130 nacházela 0,2 až 0,7 m mocná vrstva tmavé černošedé hlíny (kontext 1125). Vrstva obsahovala fragmenty pravěké a raně středověké keramiky. Vrstva byla zřejmě porušena několika mladšími objekty, které se nepodařilo identifikovat. Tuto skutečnost však prozrazují místy přítomné koncentrace drobtů mazanic či fragmentů cihel a místy přítomnost výrazně mladšího keramického materiálu. Kontext 1125 plynule přecházel ve vrstvu tmavé černošedé hlíny (kontext 1123), v níž byly zjištěny fragmenty keramiky z průběhu vrcholného středověku. V nadloží se nacházela vrstva světlé hnědé hlíny (kontext 1122), kde opět převažoval keramický materiál vrcholného až pozdního středověku. Celé souvrství porušovala dvojice mohutnějších kúlových jam (kontexty 1180 a 1181) a zjištěná část rozměrnějšího výkopu vyplněného šedohnědou jílovitou hlínou (kontext 1178). Zejména při dně výkopu se nacházelo množství fragmentů a několik téměř celých kusů keramických nádob pozdního středověku až raného novověku a části neglazovaných reliéfních kachlů.

Hranice mezi jednotlivými vrstvami tohoto souvrství byly spíše pozvolné, ne vždy zcela zřetelné. Vrstvy byly porušeny několika výkopy objektů, které byly v terénu vesměs zjištěny až na povrchu kontextu 1125, je však pravděpodobné, že alespoň část z nich porušovala již vrstvy v nadloží této úrovně, o čemž svědčí charakter z nich vyzvednutých nálezů. Jedná se například o sloupové jamky zachycené v ploše sektoru B2 (vyplněné kontexty 1126 a 1127).

V řezu P57 v sektoru C7 se podařilo zachytit do kontextu 1125 zahluobenou dvojici kúlových jamek (vyplněných kontexty 1182 a 1183). V této úrovni ve čtvercích D7 a E7 byly zachyceny taktéž povrchy několika rozměrnějších objektů (vyplněné

kontexty 1172, 1175 a 1179), z jejichž výplně byly vyzvednuty keramické nálezy zařaditelné do průběhu 13. století.

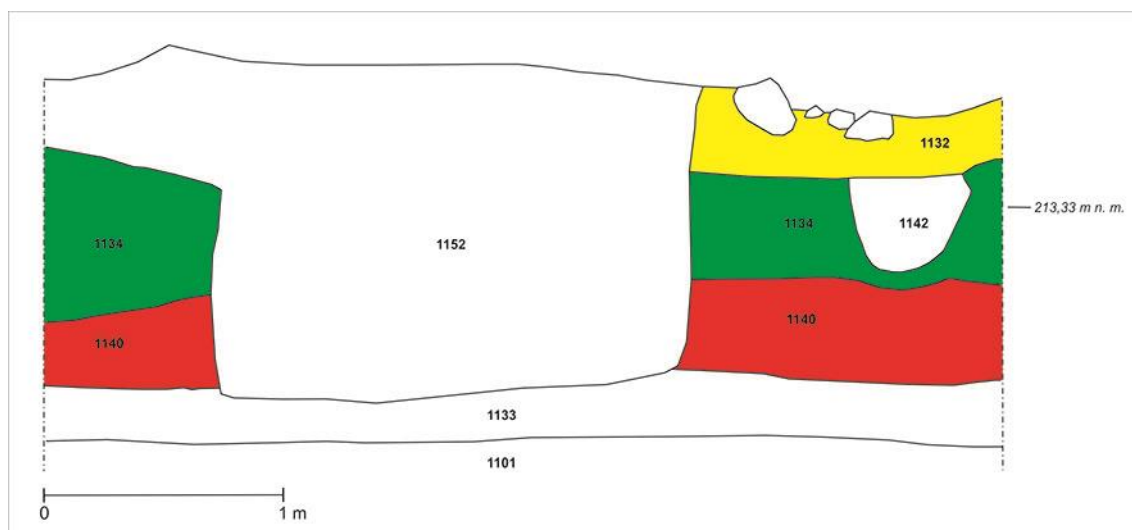
Obr. 17 Akce č. NPU013/15, čtverec C7, profil P57 (severní řez). Červeně značená pravěká až raně středověká vrstva, žlutě vrstva vrcholného středověku, béžově vrstva a zásyp objektu s keramikou vrcholného až závěru středověku.

V sektorech C7 a D7 byl v ploše, opět v úrovni povrchu kontextu 1125 zjištěn výkop objektu značných rozměrů, který svojí hloubkou dosahoval až na úroveň podloží. Jeho výplň tvořila hnědá hlína s vrstvičkami žlutého jílu při dně objektu (kontext 1173). Z řezů P57, P58 a P59 je patrné, že výkop objektu porušoval již vrstvu 1123. Objekt byl pravidelného, snad obdélného tvaru, o čemž svědčí zjištěné nároží. Jeho šířka v přibližně západovýchodní ose dosahovala 3,5 m, dochovaná délka se blížila 3 m. V minulé etapě výzkumu byl zřejmě totožný objekt zachycen na řezech P31, P33 a P34 (kontexty 1108 a 1111). V zásypu objektu se nacházelo množství keramiky z průběhu vrcholného středověku, převládala však zejména keramika 14. až 15. století. Byl zde také objeven větší kus mazanice, jejíž plochá vyhlazená strana nesla stopy vápenného líčka. Zdá se, že objekt je reliktem zahloubené části vrcholně středověké stavby, kterou budeme dále označovat jako „stavba 2“ (Obr. 39). S nadzemní částí stavby by mohla souviset dvojice rozměrnějších sloupových jam v sektoru D7. Výkop první z nich částečně porušoval objekt vyplněný kontextem 1172. Jáma kruhového tvaru a průměru 0,6 m byla vyplněna šedohnědou hlínou (kontext 1171). Výkop druhé z nich porušoval objekt vyplněný kontextem 1175. Kruhová jáma o průměru 0,5 m byla taktéž vyplněna šedohnědou hlínou (kontext 1174). Přestože oba objekty byly v ploše zjištěny taktéž až v úrovni povrchu kontextu 1125, porušují starší objekty zahlubující se do kontextu 1125 a shodně se nacházejí ve vzdálenosti cca 1,5 m od východní stěny výše

popisovaného objektu (kontext 1173). Snad se tak skutečně jedná o doklad nadzemní části této stavby.

Čtverce C8 a D8

V těchto sektorech byly zdokumentovány dva profily (P48 a P49; Obr. 18, 62). Na štěrkovém podloží (kontext 1101) spočívala 0,3 m mocná vrstva tmavé šedé prachoví hlíny (kontext 1133). Nad ní se nacházela až 0,4 m mocná vrstva tmavé černošedé hlíny s občasnými drobtly mazanice (kontexty 1131 a 1140). Vrstva obsahovala ojedinělé fragmenty pravěké a raně středověké keramiky. Tuto vrstvu v ploše dvojice čtverců porušovalo deset středověkých zahloubených objektů (kontexty 1143, 1144, 1145, 1147, 1148, 1149, 1153 a 1154) a sloupových jamek (kontexty 1146, 1150 a 1151). Tyto situace byly překryty až 0,5 m mocnou vrcholně středověkou vrstvou hnědé hlíny se skvrnami jílu (kontexty 1129 a 1134). V jižní části řezu P49 byl zjištěn do této vrstvy zahloubený objekt (kontext 1142). Svrchní vrstvou byla uložena hnědá prachová hlína s fragmenty cihel a drobtly malty (kontexty 1124 a 1132). Obsahovala fragmenty keramických nádob vrcholného středověku, zejména 14. a 15. století. Celé souvrství až do úrovně kontextu 1133 porušoval výkop rozměrného novověkého objektu (kontext 1152).

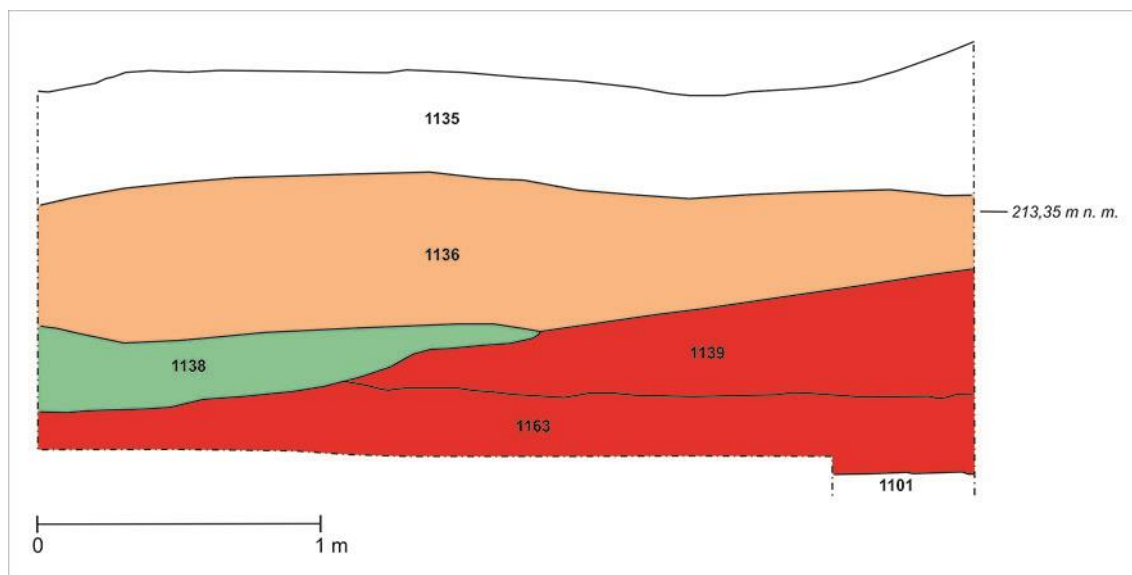

Obr. 18 Akce č. NPU013/15, čtverec D8, profil P49 (východní řez). Červeně značena vrstva s nálezy pravěké a raně středověké keramiky, zeleně vrstva s nálezy raného až vrcholného středověku, žlutě mladšího vrcholného středověku.

Čtverec E8

V tomto čtverci byly dokumentovány tři profily (P54, P55 a P56; Obr. 19, 66). Nad podložím (kontext 1101) se nacházelo až 0,8 m mocné souvrství tmavé šedé hlíny.

Spíše mechanicky bylo rozděleno do dvou vrstev (kontexty 1163 a 1139). Obsahovaly nálezy z období pravěku a raného středověku, zejména mladší fáze mladohradištního období.

Obr. 19 Akce č. NPU013/15, čtverec E8, profil P55 (východní řez). Červeně značena vrstva s nálezy z období pravěku a raného středověku, zeleně požárová uloženina s keramikou druhé poloviny 13. století, béžově vrstva mladšího až závěru vrcholného středověku.

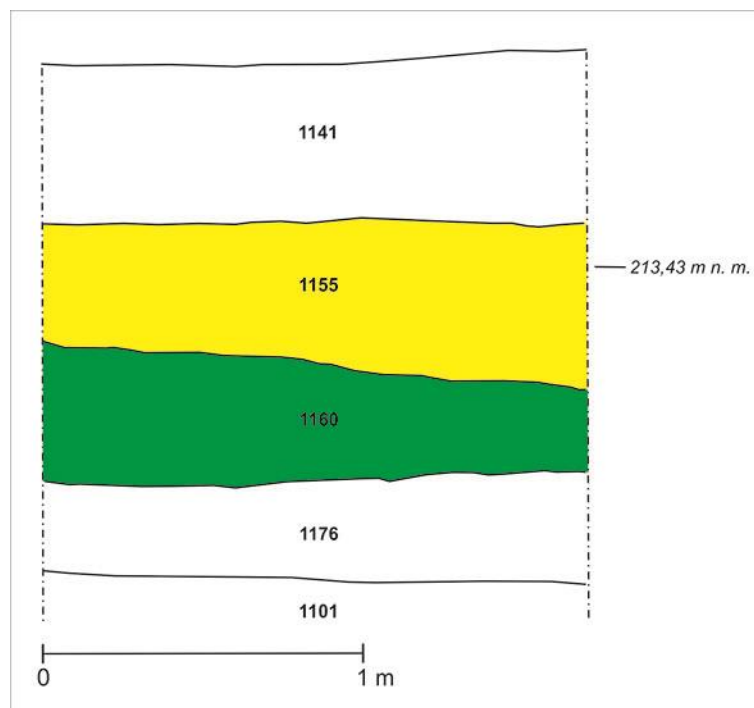
V sektoru byl zjištěn do této vrstvy zahluubený objekt vyplněný požárovou uloženinou (kontext 1138) tvořenou směsí hlíny, uhlíků, zuhelnatělých pozůstatků dřevěné konstrukce a velkého množství kusů mazanice s otisky stavební konstrukce. Zjištěná délka objektu byla 3 m, severní část objektu se však nacházela již mimo vytyčenou plochu výzkumu. Šířka objektu byla cca 2,6 m. Objekt byl zřejmě obdélného tvaru se zaoblenými rohy, mísovitého průřezu, přičemž jeho dochovaná hloubka byla 0,3 m. Zřejmě se jedná o pozůstatek zahluobené části středověké stavby, která zanikla požárem. Dále ji budeme označovat jako „stavba 3“ (Obr. 40, 63, 64, 65). Keramický materiál vyzdvižený z této uloženiny svojí charakteristikou odpovídá druhé polovině 13. století. Po odstranění výplně objektu (kontext 1138) bylo na jeho dně zjištěno šest sloupových jamek (kontexty 1164, 1165, 1166, 1168, 1169 a 1170) o průměru 0,16 až 0,4 m. Není zcela vyloučené, že porušovaly i kontext 1138, v této úrovni ovšem nebyly identifikovány. Zcela jistě tento kontext porušovala sloupová jáma (kontext 1159) o průměru 0,4 m, která však nedosahovala dna objektu. V blízkosti objektu se nacházela čtveřice dalších sloupových jam (kontexty 1156, 1157, 1158 a 1167) o průměru 0,18 až

0,4 m. Minimálně některé ze sloupových jam, by mohly být součástí konstrukce nadzemní části stavby.

Tyto situace překrývala až 0,5 m mocná vrcholně středověká vrstva hnědé prachové hlíny (kontext 1136), ve které převažovala zejména keramika závěru středověku. Svrchní vrstvou byla uložena hnědá prachová hlína s fragmenty cihel a droby malty (kontext 1135).

Čtverec F8

Výzkum tohoto čtverce se omezil na prostor cca 4 × 1,6 m, který byl na východě ohraničen 0,4 m širokým cihlovým zdívem, za nímž se nacházelo reziduum výše zmíněného sklepa. Byly zde tak dokumentovány tři profily (P50, P52 a P53; Obr. 20, 67). Štěrkového podloží (kontext 1101) bylo dosaženo v nadmořské výšce 212,4 m.

Obr. 20 Akce č. NPU013/15, čtverec F8, profil P50 (severní řez). Zeleně značená vrstva s nálezy keramiky raného až vrcholného středověku, žlutě vrcholného středověku.

Na štěrkovém podloží spočívala až 0,3 m mocná vrstva téměř černé hlíny (kontext 1176). Nad ní se nacházela až 0,4 m mocná vrstva černohnědé hlíny s uhlíky a droby mazanice (kontext 1160). Z vrstvy bylo vyzvednuto několik fragmentů keramiky, přičemž nejmladší jedinci odpovídají závěru 13. století. Tuto vrstvu překrývala až 0,5 m mocná vrstva hnědé hlíny s droby mazanice a uhlíky (kontext 1155). Vrstva obsahovala fragmenty keramiky typické pro 14. století. Svrchní vrstvou

byla až 0,5 m mocná uloženina hnědé prachové hlíny s fragmenty cihel a drobty malty (kontext 1141). Vrstva obsahovala množství nálezů z období vrcholného středověku, raného novověku i recentního stáří.

9.2 Vybrané artefakturní prameny a horizonty osídlení z období středověku

V průběhu výše popsaného záchranného archeologického výzkumu bylo získáno značné množství movitých artefaktů. V současnosti tvoří obsah padesáti „banánových“ krabic o rozměrech cca 50 × 40 × 25 cm, které jsou dočasně umístěny v příručním depozitárním skladu archeologického pracoviště NPÚ v Olomouci. Nálezy byly očištěny a v případě nutnosti taktéž dále odborně konzervovány. Dodnes však nebyl vyhotoven, zejména z časových a kapacitních důvodů, publikovatelný inventář nálezů. Nutno přiznat, že na této skutečnosti nese nemalou vinu sám autor.

Na následujících řádcích se zaměříme na ty artefakturní prameny, které přispívají k poznání vývoje středověkého osídlení zkoumané lokality a přispívají tak zároveň k odpovědím na námi položené otázky v úvodu předkládané práce. Přitom se neomezíme jen na movité artefakty, ale podrobněji se zaměříme také na dochované relikty středověkých staveb, jejichž existenci jsme naznačili již v předešlé podkapitole.

9.2.1 Keramika

Pomineme-li doklady pravěkého osídlení, můžeme počátky osídlení lokality hledat v raném středověku. Keramiku raného středověku na Moravě lze z chronologického hlediska rozlišit do několika základních horizontů, odrážejících obecné vývojové tendence středověké keramiky (*např. BALCÁRKOVÁ – DRESLER – MACHÁČEK 2017, 11*):

- 1) Časně slovanské období (2. třetina 6. století – 2. až 3. třetina 7. století) – též označované jako období kultury s keramikou pražského typu.
- 2) Starší doba hradištní (3. třetina 7. století – přelom 8. a 9. století) – na Moravě označováno taktéž jako období předvelkomoravské.
- 3) Střední doba hradištní (9. století – 1. polovina 10. století) – na Moravě se rozlišuje také období velkomoravské (9. století) a povelkomoravské (10. století).

- 4) Mladší doba hradištní (2. polovina 10. století – konec 12. století) – lze rozdělit na starší stupeň (2. polovina 10. století – 1. polovina 11. století) a mladší stupeň (2. polovina 11. století – konec 12. století).

Keramický soubor z lokality byl vyhodnocován na základě morfologicko-typologických znaků. Pokud se jedná o kvantitu, nebyla zdejší keramika vzhledem ke kvalitativním vlastnostem souboru přesně kvantifikována. Vesměs pocházela z nerozlišitelných homogenizovaných vrstev. Z toho důvodu taktéž nebylo možné dostatečně ostře oddělit jednotlivé sídelní horizonty. Nejstarší zjištěný středověký horizont lze však nepochybně zařadit do mladší doby hradištní. Pro studium keramiky povelkomoravského a mladohradištního období jsou stěžejní zejména texty Adély Balcárkové, pro mladší mladohradištní fázi a starší fázi vrcholného středověku pak Rudolfa Procházky a Marka Pešky (*BALCÁRKOVÁ – DRESLER – MACHÁČEK 2017; PROCHÁZKA – PEŠKA 2007*).

Obecná charakteristika keramiky staršího stupně mladší doby hradištní

V 10. století převládají hrncovité typy nádob, menšinovou část tvoří zásobnice. Hrnce jsou soudkovitých a vejčitých tvarů, přičemž v závěru 10. století se maximální výduť těchto nádob přesouvá do horní části a počátkem 11. století tak nabývají situlovitěho tvaru. Zpočátku se objevují jen jednoduché typy okrajů, seřezané válcovitě, nálevkovitě, nebo kuželovitě, někdy s protaženou horní či dolní hranou. Ve výzdobě dominují prosté rýhy v kombinaci s jednoduchou vlnovkou, ryté jednozubým nástrojem. Vlnovka bývá často těsně pod hrdlem nebo na něm. V povelkomoravské tradici přežívají taktéž hřebenové vlnice a pásy. Výzdoba hřebenem však postupně ustupuje výzdobě prováděné jednozubým nástrojem. Až v závěru 10. století se na podhrdlí objevují šikmé vrypy nebo dlouhé záseky, které nahrazují dříve časté hřebenové vpichy nebo jednoduché vlnovky. Objevuje se taktéž plastická výzdoba v podobě lišt, zejména trojúhelníkového nebo jinak hraněného průřezu. Dna nádob bývají vesměs rovné, někdy klenuté. Prosazují se na nich plastické formy značek. V povelkomoravské době je do keramické hmoty přidávána grafitová hornina jako ostřivo. Ve druhé polovině 10. století je keramika s grafitem již zcela běžná (*BALCÁRKOVÁ – DRESLER – MACHÁČEK 2017, 25–27*).

Okolo roku 1000 nastává výrazný chronologický moment, kdy se objevují nové typologické prvky. Nadále se vyskytují nádoby vejčitého či soudkovitého tvaru, do

popředí se však dostává nádoba s vysoko položenou maximální výdutí. Hrdlo bývá odsazené, pod ním se nachází zdobení linií šikmých záseků či vrypů, někdy i hřebenové motivy. Na zbytku výdutě dominují horizontální rýhy. Okraje jsou vně vyhnuté, různě seříznuté jako v předchozím období. Hrany okrajů jsou však často vytažené. Časté jsou i hraněné tvary. Objevují se taktéž válcovité okraje, tradičně spojované s polskou keramickou produkcí. Zásobnice jsou hojně zdobeny kombinací plastických lišt a rytých motivů. Lišty výrazně vystupují z těla nádob, jsou různě profilované, charakteristický je však trojúhelníkový průřez. Lišty jsou někdy zdobené hřebenovými vpichy či záseky. Objevují se prototypy kyjovitých okrajů. U zásobnic převládá grafitový keramický materiál (*BALCÁRKOVÁ – DRESLER – MACHÁČEK 2017, 27–28*).

Obecná charakteristika keramiky mladšího stupně mladší doby hradištní

Během druhé poloviny 11. století se keramická produkce na Moravě sjednocuje a vzniká tak svébytný kulturní keramický okruh. Hrnčina je vyráběna tradiční technologií, z válek částečným obtáčením při pomalém rotačním pohybu. To dokládají horizontální rýžky, patrné zejména v horní části z vnitřní strany nádob. V dolní části jsou spíše nepatrné. Stěny hrnců jsou poměrně robustní, uprostřed plecí silné cca 5–6 mm. Nejdůležitějším morfologickým prvkem je výrazné protažení okraje. V mladším stupni mladší doby hradištní tak dominují různě vzhůru vytažené okraje s lištou, přežívají však i starší tvary. Ve 12. století dochází k rozšíření typů nádob o spíše ojedinělé mísy, stále však zcela dominují hrnce a méně zásobnice. Objevují se vejčité, soudkovité a situlovité tvary nádob, které dominují. Stále se objevuje i odsazení hrdel, ale jejich podíl klesá, v místě odsazení se tenká stěna nádoby zesiluje. V pokročilé fázi 12. století se na vnější straně okrajů objevuje výzdoba, přičemž tento trend vrcholí v první polovině 13. století. Zásobnice jsou masivní, výhradně z grafitového materiálu, bohatě zdobené rytou výzdobou a plastickými lištami. Lišty bývají široké, většinou ploché obdélníkového nebo lichoběžníkového průřezu, často zdobené vrypy či vpichy. Okraje jsou většinou kyjovitých forem. Ve výzdobě nádob obecně zcela převládá vodorovné rýhování. Rýhy bývají široké, hluboké, někdy až v podobě žlábků (cca 4–6 mm). Dna hrnců jsou stále rovná či klenutá, u zásobnic výhradně rovná. Spodní plocha bývá spíše uhlazená. Na dnech jsou běžné i plastické značky, často však jen fragmentárně dochované. Povrch nádob grafitové keramiky je často upraven tzv. nepravými engobami (*BALCÁRKOVÁ – DRESLER – MACHÁČEK 2017, 28–30; PROCHÁZKA – PEŠKA 2007, 164–170*).

Obecná charakteristika vrcholně středověké keramiky s přihlédnutím ke specifickým olomouckému keramickému okruhu

Na přelomu 12. a 13. století klasické nahoru vytažené okraje s lištou postupně nahrazují typy tzv. římsovitých okrajů. Jedná se o vyvinutější formu vytažených okrajů bez lišty, vně vyhnuté, cca obdélného průřezu. Plochy okrajů jsou zdobené rýhami, vlnovkou nebo radélkem. Dominují hrnce vejčitého či soudkovitého tvaru. Zásobnice dosahují svých maximálních rozměrů, přičemž vrcholí vývoj kyjovitých okrajů s lichoběžníkovým průřezem. Okraje zásobnic jsou vesměs zdobeny žlábkováním. Stejně tak na výdutích dominují žlábkové lišty, lišty mizí. Ve výzdobě nádob obecně převládá vodorovné mělké žlábkování, méně se objevují žlábkové vlnovky. Charakteristickým znakem je výzdoba radélkem. Podíl keramiky s grafitem je menší a postupně se vytrácí. U zásobnic však přetrvává hluboko do 14. či dokonce 15. století. Novým prvkem je přidávání slídy jako ostřiva. Prosazuje se tak netuhová slídnatá keramická hmota. Postupně během 13. století přibývá tzv. redukční hrnčina ovlivněná kolonizační keramikou. Zároveň se rozšiřuje sortiment keramických tvarů. Jedná se například o džbány, lahve, hrnky s uchem, konvice, pokličky, misky a pánve (*BALCÁRKOVÁ – DRESLER – MACHÁČEK 2017, 30–32*). Na střední a severní Moravě lze počítat s dlouhým dožíváním keramiky tradičního rázu, kolonizační keramika se prosazuje až kolem poloviny 13. století a převládá až v jeho závěru (*PROCHÁZKA – PEŠKA 2007, 170*).

Pozdněhradištní fáze na střední Moravě tak plynule navazuje na mladohradištní. Obtáčená keramika je středně tvrdě vypálená, jako hlavní příměs zde stále slouží grafit. Římsovité okraje jsou svislé a zevnitř neprožlabené. Ve výzdobě je novým prvkem radélko. Vnější plochy okrajů nesou nejčastěji výzdobu v podobě rýhování, objevují se i vlnovky, někdy zdvojené. Během 13. století jsou římsovité okraje vodorovně seříznuté, někdy i dovnitř a nastupuje mírné prožlabení vnitřní strany okraje. Ve druhé polovině 13. století již dovnitř seříznuté římsovité okraje převládají. Zevnitř jsou prožlabené a jejich vnější profilace je členitější. Stále častěji se vyskytují nádoby bez příměsi grafitu. Objevují se i zesílené a zaoblené okraje. Novými typy nádob jsou poklice a džbány. Po polovině 13. století se objevuje taktéž redukční tvrdě do šedých tónů pálená, dokonale obtáčená tzv. kolonizační keramika. S ní se formuje vrcholně středověký olomoucký keramický okruh. Ten sebou přináší nové tvary, jako džbány, konvice, hrnky s uchem, zvonovité poklice, hluboké misky a poháry. Taktéž se objevuje drobná, často glazovaná plastika. Ve 13. století se stále běžně vyskytují zásobnice a taktéž zásobnicové hrnce s římsovitými okraji a větší příměsí tuhy. Ty pokračují i v následujícím století, přičemž

ubývá podíl tuhy a zvyšuje se výška římsovitých okrajů (BLÁHA 1987a; BLÁHA – SEDLÁČKOVÁ 1998a, 15–18; FALTÝNEK – NOVÁK – ŠLÉZAR 2018, 148; ŠLÉZAR – FALTÝNEK 2019, 189).

Ve 14. století je pro olomoucký keramický okruh typický podíl velmi tvrdě oxidačně pálené a dokonale obtáčené keramiky žlutých odstínů s krupičkově drsným povrchem, mnohdy zdobené červeným malováním. Tato hmota je již výhradně bez příměsí grafitu. Okraje těchto nádob jsou formovány do podoby okruží a zavnutých okrajů. Dominují hrnce, ale objevují se i džbány, mísy a poklice. Po polovině 14. století se objevují i trojohé pánve s vnitřní glazurou. V 15. století dochází k rozvoji druhově pestré heterogenní produkce různobarevného oxidačně vypáleného zboží. Zejména po polovině 15. století s narůstajícím podílem zevnitř polévané keramiky. V převaze je však stále zejména režné zboží (BLÁHA 1982; BLÁHA – SEDLÁČKOVÁ 1998a, 15–18; ŠLÉZAR 2017, 122; FALTÝNEK – NOVÁK – ŠLÉZAR 2018, 148; ŠLÉZAR – FALTÝNEK 2019, 189).

Horizonty středověkého osídlení lokality

Na lokalitě byly na základě keramických nálezů rozlišeny čtyři základní středověké horizonty osídlení. Horizont 1 a 2 lze zařadit do průběhu mladší doby hradištní a počátku vrcholného středověku. Horizont 3 je spojen se založením středověkého města a dobou bezprostředně následující. Horizont 4 představuje období mladšího vrcholného středověku.

Horizont 1 (2. polovina 10. až 1. polovina 11. století) – nejstarší horizont středověkého osídlení lokality reprezentuje keramika staršího stupně mladší doby hradištní. V našem souboru se objevuje jen v podobě ojedinělých fragmentů nádob v kontextech s pravěkou keramikou či kontextech kde zcela dominuje mladší materiál. V této době tak můžeme na lokalitě předpokládat jisté sídelní aktivity, s intenzivním osídlením však počítat nemůžeme (Obr. 21).

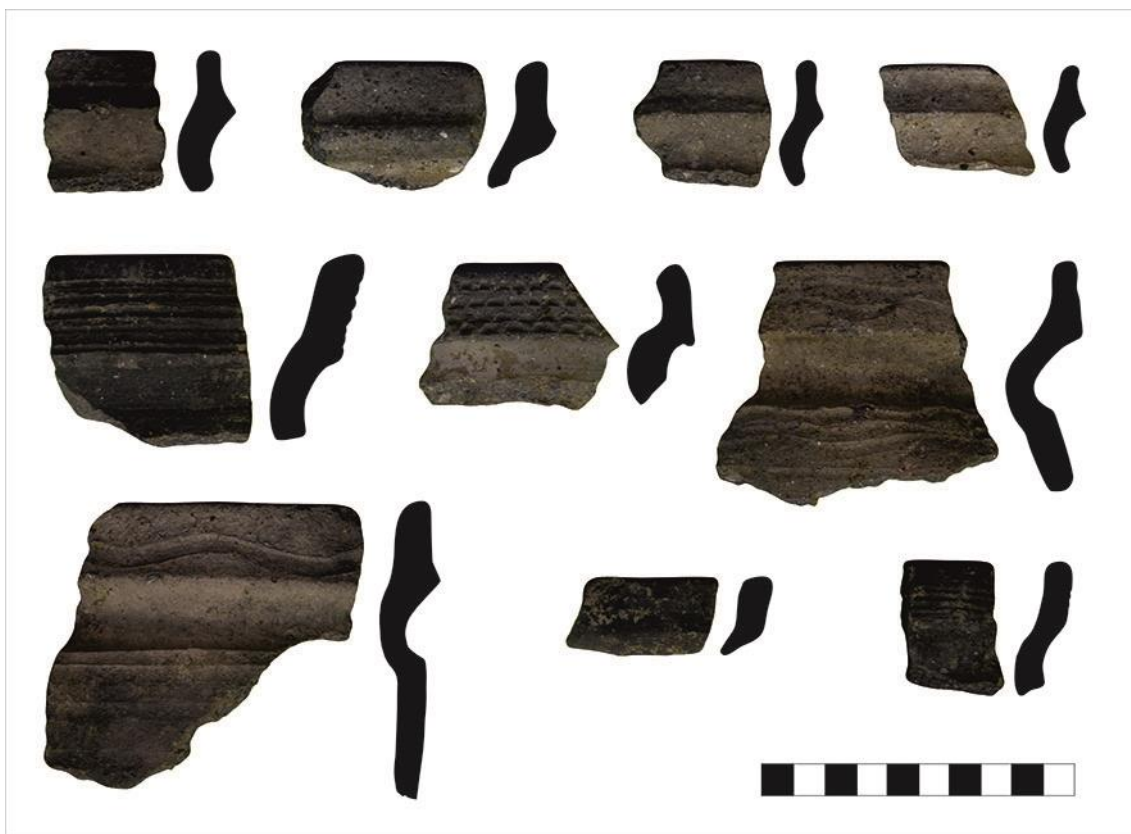

Obr. 21 Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 1 (kontexty 111, 130, 145 a 1103).

Horizont 2 (2. polovina 11. až počátek 13. století) – keramika mladšího stupně mladší doby hradištní je v našem souboru již hojně zastoupena. Dominovala zejména v černohnědém souvrství zachyceném v části plochy čtverců A1, A2, B1 a B2 (např. kontexty 139, 141, 136, 132, 118, 115 a 111). Souvrství však obsahovalo i materiál datovatelný do 13. století. Její intruze se objevovaly taktéž společně s pravěkou keramikou v uloženinách spočívajících přímo nad šterkovým podložím (např. kontexty 120, 1125, 1131, 1140, 1163). Hojně se však vyskytuje také v uloženinách, kde převládala keramika vrcholného středověku, zejména jeho starší fáze (např. kontexty 113, 1103 a 1113). Přestože se během výzkumu nepodařilo identifikovat žádné sídlištní objekty jednoznačně zařaditelné do tohoto horizontu, je zřejmé, že lokalita byla v průběhu 12. století již poměrně hojně využívána. Zdejší osídlení tak jednoznačně předcházelo lokaci středověkého města (Obr. 22, 23, 24).

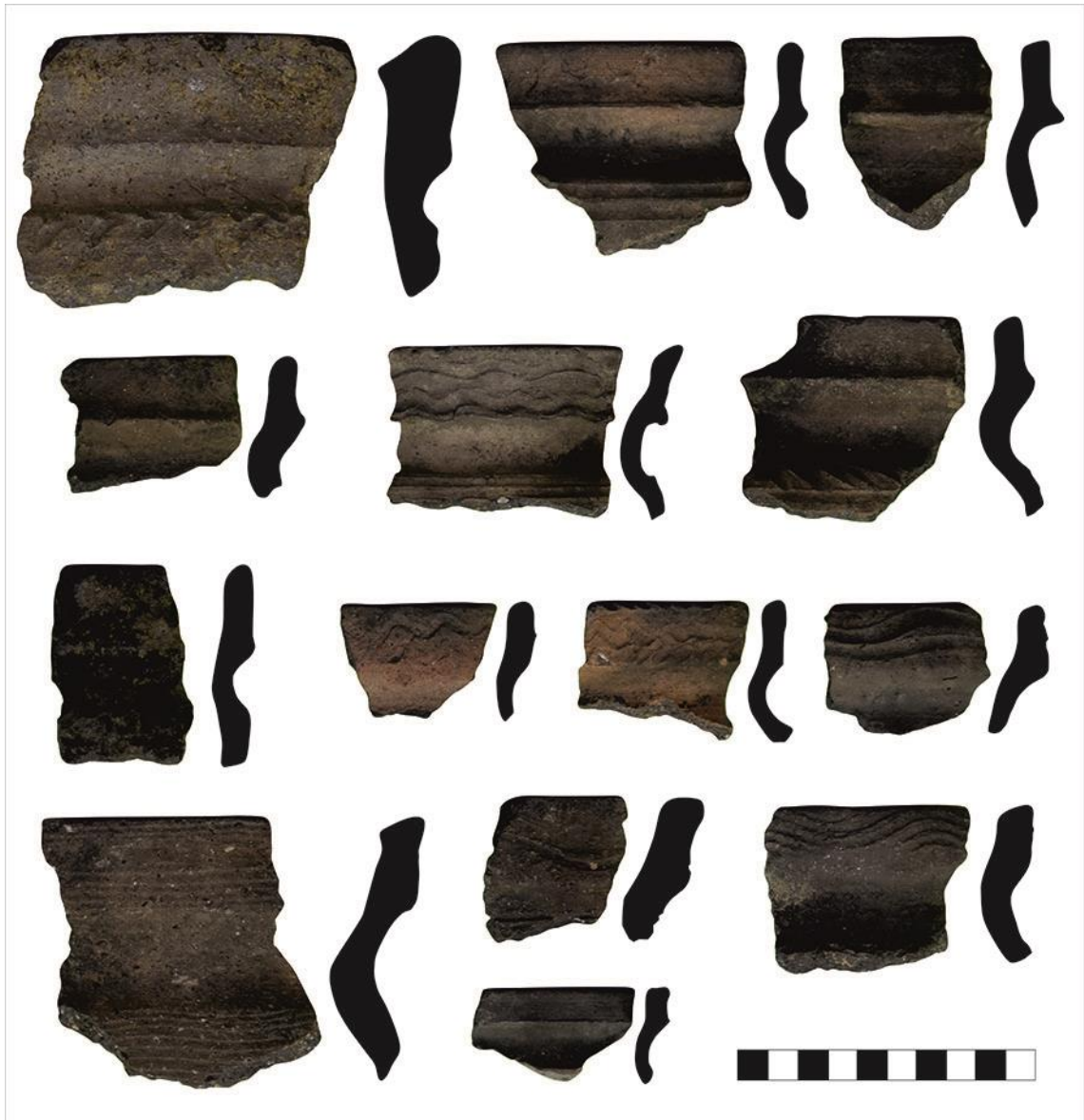

Obr. 22 Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 2 (kontext 139).

Obr. 23 Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 2 (kontext 132).

Obr. 24 Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 2 (kontext 111). Výrazněji profilovaný okraj (druhý řádek uprostřed) a kolonizační okraj (spodní řádek uprostřed) představují mladší intruzi z průběhu 13. století.

Horizont 3 (13. až počátek 14. století) – keramické zboží 13. století nebylo na lokalitě zachyceno v žádné izolované sídlištní vrstvě. Obecně se však hojně vyskytovalo společně s mladohradištním materiálem (viz výše) nebo naopak ve vrstvách obsahující keramiku mladšího vrcholného středověku (např. kontexty 1103, 1113, 1123, 1129, 1134 a 1155). V průběhu tohoto století, snad v souvislosti s lokací města, však dochází ke změně charakteru místního osídlení. Starší terény zde porušovaly zahloubené objekty, interpretované jako pozůstatky suterénů nadzemních staveb – „stavba 1“ a „stavba 3“. Podrobněji se těmto stavbám budeme věnovat v příslušné podkapitole. Na základě analýzy z nich získané keramiky se zdá, že „stavba 1“ vznikla

někdy v průběhu 13. století (kontexty 138 a 137; Obr. 25) a zanikla na přelomu 13. a 14. století (kontexty 135, 134, 133 a 130; Obr. 26, 27, 28, 29), zatímco zánik „stavby 3“ lze zařadit již do průběhu druhé poloviny 13. století (kontext 1138; Obr. 30, 31).

Obr. 25 Fragmentsy keramických nádob z kontextů 137 a 138.

Obr. 26 Fragmentsy keramických nádob z kontextu 135. Nízký nahoru vytažený okraj s lištou (horní řádek uprostřed) představuje starší intruzi horizontu 2.

Obr. 27 Fragментy keramických nádob z kontextu 134.

Obr. 28 Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 3 (kontext 133).

Obr. 29 Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 3 (kontext 130). Nahoru vytažený okraj s lištou (druhý řádek uprostřed) představuje starší intruzi horizontu 2.

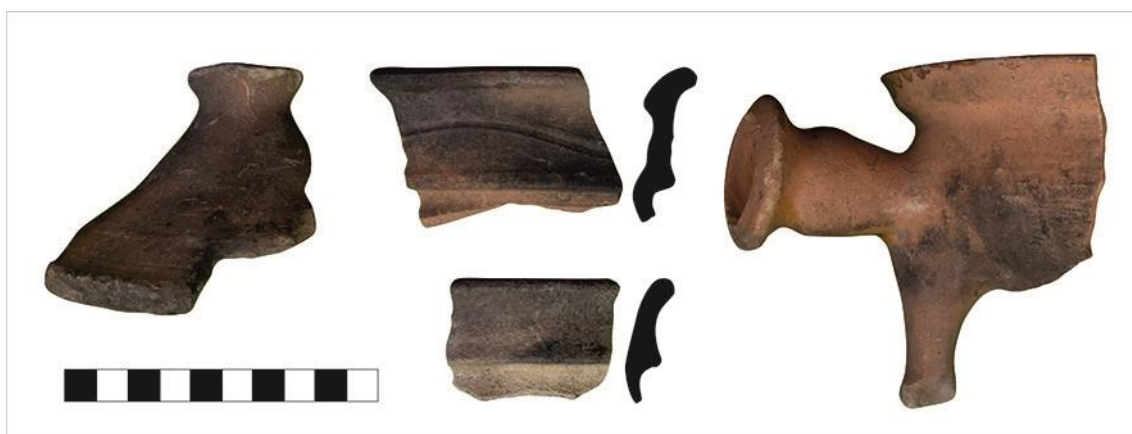

Obr. 30 Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 3 (kontext 1138).

Obr. 31 Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 3 (kontext 1138).

Horizont 4 (14. až 15. století) – Dochované svrchní vrstvy prozkoumané plochy obsahovaly velké množství keramiky 14. a 15. století (Obr. 33), přičemž se v nich nacházely četné intruze nálezů z raného novověku. Ostatně byly nejvíce dotčeny novověkými stavebními zásahy. Za pozornost však stojí zejména pozůstatek třetího reliktu zahloubené části nadzemní stavby (kontext 1108, 1111 a 1173; Obr. 32) – „stavba 2“, která zřejmě zanikla v průběhu první poloviny 15. století.

Obr. 32 Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 4 (kontext 1108 a 1173).

Obr. 33 Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 4 (kontext 1124, 1155 a 1178).

9.2.2 Mazanice

Mazanice je běžnou součástí nálezového fondu většiny realizovaných archeologických výzkumů. Ne jinak tomu bylo na námi sledované lokalitě. Rozpoznání mazanice v její nevytříděné formě je problematické, v terénních podmínkách při běžném archeologickém výzkumu je jen obtížně rozlišitelná. Dobře rozpoznatelná je však ve stavu vypálené hmoty, kdy prošla žářem, zejména v důsledku požáru. Nejpočetnější soubory mazanice pocházejí z požárových destrukcí dřevohliněných staveb (ZŮBEK 2019a, 6–7).

Na základě této skutečnosti jsme věnovali pozornost souboru mazanice získaného z výplní zahloubených objektů výše značených jako „stavba 1 až 3“. Z výplně „stavby 1“ (kontexty 135, 134, 133 a 130) bylo získáno jen malé množství menších kusů mazanice o celkové hmotnosti 1,7 kg. Jednalo se zejména o drobné

amorfní fragmenty bez jasně identifikovatelných otisků konstrukčních prvků. Jen ojediněle se snad dá hovořit o otisku prutu. Na pěti kusech byla patrná do hladka vyhlazená vnější strana se zřetelnými stopami vápenného líčka.

Z výplně „stavby 2“ (kontext 1173) byly získány pouhé dva kusy mazanice. Jednalo se však o rozměrnější jedince o celkové hmotnosti 1,3 kg. Tyto kusy byly ploché o dochované tloušťce 5 cm. Vnější strana byla téměř do hladka vyhlazená. Nacházely se na ni nepatrné stopy snad vápenného nátěru. Vnitřní strana byla taktéž plochá, ale velmi hrubá. Otisky stavebních konstrukcí na ní nebyly zřetelné.

Zcela jiná situace byla zjištěna ve výplni „stavby 3“ (kontext 1138). Odtud bylo vyzdvíženo celkem 65,4 kg malých až středně velkých kusů mazanice. Na většině z nich byly patrné otisky kulatin a prutů, snad i plochých stavebních prvků. Otisky pravoúhlých konstrukcí v podobě trámů zde zjištěny nebyly. Dochované vnější strany byly ploché a hladké, ale ne tak zcela vyhlazené jako v předešlých případech. Stejně tak na těchto plochách nebyly patrné žádné stopy po nátěrech.

9.2.3 Kovové artefakty

V průběhu terénního výzkumu byl prováděn taktéž průzkum detektorem kovu a podařilo se tak zachytit i drobné artefakty, vyrobené ze železa i barevných kovů. Jednalo se však povětšinou o drobné fragmenty a úlomky blíže jen stěží identifikovatelných předmětů, v případě železných šlo zřejmě vesměs o fragmenty hřebíků. Několik artefaktů se však z tohoto ranku vymykalo. V raně středověkých vrstvách (kontext 141 a 136) v jihozápadní části zkoumané plochy byly kupříkladu nalezeny dvě drobné čepele nožů s trnem (Obr. 35).

Pozoruhodný nález byl učiněn v silně promáčené hlíně nacházející se nad šterkovým podložím (kontext 101) v sondě S2/15. Zde byla při začišťování této sondy vyzdvížena dvojice železných jezdeckých ostruh (Obr. 34). Zařadit tento nález do konkrétní stratigrafické úrovně je problematické. Výkop byl totiž realizován stavebníkem za použití mechanizované techniky ještě před zahájením samotného archeologického výzkumu, z důvodu zjištění statiky sousední budovy. Tento výkop nacházející se ve čtverci A2 byl pak v rámci záchranného výzkumu rozšířen do podoby sondy o rozměrech 2,6 × 2 m, avšak samotný nález ostruh byl pracovníky výzkumu učiněn v ploše výše zmíněného zjišťovacího výkopu, nad jehož dnem se nacházela vrstva bahna.

Ačkoli ostruhy nejsou zcela identické, byly objeveny vložené do sebe, což vzbuzuje dojem, jako by měly tvořit pár. Snad byly k sobě svázané, či jinak připevněné. Doklady tohoto však nebyly zjištěny. Tato skutečnost taktéž vybízí k myšlence, že v minulosti došlo k jejich záměrnému uložení, ani to však vzhledem k výše popsaným okolnostem nálezů nebylo z terénní situace čitelné.

Robustnější z ostruh byla dlouhá 14,7 cm. Délka ramene byla 10,5 cm, délka bodce 5 cm a rozpětí ramen 8,5 cm. Ramena v půdorysu tvořila spíše tvar písmene V než U, přičemž byla mírně až výrazně ohnutá. Rameno z bočního pohledu bylo ukončeno otvorem k upínání v podobě očka. Původně zřejmě dvojicí oček, ovšem koncečky ramen byly odlomené. Bodec směřoval dolů a zakončen byl hrotem tvaru čtyřbokého jehlanu.

Druhá z ostruh byla dlouhá 12,6 cm. Délka ramene byla 10,2 cm, délka bodce 5 cm, přičemž chyběla jeho špička. Rozpětí ramen bylo cca 7,5 cm, avšak celé bylo dochováno jen jedno z ramen, z druhého byla cca třetina odlomena. Ramena v půdorysu stejně jako v předešlém případě spíše připomínala tvarem písmeno V. Byla mírně ohnutá, v pohledu na půdorys bylo dochované rameno ukončeno otvorem k upínání v podobě obdélníku. Bodec směřoval dolů a byl zakončen hrotem tvaru kužele, jeho špička však byla odlomena.

Chronologii vývoje ostruh byla již badateli věnována pozornost (*např. KOÓŠOVÁ 2004, 523–547; MĚŘÍNSKÝ 2013, 52–53*) a tak je možné, je na základě charakteristických znaků relativně datovat. Trend odklonění bodce z rovné osy nastupuje v průběhu 11. století. Ve 12. století dochází k prohnutí ramen ostruhy a ve 13. století hrotitý bodec nahrazují bodce s kolečkem (*KOÓŠOVÁ 2004, 526–527*). Od poloviny 13. století již zřejmě můžeme hovořit o jejich dominanci (*ŽÁKOVSKÝ – VÍCH 2019, 88; MĚŘÍNSKÝ 2013, 52–53*). Námi výše popsané ostruhy tak lze relativně zařadit do průběhu 12. století, s možným přesahem do století následujícího.

Obě ostruhy byly vyrobeny ze železa (v případě první s 2,1% příměsí niklu a 2,45% cínu; v případě druhé s 2,6% příměsí niklu). Železné ostruhy ve středověku obecně dominovaly, ostruhy vyrobené z neželezných kovů byly spíše raritou (*ŽÁKOVSKÝ – VÍCH 2019, 87*).

Jezdecké ostruhy byly ve středověku běžnou pomůckou při jízdě na koni, donucovacím prostředkem, který na principu bolesti sloužil ke kvalitnějšímu ovládnutí koně a zabezpečení jeho větší poslušnosti. S touto utilitární funkcí však souvisela i rovina symbolická. Ostruhy byly nedílně spjaty s jízdním válečníkem – středověkým

rytířem, případně byly obecně v symbolické rovině atributem příslušníků vyšších společenských vrstev (např. ŽÁKOVSKÝ – VÍCH 2019, 91; SLIVKA 2002, 592; KOŮŠOVÁ 2004, 545). Na základě tohoto nálezu tak snad můžeme usuzovat, že zkoumaná lokalita byla v závěru raného středověku místem, alespoň dočasného pobytu příslušníků vyšší společenské vrstvy.

Obr. 34 Železné jezdecké ostruhy s bodcem.

Za pozornost stojí taktéž kompletně zachovaný železný klíč (Obr. 35). Klíč byl vyzvednut z uložení, která je součástí „stavby 1“ (kontext 133). Je 20 cm dlouhý, jeho trn je však mírně prohnutý. Trn i hlava je kruhovitého průřezu, přičemž hlava tvoří oko tvaru routy.

Klíč tedy pochází z objektu, který byl interpretován jako pozůstatek zahloubené části středověké stavby. Jeho přítomnost naznačuje možnost, že se jednalo o stavbu plnící obytnou funkci. Ve vrcholném středověku se v souvislosti s rozvojem městských útvarů stává výroba uzavíracích systémů, v podobě zámků a klíčů, samostatným specializovaným řemeslem – zámečnictvím. Tato specializace byla vyvolána rozvojem a hromadným využíváním pevných dveřových zámků, přičemž se v průběhu 14. století prosazují zámky celokovových konstrukcí (KLÍMA 1980, 85–88). V Olomouci se zámečníci právě již ve 14. století oddělili od kovářů a na konci téhož století vytvořili samostatný cech (ČERMÁK 2002, 191).

Obr. 35 Železný klíč (kontext 133) a drobné čepele nožů (kontext 136 a 141).

Mezi artefakty vyrobené z kovu patří taktéž mince (Obr. 36). Při průzkumu detektorem kovu byly ve zkoumané ploše objeveny tři stříbrné středověké mince. Nejstarší z nich představuje parvus Václava II. ražený v kutnohorské mincovně v letech 1300–1305. Vyzvednut byl z kontextu 1155. Na líci parvu je vyobrazena královská koruna a na rubu korunovaný dvouocasý český lev. Parvus tvořil jednu dvanáctinu pražského groše. Obě tyto mince byly výsledkem radikální měnové reformy provedené Václavem II. v roce 1300, načež byly zřetelně zapojeny do každodenního domácího peněžního oběhu (DOHNAL – KORENÝ – MILITKÝ 1991, 561; SMÍŠEK 2016, 5, 8; SMOLÍK 1971, 12).

Druhá mince byla získána z kontextu 1135. Jednalo se o jednostranný čtyřhranný peníz s orlicí ražený Albrechtem Rakouským během let 1423–1435 v brněnské mincovně (SMÍŠEK 2016, 4, 8). Jak výše zmíněný parvus, tak čtyřhranný peníz náleží svým charakterem do skupiny dobového oběživa nejmenších hodnot a zde na lokalitě se tak i vzhledem k nálezovým okolnostem jednalo o ojedinělé ztrátové exempláře (SMÍŠEK 2016, 8).

Poslední z mincí pochází z kontextu 1178. Jedná se o batzen kostnického biskupa Huga von Hohenlandenberga, ražený patrně po roce 1510. Na našem území se kostnické biskupské ražby vyskytují pouze marginálně. Při okraji ražby je situovaný otvor, který dokládá její sekundární využití, snad jako jednoduchého závěsku (SMÍŠEK 2016, 6, 9).

Obr. 36 Středověké mince. *Parvus Václava II.* (kontext 1155), čtyřhranný peníz s orlicí Albrechta Rakouského (kontext 1135) a kostnický batzen (kontext 1178).

9.2.4 Kostěné artefakty

Téměř všechny středověké uloženičky obsahovaly větší či menší množství zlomků zvířecích kostí, které byly součástí běžného sídelního odpadu. Mimo to se však podařilo identifikovat i několik pozoruhodných předmětů (Obr. 37).

Z kontextu 105 byl získán drobný kroužek z kosti či parohu s do leskla vyleštěným šedohnědým povrchem. Průměr kroužku činil 24 mm. Na kroužku byl navlečen železný trn. Jedná se tak bezpochyby o přezku opasku či řemínku.

V kontextu 1103 byl zjištěn kus pravidelně seřezané kosti půlkruhového průřezu. Zřejmě se jedná o polotovár určený k dalšímu zpracování. Ze stejného kontextu pak pochází několik fragmentů kostí, které jsou odpadem z výroby kostěných růžencových korálek o průměru cca 10 mm. Obdobný nálezy byly učiněny v kontextu 1124. Z kousku kosti zde byly vyvrtány čtyři korálky o průměru cca 11 mm. Samotné korálky na lokalitě objeveny nebyly, v Olomouci jsou však artefakty tohoto typu známé například z Pekařské ulice (BLÁHA 1993, 43–48). Skutečné růžence se zřejmě vyvinuly až v

16. století ze středověkých modlitebních šňůr a věnců, které užívali především příslušníci mnišských řádů. Do měšťanského prostředí pronikají během 13. a 14. století díky řádům mendikantským, zejména dominikánům. Tak k tomu zřejmě došlo i v Olomouci (BLÁHA 1993, 46–47).

Z kontextu 1122 pochází dva fragmenty oboustranného kostěného hřebenu. Oba fragmenty pravděpodobně původně pocházejí z jediného kusu. Hřeben byl velice jemnou prací, jeho tloušťka nepřesahovala 2 mm. Široký byl 50 mm, přičemž délka jeho zubů činila 14 mm. Podobně jemnou prací byla drobná hrací kostka o délce hrany 6 mm. Kostka byla zřejmě odhozeným zmetkem. Stejně jako dodnes užívané běžné hrací kostky, byly její stěny opatřeny určitým počtem teček, reprezentující číslici. V tomto případě nalezneme na stěnách kostky hodnotu 6, 5, 4, 3 a v místě, kde by se měly nacházet dvě tečky došlo k chybě, kdy jedna tečka přebývá. Poslední stěna pak zůstala zcela prázdná. Výrobce si zřejmě uvědomil svoji chybu a kostku již nikdy nedokončil.

Obr. 37 Kostěné artefakty. Doklady kostářské výroby (kontext 1103 a 1124), přezka (kontext 105), hřeben (kontext 1122) a rukojeť nože (kontext 1178).

V kontextu 1178 se nacházela kostěná rukojeť nože, složená ze dvou částí připevněných mosaznými nýtky k plné železné střece. Čepel nože byla odlomena a v kontextu nezjištěna.

9.2.5 Relikty staveb

Jak již bylo popsáno výše, v ploše výzkumu bylo zjištěno několik přibližně kvadratických zahloubených objektů, které je možno interpretovat jako pozůstatky suterénů nadzemních dřevohliněných staveb. Nyní se jim budeme věnovat podrobněji.

Stavba 1 (Obr. 38, 44, 45) – se nacházela v jihovýchodní části stavební jámy pod recentními vrstvami suti, které v okolí spočívaly až na úrovni šterkového podloží a překrývala i zachovalou část objektu. Dochovaná hloubka objektu zahloubeného do podloží byla 0,7 m. Dochovalo se ploché dno objektu a jeho téměř kolmá západní stěna. Patrná byla taktéž jeho severní hrana, snad s náznakem pozůstatku vstupního prostoru při severozápadním nároží. Celkové rozměry objektu tedy neznáme, ale byl zřejmě čtvercového či obdélného tvaru. Zachovalá šířka v západovýchodní ose byla 2,8 m. Ve výplni objektu bylo rozlišeno několik uloženin (Obr. 13, 46, 47).

Kontext 138: Maximálně 0,1 m mocná vrstva šedohnědé jílovité hlíny s uhlíky nacházející se těsně nade dnem objektu. Z uloženiny bylo vyzvednuto 5 ks drobných zlomků zvířecích kostí, 1 ks mazanice a 8 ks keramických střepů. Jednalo se o fragmenty keramiky mladohradištních tradic a 1 ks výdutě kolonizační keramiky.

Kontext 137: 0,04 až 0,16 m mocná vrstvička velmi tvrdého udusaného šterku. V něm byly zjištěny 2 ks zlomků drobných zvířecích kostí a 3 ks fragmentů keramiky mladohradištních tradic. Tato vrstva snad tvořila podlahu zahloubeného prostoru stavby.

Kontext 135: 0,24 až 0,3 m mocná vrstva tmavé šedé jílovité hlíny s četnými uhlíky a fragmenty zuhelnatělých dřevěných konstrukcí. Z této destrukce byly vyzdviženy 4 ks mazanice, 14 ks drobných úlomků zvířecích kostí, 1 ks drobné, zřejmě kovářské strusky a 1 ks středověké cihly o dochovaných rozměrech 13×13×7 cm. Dále 3 ks zřejmě pravěké keramiky, 12 ks

fragmentů výdutí keramiky mladohradištní tradice, 14 ks kolonizační keramiky, fragment dna kolonizační nádoby, držadlo pokličky, 6 ks fragmentů krupičkové keramiky, 6 ks okrajů nádob – 4 ks 12. až 13. století, 2 ks kolonizační. Tato vrstva je snad z části tvořena pozůstatky zhroucené stavební konstrukce, která byla nepochybně zničena požárem.

Kontext 134: 0,02 m mocná vrstvička hnědé kypré hlíny. Zjištěna byla jen v části plochy. Bylo z ní získáno 8 ks zlomků zvířecích kostí, 6 ks kousků mazanice. Z keramiky 21 ks fragmentů nádob mladohradištních tradic, 2 ks kolonizační, 8 ks krupičkové a fragment pokličky.

Kontext 133: 0,14 až 0,28 m mocná vrstva černošedé hlíny s četnými drobtý jílů, kousky mazanice, uhlíků a koncentracemi středně velkých kamenů. Z uložení byl vyzvednut opálený kámen o rozměrech 12×16×4 cm, cca 10 zlomků zvířecích kostí a kousky mazanice. Keramický materiál reprezentuje dochované dno a spodní část nádoby z krupičkové hmoty, 3 ks fragmentů rozměrné zásobnice, cca 20 ks fragmentů keramických výdutí – z toho 1 ks kolonizační a 2 ks krupičkové a 6 ks okrajů – z toho jeden kolonizační, jinak mladohradištní tradice. Za pozornost stojí taktéž nález výše popsaného železného klíče.

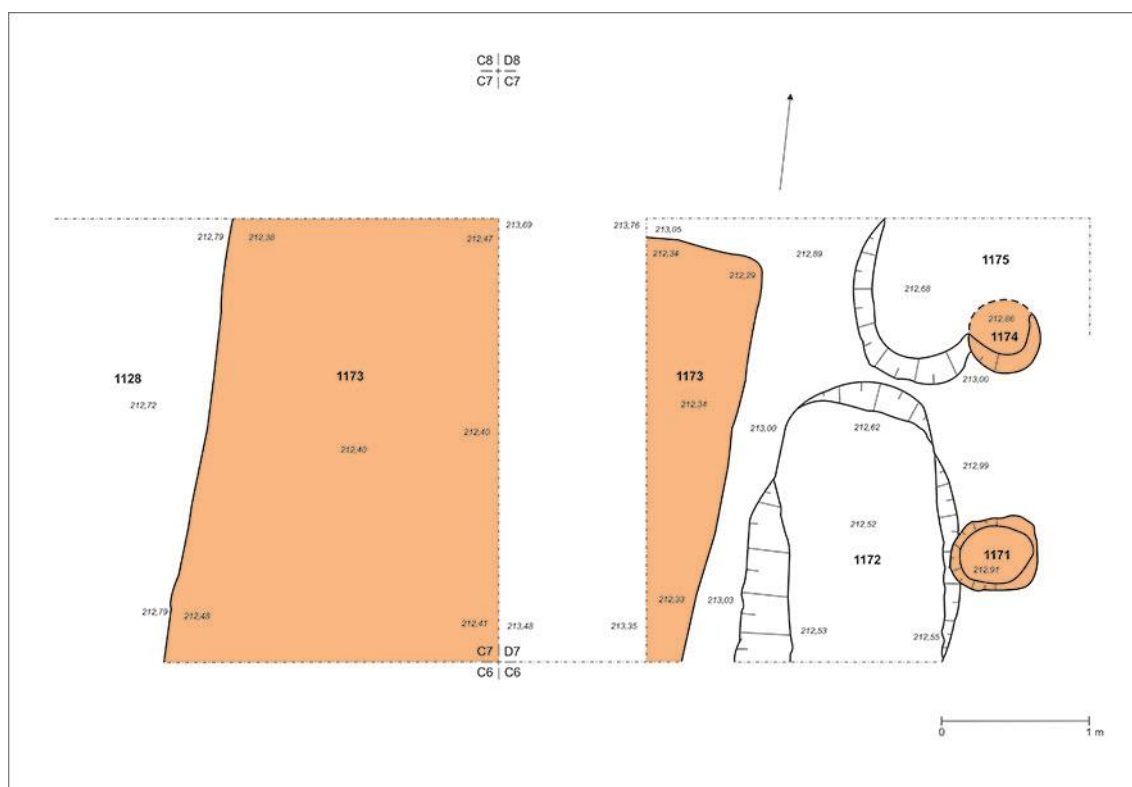
Kontext 130: 0,14 až 0,4 m mocná vrstva obdobná jaké kontext 133, ale obsahovala výrazně méně mazanice. Tyto vrstvy od sebe byly odděleny spíše mechanicky. Z vrstvy byly získány zlomky zvířecích kostí a kousky mazanice a cca 20 ks zřejmě kovářské strusky o celkové hmotnosti 6,7 kg. Fragmentů keramických výdutí bylo cca 100 ks. Převládaly střepy mladohradištní tradice s příměsí grafitu, ale nacházely se zde i fragmenty kolonizační a krupičkové – jeden jedinec i s červeným malováním. Okrajů nádob bylo zjištěno celkem 24 ks, z toho 4 ks z krupičkové hmoty.

existenci indikuje nepočetný soubor mazanice s dohladka vyleštěnou vnější stranou a stopami vápenného líčka. S nadzemní konstrukcí může souviset taktéž v kontextu 135 zjištěná cihla. Stavba snad byla orientovaná přibližně směrem k současné ose komunikace. Vzhledem ke stavu dochování situace se však pohybujeme spíše v rovině úvah. O skutečnosti, že se jednalo o obytnou stavbu, může svědčit přítomnost železného klíče v zásypu objektu (Obr. 35).

Stavba 2 (Obr. 39) – se nacházela v ploše čtverců C7 a D7 a zasahovala do čtverců C6 a D6, kde však nebyla v ploše identifikována. Objekt byl zjištěn v úrovni horizontu obsahující keramiku z období pravěku a raného středově (kontext 1125). Porušoval tuto úroveň a dosahoval úrovně povrchu šterkového podloží. Ze situace v řezu se zdá pravděpodobné, že porušoval již vrcholně středověkou vrstvu (kontext 1123; Obr. 17, 61). Objekt byl pravidelného kvadratického tvaru. Zachyceno bylo jeho severovýchodní nároží. Objekt byl v západovýchodní ose 3,5 m široký. Dochovaná délka v severojižní ose se blížila 3 m. Dochovaná hloubka nepřesahovala 0,8 m.

Obr. 39 Půdorys prozkoumané části „stavby 2“.

Kontext 1173: Objekt byl vyplněn zásypem hnědé hlíny. Při povrchu zásypu se nacházely četné drobné kamínky, nad dnem se nacházely vrstvičky

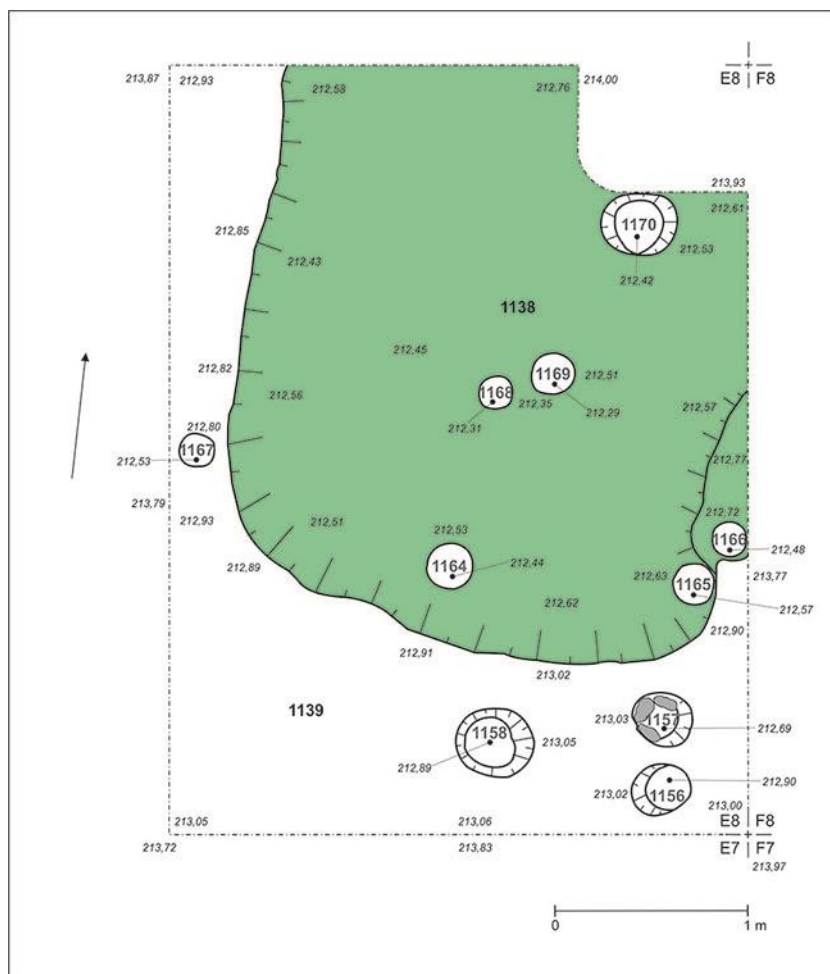

žlutého jílu. V zásypu se nacházely zlomky zvířecích kostí, drobné fragmenty kovových předmětů a dva rozměrné kusy výše popsané mazanice. Keramika v zásypu odpovídala průběhu vrcholného středověku, přičemž nejmladší kusy lze zařadit do průběhu první poloviny 15. století.

Součástí zásypu objektu byly zřejmě i kontexty 1108 a 1111 (Obr. 15, 53), zjištěné na severním řezu čtverců C6 a D6. V zásypu objektu se kromě dvou kusů mazanic nenacházely žádné stopy požáru či destrukcí stavebních konstrukcí, objekt byl jednoduše zasypán. S nadzemní částí stavby zřejmě souvisí dvojice rozměrnějších sloupových jam ve čtverci D7 (kontexty 1171 a 1174). Přestože oba objekty byly v ploše zjištěny taktéž až v úrovni povrchu kontextu 1125, porušují starší objekty datované do průběhu 13. století (kontexty 1172 a 1175). Průměr sloupových jam byl 0,5 a 0,6 m. Obě se nacházely ve vzdálenosti přibližně 1,5 m od východní stěny suterénu stavby. Nutno podotknout, že situace „stavby 2“ nebyla při terénním výzkumu rozpoznána a k její rekonstrukci došlo až na základě zpětné revize terénní dokumentace.

Stavba 3 (Obr. 40, 63–65) – byla zjištěna ve čtverci E8. Zahlubovala se do půdního horizontu obsahující ojedinělé fragmenty pravěké a raně středověké keramiky. Severní část objektu se nacházela mimo vytyčenou plochu výzkumu, přesto však šířka objektu v severojižní ose dosahovala 3 m. Šířka objektu v západovýchodní ose činila 2,6 m. Dochovaná část objektu byla mísovitého průřezu a měla přibližně tvar obdélníku se zaoblenými nárožími. Jeho dochovaná hloubka nepřesahovala 0,3 m.

Kontext 1138: Tvořil výplň výše popsaného objektu. Tato požárová uloženina byla tvořena směsí hlíny, popela, uhlíků, zuhelnatělých pozůstatků dřevěné konstrukce a velkého množství kusů mazanice popsaných výše. Mimo jiné se ve vrstvě nacházely zlomky zvířecích kostí a cca 100 ks fragmentů keramických nádob. Převládaly zlomky mladohradištní tradice s příměsí grafitu, ale asi 20 ks lze charakterizovat jako keramiku kolonizační. Ze souboru pochází 10 ks rekonstruovatelných okrajů. 3 ks pochází ze zásobníkového hrnce, 2 ks náleží ke kolonizačnímu zboží. Na základě těchto zjištění lze soudit, že stavba zanikla v průběhu druhé poloviny 13. století, nepochybně důsledkem požáru.

Obr. 40 Půdorys prozkoumané části „stavby 3“.

Celou situaci překrývala vrcholně středověká vrstva (kontext 1136). V dobách následujících po zániku objektu zde zřejmě došlo k nějakým terénním úpravám, takže se dochoval pouze výše zmíněný relikt nad dnem výkopu objektu (Obr. 19, 66).

Jak jsme již zmínili v rámci popisu terénní situace čtverce E8, je pravděpodobné, že se nad zahloubeným objektem nacházela i nadzemní stavba, s jejíž konstrukcí zřejmě souvisejí alespoň některé zjištěné sloupové jamky v ploše tohoto čtverce. Jak dokládá výše popsany soubor mazanice, byly konstrukčními prvky stavby zejména kulatiny a pruty. Doklady pravoúhlých trámů zde doloženy nebyly. Konstrukce byla omazána mazanicí, jejíž povrch byl vyhlazen, stopy nátěru však nenesl. Ani v tomto případě není funkce stavby zcela patrná.

Další pozůstatky zahloubených částí staveb byly zjištěny již v rámci sondy S1/77 Josefem Bláhou (Obr. 7). Identifikovány byly na řezu 1 jako objekty I/77 a II/77. Objekt I/77 porušoval předlokační půdní horizont a zahluboval se 0,6 až 0,7 m do

podložního šterku. Dno objektu bylo rovné. Jeho dochovaná šířka v západovýchodní ose dosahovala 2,6 m, přičemž západní část zahloubení zasahovala mimo obvod vymezené stavební jámy. Výplň objektu byla černohnědá humusovitá hlína s přimíseným šterkem. Obsahovala keramiku datovatelnou do průběhu 13. století a deformovanou esovitou záušnici většího průměru, vyrobenou z mosazi či bronzu. Východním směrem v odstupe cca 1,8 m se nacházel další, snad obdobný zahloubený objekt II/77, na řezu však byl zachycen pouze jeho západní okraj. Nad částí objektu I/77 byla zjištěna požárová vrstvička, která však zřejmě se zánikem objektů bezprostředně nesouvisela. V nadloží objektů se nacházela vrcholně středověká vrstva (BLÁHA 1999, 193–195).

Relikty zaniklých středověkých dřevohliněných i zděných staveb byly ve větším množství prozkoumány zejména v prostoru vnitřního středověkého města. Svým rozsahem je jedinečný zejména archeologický výzkum dvou městišť v Barvířské ulici, vedený Pavlem Michnou v letech 1976–1978 (MICHNA 1982, 179–241). I zde byla identifikována dřevohliněná obydlí se zahloubenými suterény, která vznikla v době kolem poloviny 13. století a zanikla kolem poloviny 14. století. Tyto stavby byly následně vzhledem k hydrologickým podmínkám nahrazeny nepodsklepenými dřevohliněnými objekty. Až na přelomu 14. a 15. století zde vzniká kamenná, na maltu zděná zástavba (MICHNA 1982, 180–188). Zdá se však, že situaci zjištěnou v Barvířská ulici nelze považovat pro prostředí středověké Olomouce, za zcela typickou. Archeologické poznatky ke stavební konstrukci nejstarších měšťanských domů shrnul Josef Bláha (BLÁHA 1999, 189–213). Zdá se, že pro středověkou Olomouc byla charakteristická pestrost. Bylo využíváno nejrůznějších stavebních technik a jejich kombinací i v rámci jediné stavby. Proměnlivá byla taktéž půdorysná dispozice jednotlivých domů i struktura zástavby městiště. Obecně lze však říci, že hluboko do 14. století zde nepochybně převládala dřevohliněná zástavba (BLÁHA 1999, 210).

Na Moravě je v posledních letech věnována pozornost pozůstatkům zaniklé dřevohliněné zástavby zejména v Brně, včetně prostoru brněnských středověkých předměstí (např. HOLUB *et al.* 2005; ZŮBEK 2018; 2019).

10. Závěr

Území historické části města Olomouce se nachází ve Středomoravské nivě. Tento prostor byl patrně od holocénu pokryt vegetací lužního lesa, který obklopoval řeku Moravu a její ramena. Této nížině dominoval nápadný mohutný kulmský blok vyčnívající nad okolními lesy, pahorek Olomouckého kopce. Kopec je tvořen třemi oddělenými návršími. Povrch kopce je tak mírně členitý se zřetelnou sníženinou.

V raném středověku se prostor městské aglomerace dnešní Olomouce nacházel na křižovatce dálkových cest. Zřejmě již od pravěku zde byl klíčovou dálkovou trasou západovýchodní koridor, který v raném středověku představovala trasa Řezno – Praha – Olomouc – Krakov, směřující pak dále na východ do Kyjevské Rusi. Již od 10. století se tuto magistrálu snažila ovládnout česká knížata z rodu Přemyslovců a Olomouc tak zřejmě hrála důležitou roli v jejich výbojně východní politice. Od druhé poloviny 10. století až do 12. století byla důležitým místem na významné evropské komunikaci.

Nejstarší raně středověké osídlení Olomouckého kopce a jeho okolí je spojeno s nálezy keramiky tzv. pražského typu, pocházející z prostoru dnešní Pekařské ulice, kde se později rozvíjelo olomoucké suburbium. Prvotní osídlení Olomouckého kopce v době Velké Moravy se zřejmě koncentruje na Předhradí v okolí Biskupského náměstí a Křížkovského ulice. K dynamickému a intenzivnímu nárůstu osídlení Olomouckého kopce však zřejmě dochází až na přelomu 9. a 10. století, kdy lze hledat počátky olomouckého hradiště, zaujímajícího prostor Václavského návrší a Předhradí. V první polovině 10. století se zde tedy již nacházelo hradiště s akropolí a předhradím. V závěru 10. století se rozvíjí osídlení podhradí, kde vzniká řemeslnicko-kupecká osada s tržištěm. Ve druhé polovině 11. století se osídlení z původního suburbia rozšiřuje do prostoru Mořického náměstí, ulice 8. května a Sokolské ulice. Centrem osady byl kostel sv. Mořice s přilehlým dvorcem.

V první polovině 13. století dochází k lokaci vrcholně středověkého města. Prvotní lokace města pravděpodobně proběhla na Předhradí. Druhá fáze lokace pak na zřejmě nezastavěných plochách mezi předlokačními osadami v podhradí. Hlavními vstupy do města byla čtveřice městských bran – Litovelská, Střední, Dolní a Blažejská a méně významné brány Rohelská a Židovská. Před hradbami královského města Olomouce se ve středověku nacházely četné osady, tvořící předměstí. Základem

některých z nich byly pravděpodobně již předlokační vsi, jiné vznikly v průběhu vrcholného středověku, zřejmě záhy po založení města.

Ze středověkých předměstí Olomouce, se dodnes zachovala pouze Bělidla, nacházející se na severním okraji středověkého města, přibližně v rozsahu dnešní Sokolské ulice. V tomto prostoru situovaném severozápadně od Olomouckého kopce musíme počítat s existencí mírné vyvýšeniny, snad související s návrším či terénním hřebenem, na kterém byl v románské době vystavěn kostel sv. Mořice (BLÁHA 1994, 56). Ta byla ze severu a západu obklopena inundačním terénem. V prostoru předpokládaného rozsahu někdejších starých Bělidel proběhlo v uplynulém půlstoletí hned několik záchranných archeologických výzkumů, které prokázaly, že již v pravěkých dobách byla tato vyvýšenina osídlena.

Rozsahem největší záchranné výzkumy proběhly v proluce, která vznikla po stržení domu č. 5 v Sokolské ulici. Na základě zejména keramických nálezů získaných během výzkumu, prováděném v letech 2015 a 2016, se zde podařilo identifikovat čtyři základní středověké sídelní horizonty.

Horizont 1 reprezentuje keramika staršího stupně mladší doby hradištní. V našem souboru se objevuje jen v podobě ojedinělých fragmentů nádob v kontextech s pravěkou keramikou či kontextech, kde zcela dominuje mladší materiál.

V této době byl tedy tento prostor osídlen jen řídce, či k sídelním aktivitám využíván pouze příležitostně. To koresponduje se situací na Mořickém náměstí, za nímž se v bezprostřední blízkosti východním směrem rozkládalo řemeslnicko-obchodnické suburbium olomouckého hradu.

Horizont 2 představuje keramika mladšího stupně mladší doby hradištní. Archeologický výzkum v Sokolské ulici osídlení druhé poloviny 11. a zejména průběhu 12. století bezpečně prokázal v její západní části, na někdejších Horních Bělidlech. Tato keramika je v našem souboru již hojně zastoupena. Dominovala zejména v až 1 m mocném černohnědém souvrství zachyceném v jihozápadní části zkoumané plochy staveniště domu Sokolská č. 5. Souvrství však obsahovalo i materiál datovatelný do 13. století. Její intruze se objevovaly taktéž společně s pravěkou keramikou v uloženinách spočívajících přímo nad šterkovým podložím. Hojně se však vyskytuje také v uloženinách, kde převládala keramika vrcholného středověku, zejména jeho starší fáze. Přestože se během výzkumu nepodařilo identifikovat žádné sídelní objekty jednoznačně zařaditelné do tohoto horizontu, je zřejmé, že lokalita byla v průběhu 12. století již poměrně hojně využívána. Zdejší osídlení tak jednoznačně předcházelo

lokaci středověkého města. To potvrzuje již dříve zjištěnou skutečnost, že se osídlení řemeslnicko-obchodnického suburbia od druhé poloviny 11. století intenzivně rozšiřuje západním směrem. Srdcem tohoto sídliště se stává kostel sv. Mořice.

O alespoň dočasném pobytu příslušníků vyšší společenské vrstvy ve 12. či na počátku 13. století svědčí zejména nález dvojice jezdeckých ostruh. Je třeba si uvědomit, že dvorec s kamenným románským domem byl od místa nálezu vzdálen pouhých asi 200 metrů. Mezi prostorem Mořického náměstí a Horních Bělidel se v mladší době hradištní nacházelo pohřebiště, jehož část byla zjištěna ve dvorním traktu Národního domu.

Horizont 3 je spojen s výskytem keramiky 13. století. Před polovinou 13. století dochází k lokaci královského města, které pohlcuje i Mořickou osadu. Prostor pozdějších Bělidel se však nacházel již mimo lokační areál. Tato část předlokačního osídlení tak zůstává vně městských hradeb. Přesto i zde dochází ke změně charakteru zástavby. S výměrou městišť jako ve vnitřním městě počítat nemůžeme, avšak archeologický výzkum v prostoru staveniště domu Sokolská č. 5 prokázal přítomnost pozůstatků dřevohliněných staveb se zahluobenými suterény. Zdá se však, že se stále jednalo o spíše rozptýlenou zástavbu, která zanikla ještě v průběhu druhé poloviny 13. století (objekty I/77, II/77 a „stavba 3“). Kromě zásypů několika objektů nebylo keramické zboží 13. století na lokalitě zachyceno v žádné izolované sídlištní vrstvě. Obecně se však hojně vyskytovalo společně s mladohradištním materiálem nebo naopak ve vrstvách obsahující keramiku mladšího vrcholného středověku.

Někdy v průběhu druhé poloviny 13. století zřejmě vznikla i „stavba 1“, u níž se jeví nejpravděpodobnější její obytná funkce a je možno uvažovat o její orientaci ke komunikaci vedoucí kolem městské hradby. Tato stavba zanikla někdy kolem roku 1300. Stejně byla datována Josefem Bláhou požárová vrstva zjištěná v sondě S1/77.

Ve 13. století je již nepochybně využíván i prostor Prostředních Bělidel, což prokázal výzkum kostela Neposkvrněného početí Panny Marie. Osídlení ve druhé polovině 13. století snad již zasahovalo až ke kinu Metropol, o čemž však svědčí pouze ojedinělé fragmenty keramiky.

Osada na předměstí, později známá jako Bělidla, se tak zřejmě postupně formuje do podoby ulice v okolí cesty vedoucí pod městskými hradbami a sloužící jako spojovací komunikace mezi radiálními cestami, směřujícími do města Litovelskou a Rohelskou bránou, přičemž zdejší osídlení se rozšiřuje od západu na východ.

Horizont 4 představují dochované svrchní vrstvy prozkoumané plochy, které obsahovaly velké množství keramiky 14. a 15. století, přičemž se v nich nacházely četné intruze nálezů z raného novověku. V roce 1453 je na Bělidlech založen klášter františkánů s kostelem Neposkvrněného početí Panny Marie, s jehož výstavbou snad vrcholí proces zdejší urbanizace. O této skutečnosti by mohlo svědčit zpevnění povrchu souvrství pochůzných terénů z druhé poloviny 15. století většími kameny, zjištěné před kinem Metropol. V průběhu první poloviny 15. století zřejmě zaniká podsklepená dřevohliněná vrcholně středověká „stavba 2“, objevená v severní části staveniště domu Sokolská č. 5. Dřevěná zástavba se však v této části Bělidel nacházela ještě na počátku 17. století, v podobě menších dřevěných domků v Růžové uličce.

Přestože v prostoru středověkého předměstí můžeme počítat s přítomností řady řemesel, archeologickými výzkumy starých Bělidel tento aspekt lidské činnosti prozatím doložen nebyl, až na jedinou výjimku. Josef Bláha v pozdně středověké vrstvě v sondě S1/77 identifikoval množství odpadu a polotovarů kovářské výroby. Několik artefaktů obdobného charakteru se pak podařilo objevit i v rámci výzkumu vedeného autorem práce. Nepřímým dokladem o přítomnosti kováře by pak mohl být občasný výskyt koncentrací kovářských strusek ve vrcholně středověkých uloženinách.

Roku 1525 dochází k dokončení výstavby rozšíření městských hradeb a Bělidla jsou tímto novým renesančním opevněním obehána. Na prahu raného novověku se tak středověké předměstí s předlokačními kořeny, nacházející se více jak 250 let vně městských hradeb, stává integrální součástí města Olomouce.

11. Seznam pramenů a literatury

BAKALA, J. 1973: Monopolizace tržních vztahů a mílové právo ve městech severní Moravy a Opavska do počátku 15. století. Časopis Slezského muzea 22, série B, 50–63.

BAKALA, J. 1975: Venkovské majetky měst a měšťanů na Severní Moravě. Časopis Slezského muzea 24, série B, 106–119.

BALCÁRKOVÁ, A. – DRESLER, P. – MACHÁČEK, J. 2017: Povelkomoravská a mladohradištní keramika v prostoru dolního Podyjí. Spisy filozofické fakulty Masarykovy univerzity 476. Brno.

BARTOŠ, J. 1972: Malé dějiny města Olomouce. Ostrava.

BARTOŠ, J. (et al.) 2002: Olomouc: malé dějiny města. Olomouc.

BÉM, M. – KOUŘIL, P. – PEŠKA, J. 2001: V závětří Tabulového vrchu. In: M. Bém (ed.): Archeologické zrcadlení. Olomouc, 39–65.

BISTRICKÝ, J. 2009: Počátky hradu a města. In: J. Schulz (ed.): Dějiny Olomouce 1. Olomouc, 88–115.

BLÁHA, J. 1974: Historická archeologie k dějinám městské školy u sv. Mořice v Olomouci. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 1973, 29–35.

BLÁHA, J. 1975: Předběžná zpráva o výsledcích archeologického výzkumu na staveništi obchodního domu Prior v Olomouci v roce 1973. Archeologické rozhledy XXVII, 283–285.

BLÁHA, J. 1977: Záchraný archeologický výzkum v prostoru zaniklého augustiniánského kláštera Všem svatých na olomouckém Předhradí. Okresní archiv v Olomouci 1977. Olomouc, 70–74.

BLÁHA, J. 1978: Přehled důležitějších záchraných akcí oddělení historicko-archeologického průzkumu při OSSPPOP v Olomouci za rok 1977. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 1977, 128.

BLÁHA, J. 1978a: Sokolská ulice č. o. 5. Nálezová zpráva ze záchraného archeologického výzkumu. Olomouc. Zpráva uložena v knihovně NPÚ ÚOP v Olomouci pod č. D-036.

BLÁHA, J. 1979: Přehled důležitějších záchraných akcí oddělení historicko-archeologického průzkumu při OSSPPOP v Olomouci za rok 1978. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 1978, 130–132.

BLÁHA, J. 1980: Přehled důležitějších záchraných akcí oddělení historicko-archeologického průzkumu při OSSPPOP v Olomouci za rok 1979. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 1979, 114–115.

BLÁHA, J. 1980a: Otázka kontinuity slovanského osídlení Olomouckého kopce a několik poznámek k hmotné kultuře olomouckých Slovanů. *Vlastivědný věstník moravský* XXXII, 301–311.

BLÁHA, J. 1982: Archeologický průzkum v Olomouci. Staveniště obchodního domu Prior. Objekty XVII/73 a IV/73 (keramika). Sešit 1. In: *Archeologické prameny k dějinám olomoucké oblasti*. Olomouc.

BLÁHA, J. 1984: Časněslovanská osada v Olomouci a počátky řemeslnicko-kupeckého podhradí. Příspěvek k postavení Olomouce v 10. století. *Archaeologia historica* 9, 133–146.

BLÁHA, J. 1984a: Přehled důležitějších záchranných akcí oddělení historicko-archeologického průzkumu při OSSPPOP v Olomouci za rok 1983. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 1983, 163–164.

BLÁHA, J. 1985: Přehled důležitějších záchranných akcí oddělení historicko-archeologického průzkumu při OSSPPOP v Olomouci za rok 1984. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 1984, 157–158.

BLÁHA, J. 1985a: Několik poznámek ke genezi a významu raně středověké Olomouce. *Archaeologia historica* 10, 143–152.

BLÁHA, J. 1987: Přehled důležitějších záchranných akcí oddělení historicko-archeologického průzkumu při OSSPPOP v Olomouci za rok 1986. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 1986, 205–207.

BLÁHA, J. 1987a: Archeologický průzkum v Olomouci. Staveniště obchodního domu Prior. Objekty 5/78, 59/79 a 68/79 (keramika). Sešit 2. In: *Archeologické prameny k dějinám olomoucké oblasti*. Olomouc.

BLÁHA, J. 1988: Přehled důležitějších záchranných akcí oddělení historicko-archeologického průzkumu při OSSPPOP v Olomouci za rok 1987. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 1987, 206–207.

BLÁHA, J. 1988a: Předběžná zpráva o objevu předvelkomoravského ústředí v Olomouci. *Archaeologia historica* 13, 155–170.

BLÁHA, J. 1989: Přehled důležitějších záchranných akcí oddělení historicko-archeologického průzkumu při OSSPPOP v Olomouci za rok 1988. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 1988, 211–212.

BLÁHA, J. 1993: Archeologický doklad modlitební šňůry ze 14. století v Olomouci – příspěvek ke genezi růžence. Památkový ústav v Olomouci 1992. *Výroční zpráva*. Olomouc, 43–48.

BLÁHA, J. 1994: Důležitější archeologické průzkumy. Památkový ústav v Olomouci 1993. *Výroční zpráva*. Olomouc, 50–56.

BLÁHA, J. 1996: Přehled důležitějších záchranných akcí archeologického útvaru při Památkovém ústavu v Olomouci za rok 1995. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 1995, 143–149.

BLÁHA, J. 1998: Komunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7.–17. století) na území města Olomouce. *Archaeologia historica* 23, 133–159.

BLÁHA, J. 1999: Archeologické poznatky ke stavební konstrukci nejstarších měšťanských domů v Olomouci. *Archaeologia historica* 24, 189–213.

BLÁHA, J. 2000: Několik archeologických a kulturně-historických poznatků ke středověké a raně novověké topografii Michalského návrší v Olomouci. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Faculta philosophica, Philosophica – Aesthetica* 21, *Historia artium* III, 87–114.

BLÁHA, J. 2001: Topografie a otázka kontinuity raně středověkého ústředí v Olomouci. In: D. Třeštík – L. Polanský – J. Sláma (eds.): Přemyslovský stát kolem roku 1000: na paměť knížete Boleslava II. Praha, 179–196.

BLÁHA, J. 2001a: Slovanská a středověká Olomouc v archeologických pramenech. In: M. Bém (ed.): Archeologické zrcadlení. Olomouc, 121–151.

BLÁHA, J. 2003: K raně středověké topografii Olomouce se zvláštním zřetelem k oblasti Předhradí. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Faculta philosophica, historica* 31, 13–28.

BLÁHA, J. 2003a: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Wurmova ulice č. o. 1, čp. 614. Přehled výzkumů 44, 266–269.

BLÁHA, J. – DROBNÝ, T. – ČIŽMÁŘ, Z. – KOHOUTEK, J. 1997: Přehled důležitějších záchranných akcí archeologického útvaru při Památkovém ústavu v Olomouci za rok 1996. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 1997, 223–232.

BLÁHA, J. – LUKAS, J. – VIDEMAN, J. 2015: Revize souboru mincí nalezených při archeologickém výzkumu v letech 1983–1984 v Pekařské ulici v Olomouci. *Numismatické listy* 70 (1–2), 22–54.

BLÁHA, J. – SEDLÁČKOVÁ, H. 1998: Olomouc, Dolní náměstí. Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu. Památkový ústav v Olomouci. Výroční zpráva 1997. Olomouc, 55–57.

BLÁHA, J. – SEDLÁČKOVÁ, H. 1998a: Slavnostní keramika. In: H. Sedláčková (ed.): Sklo, slavnostní keramika a kachle. Renesanční Olomouc v archeologických nálezech. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996. Olomouc, 15–18.

BLÁHA, O. 2020: Hundsgasse, Greinergasse, Wagendrüssel: K etymologii jmen tří zaniklých olomouckých předměstí. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, společenské vědy, číslo 320, 84–91.

BLÁHOVÁ, Z. 1986: Poznámky ke stavebním počátkům dominikánů v Olomouci. Archaeologia historica 11, 321–328.

BOROVSKÝ, T. 2002: Měšťan. In: M. Nodl – F. Šmahel (eds.): Člověk českého středověku. Praha, 392–412.

BOROVSKÝ, T. – JAN, L. – ŠMERDA, J. 2013: Hospodářství. In: L. Jan (ed.): Dějiny Brna 2. Středověké město. Brno, 459–507.

BURIAN, V. 1971: Nález mladohradištní keramiky na olomouckém Předhradí. Archeologické rozhledy 22, 751–753.

CDM: Codex diplomaticus et epistolaris Moravice IV (1268–1293). A. Boček (ed.), Olomouc 1845.

ČERMÁK, M. 2002: Olomoucká řemesla a obchod v minulosti. Olomouc.

ČERMÁK, M. 2009: Město po odchodu Švédů. In: J. Schulz (ed.): Dějiny Olomouce 1. Olomouc, 371–374.

ČERMÁK, M. 2009a: Výstavba. In: J. Schulz (ed.): Dějiny Olomouce 1. Olomouc, 392–294.

DEHNEROVÁ, H. 2020: Nejstarší opevnění města Olomouce v archeologických pramenech. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, společenské vědy, číslo 320, 5–18.

DEHNEROVÁ, H. – GRÉGR, J. – ŠLÉZAR, P. – TOMKA, V. – VEČEŘA, P. 2009: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Ulice 8. května 464, p. č. 248. Přehled výzkumů 50, 416–418.

DEHNEROVÁ, H. – ŠLÉZAR, P. 2016: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Křížkovského 10. Přehled výzkumů 57-2, 294–300.

DEHNEROVÁ, H. – ŠLÉZAR, P. 2017: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Křížkovského 10. Přehled výzkumů 58-2, 232–234.

DEHNEROVÁ, H. – ŠLÉZAR, P. 2018: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Křížkovského 10. Přehled výzkumů 59-2, 259–261.

DOHNAL, M. – KORENÝ, R. – MILITKÝ, J. 1999: Soubor mincí z archeologického výzkumu v historickém jádru Sedlčan, okres Příbram. Archeologie ve středních Čechách 3, 557–568.

DOHNAL, V. 1991: Slovanská pohřebiště na Olomoucku. Časopis Slezského zemského muzea, série B, vědy historické 40, 220–235.

DOHNAL, V. 2001: Olomoucký hrad v raném středověku (10. až první polovina 13. století). Olomouc.

DOHNAL, V. 2005: Olomoucký hrad v raném středověku (II). Archaeologiae regionalis Fontes 6. Olomouc.

DOLEJŠÍ, K. – MLČÁK, L. 2010: K dějinám olomouckého hradu ve 12. až 16. století. In: O. Jakubec (ed.): Arcidiecézní muzeum na Olomouckém hradě. Příspěvky z mezinárodní konference. Olomouc, 113–130.

DURDÍK, T. 2010: K výskytu okrouhlých obytných věží ve střední Evropě v 12. – počátku 13. století. In: O. Jakubec (ed.): Arcidiecézní muzeum na Olomouckém hradě. Příspěvky z mezinárodní konference. Olomouc, 143–147.

FALTÝNEK, K. 2001: Olomouc (okr. Olomouc). Horní náměstí. Přehled výzkumů 42 (2000), 225–227.

FALTÝNEK, K. 2003: Olomouc, Sokolská před č. 25 (červen 2000). Závěrečná zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu. Olomouc. Zpráva uložena v knihovně NPÚ ÚOP v Olomouci pod č. D-525.

FALTÝNEK, K. – NOVÁK, J. – ŠLÉZAR, P. 2018: Raně středověké osídlení v Moravičanech na Soutoku. Přehled výzkumů 59-2, 119–151.

FIALA, J. 2009: Výstavba tereziánské pevnosti. In: J. Schulz (ed.): Dějiny Olomouce 1. Olomouc, 481–491.

HLOBIL, I. – MICHNA, P. – TOGNER, M. 1984: Olomouc. Praha.

HOFFMANN, F. 2009: Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha.

HOLUB, P. – KOLAŘÍK, V. – MERTA, D. – PEŠKA, M. – ZAPLETALOVÁ, D. – ZŮBEK, A. 2005: Ke stavu poznání nezděné měšťanské architektury vrcholně středověkého Brna. In: D. Merta – M. Peška (eds.): Forum Urbes Medii Aevi II. Brno, 44–101.

HOSÁK, L. 2004: Historický místopis země Moravskoslezské (2. vydání). Praha.

CHARVÁT, P. 2006: Raně středověké Čechy a Rurikovská Rus. Studia Meidaevalia Pragensia 6, 71–79.

CHUPÍK, F. 2009: Pozdně středověké a renesanční opevnění. In: J. Schulz (ed.): Dějiny Olomouce 1. Olomouc, 299–301.

JEŽEK, M. 1997: Hospodářský region středověkého města. In: J. Maříková–Kubková – J. Klápště – M. Ježek – P. Meduna (eds.): Život v archeologii středověku. Praha, 309–320.

KALÁBEK, M. 2004: Olomouc (okr. Olomouc). „Velkomoravská ulice“. Přehled výzkumů 45, 177.

KALÁBKOVÁ, P. 2009: Dějiny archeologického bádání. In: J. Schulz (ed.): Dějiny Olomouce 1. Olomouc, 19–29.

KALÁBKOVÁ, P. – KALÁBEK, M. 2009: Slovanské osídlení a archeologie raného středověku. In: J. Schulz (ed.): Dějiny Olomouce 1. Olomouc, 73–86.

KAŇÁK, B. 2009: Velikost a popis města. In: J. Schulz (ed.): Dějiny Olomouce 1. Olomouc, 198–200.

KEJŘ, J. 1998: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha.

KLÁPŠTĚ, J. 2002: Měšťané a lidé z města. In: M. Nodl – F. Šmahel (eds.): Člověk českého středověku. Praha, 337–363.

KLÁPŠTĚ, J. 2012: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.

KLÍMA, B. 1980: Zámečnická práce staromoravských kovářů v Mikulčicích. Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně, ročník VIII, sv. 3, Praha.

KOHOUT, Š. 2009: Rozkvět města. In: J. Schulz (ed.): Dějiny Olomouce 1. Olomouc, 126–165.

KOŇŠOVÁ, P. 2004: Ku klasifikácii vrcholnostredovekých ostroh z územia Slovenska (12.–15. storočie). *Archaeologia historica* 29, 523–547.

KOSMAS: Kronika Čechů. K. Hrdina – M. Bláhová – M. Moravová (eds.), Praha 2011.

KOUDELA, M. 2009: Město za třicetileté války. In: J. Schulz (ed.): Dějiny Olomouce 1. Olomouc, 335–367.

KOUŘIL, P. 2003: Staří Maďaři a Morava z pohledu archeologie. In: J. Klápště – E. Plešková – J. Žemlička (eds.): Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka. Praha, 110–146.

KOUŘIL, P. 2016: Staří Maďaři a jejich podíl na kolapsu a pádu Velké Moravy aneb Spojenci, sousedé a nepřátelé. In: J. Macháček – M. Wihoda a kol.: Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi? *Prameny české historie*. Svazek 2. Praha, 102–143.

KUČA, K. 2000: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 4. díl, Ml-Pan. Praha.

KUX, J. 1937: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918. Reichenberg – Olmütz.

LE GOFF, J. 2002: Město. In: J. Le Goff – J. C. Schmidt (eds.): *Encyklopedie středověku*. Praha, 378–391.

MARTÍNEK, J. – ŠLÉZAR, P. 2014: Po stopách starých cest. Výsledky projektu „Výzkum historických cest v oblasti severozápadní Moravy a východních Čech“ – výstavní katalog. Brno.

MEZNÍK, J. 1960: Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století. Sborník matice moravské 79, 129–147.

MĚŘÍNSKÝ, Z. 2013: Hmotná kultura mladší doby hradištní na Moravě a ve Slezsku. *Archaeologia historica* 38/1, 45–90.

MICHNA, P. 1975: Záchrané archeologické akce v Olomouci. Přehled výzkumů 1974, 81–82.

MICHNA, P. 1982: Ke stavebním dějinám středověkých domů v Olomouci (Archeologický průzkum dvou městišť v Barvířské ulici.). Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 5, 179–241.

MICHNA, P. 1994: Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1993. *Vlastivědný věstník moravský* XLVI/4, 366–371.

MICHNA, P. 2014: Archeologie v Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti v Olomouci – ke 40. výročí vzniku archeologického pracoviště. Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci 2014, 28–47.

MICHNA, P. – POJSL, M. 1988: Románský palác na Olomouckém hradě. Archeologie a památková obnova. *Prameny k dějinám a kultuře Moravy* sv. 3. Brno.

MÜLLER, W. 1882: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz. Wien und Olmütz.

NATHER, W. 2007: Kronika olomouckých domů 2. díl. V. Spáčil (ed.), Olomouc.

NMKO: Nejstarší městská kniha olomoucká (*Liber actuum notabilium*) z let 1343–1420. V. Spáčil (ed.), Olomouc 1982.

NEŠPOR, V. 1998: Dějiny města Olomouce (2. vydání). Olomouc.

NODL, M. 2003: Krčmy a krčmáři. In: *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno, 563–570.

NOVÁK, J. 2016: Hospodářské zázemí královských měst střední Moravy ve středověku. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta.

NOVÁK, J. 2020: Města a šlechta na střední Moravě ve 13. až 15. století, rivalita – spolupráce – koexistence. Disertační práce. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta.

NOVOTNÝ, B. 1960: Výzkum v Olomouci – Hradisku. Přehled výzkumů 1959, 127–128.

NOVOTNÝ, B. 1964: K otázce osídlení olomouckého kopce a kláštera Hradiska ve střední a pozdní době hradištní. *Památky archeologické* 60, 397–415.

PKO: Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528. V. Spáčil – L. Spáčilová (eds.), Olomouc 2004.

PKHMO: Popis královského hlavního města Olomouce sepsaný syndikem Floriánem Josefem Louckým roku 1746. L. Spáčilová – V. Spáčil (eds.), Olomouc 1991.

PROCHÁZKA, R. 2006: Město – fenomén doby posledních Přemyslovců. In: Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století. Sborník a katalog výstavy. Olomouc, Brno, 153–172.

PROCHÁZKA, R. 2007: Archeologie a poznání moravských a slezských měst. *Archaeologia historica* 32, 37–80.

PROCHÁZKA, R. 2009: Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku v raném středověku. *Spisy Archeologického ústavu AVČR Brno sv. 38*. Brno.

PROCHÁZKA, R. 2010: Odraz vrcholně středověké urbanizace v archeologických pramenech na základě vybraných příkladů. *Přehled výzkumů* 51, 209–247.

PROCHÁZKA, R. – KOLAŘÍK, V. – ZŮBEK, A. 2013: Předměstí. In: L. Jan (ed.): *Dějiny Brna 2. Středověké město*. Brno, 568–600.

PROCHÁZKA, R. – KOVÁČIK, P. – ZŮBEK, A. 2002: Nové poznatky k vývoji opevnění olomouckého hradu v raném a vrcholném středověku. *Archaeologia historica* 27, 197–213.

PROCHÁZKA, R. – PEŠKA, M. 2007: Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století. *Přehled výzkumů* 48, 143–299.

PŘICHYSTALOVÁ, R. – KALÁBEK, M. (eds.) 2014: Raněstředověké pohřebiště Olomouc-Nemilany. Brno.

RAZÍM, V. 2019: Středověká opevnění českých měst 3. díl, katalog Morava a Slezsko. Praha.

RICHTER, V. 1959: Raněstředověká Olomouc. Praha – Brno.

RICHTER, M. – KRAJÍC, R. 2001: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého města 2. Levobřežní předměstí – archeologický výzkum 1962-1988. Praha.

ROSSIAUD, J. 1999: Měšťan a život ve městě. In: J. Le Goff (ed.): *Středověký člověk a jeho svět*. Praha, 123–156.

SEDLÁČKOVÁ, H. 1998: Olomouc Slovenská ulice 1997–98, Kostel Neposkvrněného početí P. Marie, záchranný archeologický výzkum. Nálezová zpráva. Olomouc. Zpráva uložena v knihovně NPÚ ÚOP v Olomouci pod č. D-654.

SEDLÁČKOVÁ, H. 2002: Výsledky archeologického výzkumu v areálu bývalého Jezuitského konviktu v Olomouci. *Dějiny – stavební a umělecké dějiny – obnova a využití*. Olomouc, 201–219.

SCHULZ, J. (ed.) 2009: *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc.

SLÁMA, J. 1990: Raně středověké Čechy a rurikovská Rus. *Archeologické rozhledy* 42, 391–397.

SLIVKA, M. 2002: Symbolika výzbroje a výstroja. *Archaeologia historica* 27, 589–605.

SMÍŠEK, K. 2016: Numismatické určení mincí z archeologického výzkumu NPÚ Olomouc na lokalitě Olomouc, ul. Sokolská 5 (akce 13/2015). Zpráva uložena na odboru archeologie NPÚ ÚOP v Olomouci.

SMOLÍK, J. 1971: Pražské groše a jejich díly (1300–1547). Praha.

ŠLÉZAR, P. 2002: Ulice Husitská a Ibsenova. Státní památkový ústav v Olomouci. Výroční zpráva 2001, 79–80.

ŠLÉZAR, P. 2014: Olomouc. In: P. Kouřil (ed.): *Velká Morava a počátky křesťanství*. Brno, 201–207.

ŠLÉZAR, P. 2017: Archeologický výzkum u kostela Panny Marie Sněžné. Příspěvek k problematice počátků opevnění a církevních staveb na olomouckém Předhradí. *Přehled výzkumů* 58-2, 97–127.

ŠLÉZAR, P. 2018: Olomouc between the Great Moravian and Přemyslid Duchies. In: P. Kouřil – R. Procházka (eds.): *Moravian and Silesian Strongholds of the Tenth and Eleventh Centurie in the Kontext of Central Europe*. Brno, 115–135.

ŠLÉZAR, P. 2018a: Komunikační síť raně středověké Olomouce. In: J. Martínek (ed.): *Výzkum historických cest v interdisciplinárním kontextu 2018*. *Vlastivědný věstník moravský Supplementum* 3. Brno, 69–82.

ŠLÉZAR, P. *v tisku*: Od knížecího hradu k právnímu městu.

ŠLÉZAR, P. – DEHNEROVÁ, H. 2020: Kostel sv. Petra v Olomouci ve středověku z pohledu archeologických pramenů. *Historica Olomuncensia*, *Sborník prací historických* 59, 13–51.

ŠLÉZAR, P. – FALTÝNEK, K. 2019: Románský kostel sv. Prokopa v Lošticích. Příspěvek k počátkům moravské šlechty. *Přehled výzkumů* 60-2, 161–199.

ŠLÉZAR, P. – FALTÝNEK, K. – ZLÁMAL, T. 2019: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). *Na Hradě* 5. *Přehled výzkumů* 60-2, 289–293.

TICHÁK, M. 2000: *Paměť olomouckých předměstí*. Olomouc.

TOMAS, J. 1999: *Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu*. Výbor studií. Litoměřice.

VEČEŘA, P. 2004: Olomouc, Sokolská 36 (červen 1994). *Nálezová zpráva*. Olomouc. Zpráva uložena v knihovně NPÚ ÚOP v Olomouci pod č. D-653.

VEČEŘA, P. 2006: Olomouc, Sokolská (květen, září 2005). Nálezová zpráva. Olomouc. Zpráva uložena v knihovně NPÚ ÚOP v Olomouci pod č. D-710.

VEČEŘA, P. 2013: Olomouc, Sokolská – Koželužská (září 1990). Nálezová zpráva. Olomouc. Zpráva uložena v knihovně NPÚ ÚOP v Olomouci pod č. D-883.

WIHODA, M. 2011: Předmluva. In: Kosmas. Kronika Čechů. K. Hrdina – M. Bláhová – M. Moravová (eds.), Praha, 5–20.

WIHODA, M. 2019: Vladislav Jindřich. Praha.

ZAPLETAL, J. 2009: Geologie území a vývoj. In: J. Schulz (ed.): Dějiny Olomouce 1. Olomouc, 14–18.

ZATLOUKAL, R. 2006: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Uhelová ulice 4–16. Přehled výzkumů 47, 265–266.

ZATLOUKAL, R. 2008: O putování neposedného románského domu po Olomouci. Zprávy památkové péče 68, 273–279.

ZATLOUKAL, R. 2010: Záchranný archeologický výzkum v areálu Arcidiecézního muzea Olomouc. In: O. Jakubec (ed.): Arcidiecézní muzeum na Olomouckém hradě. Příspěvky z mezinárodní konference. Olomouc, 27–40.

ZATLOUKAL, R. 2010a: K vývoji ulice Denisova – Pekařská v Olomouci. In: Š. Ungerman – R. Přichystalová (eds.): Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám. Praha, 251–266.

ZATLOUKAL, R. 2012: Areál olomouckého hradu v 9. – 12. století. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

ZATLOUKAL, R. 2014: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Dolní náměstí. Přehled výzkumů 55-2, 243–247.

ZATLOUKAL, R. 2015: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Wurmova č. o. 3. Přehled výzkumů 56-2, 299–300.

ZATLOUKAL, R. 2016: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Denisova 37, 39, 41, 43 a 45. Přehled výzkumů 57-2, 293–294.

ZATLOUKAL, R. 2017: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Denisova 37, 39, 41, 43 a 45. Přehled výzkumů 58-2, 231–232.

ZATLOUKAL, R. – ŠLÉZAR, P. 2001: Olomouc (okr. Olomouc). Václavské náměstí 3–5. Přehled výzkumů 42 (2000), 229–232.

ZATLOUKAL, R. – GRÉGR, J. – DEHNEROVÁ, H. – ŠLÉZAR, P. – VEČEŘA, P. 2018: Archeologický atlas MPR Olomouc. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

ZATLOUKAL, R. – ŽIVNÝ, M. 2006: Vyhodnocení středohradištního pohřebiště na Václavském návrší v Olomouci. In: *Ve službách archeologie VII*. Brno, 392–394.

ZLÁMAL, T. 2016: Olomouc (k. ú. Olomouc, okr. Olomouc) Sokolská ulice č. 5. Přehled výzkumů 57-2, 301.

ZLÁMAL, T. – FALTÝNEK, K. 2019: Předběžná zpráva o záchraném archeologickém výzkumu v areálu školy Na Hradě aneb Co se pod sídlem Katedry historie skrývá. In: Z. Mírová – V. Záhorský – V. Němcová (eds.): *Sborník prací 2. studentské archeologické konference, 10 let archeologie na olomoucké univerzitě*. Olomouc, 12–29.

ZŮBEK, A. 2018: Archeologické projevy středověké a raně novověké nezděné zástavby na parcelách někdejších domů č. 6 a 8 na Vídeňské ulici v Brně. *Archaeologia historica* 43/1, 65–95.

ZŮBEK, A. 2019: Archeologické projevy středověké a raně novověké zástavby první předměstské čtvrti v Brně. *Archaeologia historica* 44/1, 289–311.

ZŮBEK, A. 2019a: Mazanice – stavební materiál v brněnském prostředí. Příkladová studie zpracování a analýzy souboru fragmentů vypálené mazanice z výplní suterénu VS029 na parcele domu Kobližná 4. Brno.

ŽÁKOVSKÝ, P. – VÍCH, D. 2019: Pár zlacených ostruh od hradu Zítkov u Chocně ve východních Čechách. *Archeologické rozhledy* LXXI, 82–104.

ŽEMLIČKA, J. 2014: *Království v pohybu – Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*. Praha.

12. Seznam obrazových příloh

Obr. 1: Plán olomouckých předměstí před rokem 1743.

Obr. 2: Město Olomouc na císařském povinném otisku stabilního katastru Moravy a Slezska z roku 1833. Žlutě vyznačena oblast starých Bělidel.

Obr. 3: Plán opevnění města Olomouce v roce 1686. V severní části města je dobře patrná renesanční hradba ohrazující stará Bělidla.

Obr. 4: Žlutě vyznačena oblast starých Bělidel v detailu výřezu mapy města Olomouce na císařském povinném otisku stabilního katastru Moravy a Slezska z roku 1833.

Obr. 5: Záchranné archeologické výzkumy v prostoru starých Bělidel, zaznačené červenými body do výřezu satelitní mapy Olomouce.

Obr. 6: Situační plán sond z akce č. OL-SOK-77/78 (BLÁHA 1978a) v soutisku s čtvercovou sítí z akce č. NPU013/15.

Obr. 7: Akce č. OL-SOK-77/78, sonda S1/77, řez 1 (BLÁHA 1978a).

Obr. 8: Akce č. OL-SOK-77/78, sonda S1/77, řez 2 (BLÁHA 1978a).

Obr. 9: Akce č. OL-SOK-77/78, sonda S1/78, řez AB (BLÁHA 1978a).

Obr. 10: Akce č. OL-NPM-97/98, situační plán sond (SEDLÁČKOVÁ 1998).

Obr. 11: Akce č. NPU027/00, situace profilu C-D (FALTÝNEK 2003).

Obr. 12: Akce č. NPU013/15, čtverec A1, profil P1(severní řez). Červeně značeno souvrství černohnědé hlíny obsahující fragmenty keramických nádob, zejména z období mladší fáze mladší doby hradištní a počátku vrcholného středověku.

Obr. 13: Akce č. NPU013/15, čtverec F1, profil P5. Řez zahloubeným objektem. Zeleně značené vrstvy obsahovaly keramiku 13. století, žlutě značené vrstvy tvoří zánikový horizont objektu z přelomu 13. a 14. století.

Obr. 14: Akce č. NPU013/15, čtverec E3, profil P10 (východní řez). Červeně značena raně středověká kulturní vrstva.

Obr. 15: Akce č. NPU013/15, čtverec C6, profil P33 (severní řez). Zeleně značena středověká vrstva obsahující fragmenty keramických nádob mladší doby hradištní a vrcholného středověku, béžově výplň objektu obsahující nálezy mladšího vrcholného středověku.

Obr. 16: Akce č. NPU013/15, čtverec A8, profil P37 (severní řez). Zeleně značena středověká vrstva obsahující fragmenty keramických nádob z raného až vrcholného středověku, béžově vrstva vrcholného středověku až raného novověku.

Obr. 17: Akce č. NPU013/15, čtverec C7, profil P57 (severní řez). Červeně značená pravěká až raně středověká vrstva, žlutě vrstva vrcholného středověku, béžově vrstva a zásyp objektu s keramikou vrcholného až závěru středověku.

Obr. 18: Akce č. NPU013/15, čtverec D8, profil P49 (východní řez). Červeně značená vrstva s nálezy pravěké a raně středověké keramiky, zeleně vrstva s nálezy raného až vrcholného středověku, žlutě mladšího vrcholného středověku.

Obr. 19: Akce č. NPU013/15, čtverec E8, profil P55 (východní řez). Červeně značená vrstva s nálezy z období pravěku a raného středověku, zeleně požárová uloženina s keramikou druhé poloviny 13. století, béžově vrstva mladšího až závěru vrcholného středověku.

Obr. 20: Akce č. NPU013/15, čtverec F8, profil P50 (severní řez). Zeleně značená vrstva s nálezy keramiky raného až vrcholného středověku, žlutě vrcholného středověku.

Obr. 21: Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 1 (kontexty 111, 130, 145 a 1103).

Obr. 22: Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 2 (kontext 139).

Obr. 23: Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 2 (kontext 132).

Obr. 24: Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 2 (kontext 111). Výrazněji profilovaný okraj (druhý řádek uprostřed) a kolonizační okraj (spodní řádek uprostřed) představují mladší intruzi z průběhu 13. století.

Obr. 25: Fragmenty keramických nádob z kontextů 137 a 138.

Obr. 26: Fragmenty keramických nádob z kontextu 135. Nízký nahoru vytažený okraj s lištou (horní řádek uprostřed) představuje starší intruzi horizontu 2.

Obr. 27: Fragmenty keramických nádob z kontextu 134.

Obr. 28: Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 3 (kontext 133).

Obr. 29: Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 3 (kontext 130). Nahoru vytažený okraj s lištou (druhý řádek uprostřed) představuje starší intruzi horizontu 2.

Obr. 30: Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 3 (kontext 1138).

Obr. 31: Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 3 (kontext 1138).

Obr. 32: Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 4 (kontext 1108 a 1173).

Obr. 33: Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 4 (kontext 1124, 1155 a 1178).

Obr. 34: Železné jezdecké ostruhy s bodcem.

- Obr. 35:** Železný klíč (kontext 133) a drobné čepele nožů (kontext 136 a 141).
- Obr. 36:** Středověké mince. Parvus Václava II. (kontext 1155), čtyřhranný peníz s orlicí Albrechta Rakouského (kontext 1135) a kostnický batzen (kontext 1178).
- Obr. 37:** Kostěné artefakty. Doklady kostářské výroby (kontext 1103 a 1124), přezka (kontext 105), hřeben (kontext 1122) a rukojeť nože (kontext 1178).
- Obr. 38:** Půdorys prozkoumané části „stavby 1“.
- Obr. 39:** Půdorys prozkoumané části „stavby 2“.
- Obr. 40:** Půdorys prozkoumané části „stavby 3“.
- Obr. 41:** Akce č. NPU013/15, čtverec A1, profil P1 (severní řez).
- Obr. 42:** Akce č. NPU013/15, čtverec A1, profil P4 (západní řez).
- Obr. 43:** Akce č. NPU013/15, situace v rozhraní čtverců B2, B3, C2 a C3, pohled od východu.
- Obr. 44:** Akce č. NPU013/15, čtverec F1, situace „stavba 1“, pohled od severu.
- Obr. 45:** Akce č. NPU013/15, čtverec F1, severní část situace „stavba 1“, pohled od západu.
- Obr. 46:** Akce č. NPU013/15, čtverec F1, profil P5. Řez „stavbou 1“.
- Obr. 47:** Akce č. NPU013/15, čtverec F1, profil P6 (jižní řez). Řez „stavbou 1“.
- Obr. 48:** Akce č. NPU013/15, čtverec E1, severní část profilu P8 (západní řez). Zachycené nároží „stavby 1“.
- Obr. 49:** Akce č. NPU013/15, čtverec E3, profil P10 (východní řez).
- Obr. 50:** Staveniště domu Sokolská č. 5, pohled od severovýchodu.
- Obr. 51:** Akce č. NPU013/15, čtverec F5, profil P26 (severní řez).
- Obr. 52:** Akce č. NPU013/15, rozhraní čtverců F5 a F6. Pozůstatek raně novověké jímky, pohled od jihu.
- Obr. 53:** Akce č. NPU013/15, čtverec D6, profil P31 (severní řez).
- Obr. 54:** Severní část staveniště v místech objektu Sokolská č. 5, pohled od jihozápadu. V pozadí dochované pozůstatky renesančního opevnění.
- Obr. 55:** Průhled Sokolskou ulicí z budovy Sokolská č. 5, pohled od severozápadu.

Obr. 56: Relikty zděné stavby v areálu někdejšího vojenského stavebního dvora v severní části zkoumané plochy staveniště domu Sokolská č. 5.

Obr. 57: Akce č. NPU013/15, čtverec A8, profil P37 (severní řez).

Obr. 58: Akce č. NPU013/15, čtverce A7 a A8. Mohutné raně novověké základové zdivo.

Obr. 59: Akce č. NPU013/15, čtverce A7 a A8. Mohutné raně novověké základové zdivo, pohled od jihozápadu.

Obr. 60: Akce č. NPU013/15, čtverce A7 a A8. Mohutné zdivo kopírující západní hranici části stavební jámy.

Obr. 61: Akce č. NPU013/15, čtverec D7, profil P59 (severní řez).

Obr. 62: Akce č. NPU013/15, čtverec D8, profil P49 (východní řez).

Obr. 63: Akce č. NPU013/15, čtverec E8, situace „stavba 3“ v průběhu odkryvu, pohled od jihovýchodu.

Obr. 64: Akce č. NPU013/15, čtverec E8, situace „stavba 3“, pohled od jihovýchodu.

Obr. 65: Akce č. NPU013/15, čtverec E8, situace „stavba 3“, pohled od severu.

Obr. 66: Akce č. NPU013/15, čtverec E8, profil P55 (východní řez).

Obr. 67: Akce č. NPU013/15, čtverec F8, profil 52 (jižní řez).

Obr. 68: Část dochovaného úseku renesančního opevnění. Pohled ze Studentské ulice od západu. V pozadí střecha kostela Neposkvrněného početí Panny Marie.

Obr. 69: Dochovaná hranolová věž. Pohled ze Studentské ulice od severu.

Obr. 70: Dochovaná půlválcová věž. Pohled ze Studentské ulice od západu.

Obr. 71: Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie na Bělidlech. Pohled ze Sokolské ulice od jihovýchodu.

13. Obrazové přílohy

Obr. 41 Akce č. NPU013/15, čtverec A1, profil P1 (severní řez).

Obr. 42 Akce č. NPU013/15, čtverec A1, profil P4 (západní řez).

Obr. 43 Akce č. NPU013/15, situace v rozhraní čtverců B2, B3, C2 a C3, pohled od východu.

Obr. 44 Akce č. NPU013/15, čtverec F1, situace „stavba 1“, pohled od severu.

Obr. 45 Akce č. NPU013/15, čtverec F1, severní část situace „stavba 1“, pohled od západu.

Obr. 46 Akce č. NPU013/15, čtverec F1, profil P5. Řez „stavbou 1“.

Obr. 47 Akce č. NPU013/15, čtverec F1, profil P6 (jižní řez). Řez „stavbou 1“.

Obr. 48 Akce č. NPU013/15, čtverec E1, severní část profilu P8 (západní řez). Zachycené nároží „stavby I“.

Obr. 49 Akce č. NPU013/15, čtverec E3, profil P10 (východní řez).

Obr. 50 Staveniště domu Sokolská č. 5, pohled od severovýchodu.

Obr. 51 Akce č. NPU013/15, čtverec F5, profil P26 (severní řez).

Obr. 52 Akce č. NPU013/15, rozhraní čtverců F5 a F6. Pozůstatek raně novověké jámky, pohled od jihu.

Obr. 53 Akce č. NPU013/15, čtverec D6, profil P31 (severní řez).

Obr. 54 Severní část staveniště v místech objektu Sokolská č. 5, pohled od jihozápadu. V pozadí dochované pozůstatky renesančního opevnění.

Obr. 55 Průhled Sokolskou ulicí z budovy Sokolská č. 5, pohled od severozápadu.

Obr. 56 Relikty zděné stavby v areálu někdejšího vojenského stavebního dvora v severní části zkoumané plochy staveniště domu Sokolská č. 5.

Obr. 57 Akce č. NPU013/15, čtverec A8, profil P37 (severní řez).

Obr. 58 Akce č. NPU013/15, čtverce A7 a A8. Mohutné raně novověké základové zdivo.

Obr. 59 Akce č. NPU013/15, čtverce A7 a A8. Mohutné raně novověké základové zdivo, pohled od jihozápadu.

Obr. 60 Akce č. NPU013/15, čtverce A7 a A8. Mohutné zdivo kopírující západní hranici části stavební jámy.

Obr. 61 Akce č. NPU013/15, čtverec D7, profil P59 (severní řez).

Obr. 62 Akce č. NPU013/15, čtverec D8, profil P49 (východní řez).

Obr. 63 Akce č. NPU013/15, čtverec E8, situace „stavba 3“ v průběhu odkryvu, pohled od jihovýchodu.

Obr. 64 Akce č. NPU013/15, čtverec E8, situace „stavba 3“, pohled od jihovýchodu.

Obr. 65 Akce č. NPU013/15, čtverec E8, situace „stavba 3“, pohled od severu.

Obr. 66 Akce č. NPU013/15, čtverec E8, profil P55 (východní řez).

Obr. 67 Akce č. NPU013/15, čtverec F8, profil 52 (jižní řez).

Obr. 68 Část dochovaného úseku renesančního opevnění. Pohled ze Studentské ulice od západu. V pozadí střecha kostela Neposkvrněného početí Panny Marie.

Obr. 69 Dochovaná hranolová věž. Pohled ze Studentské ulice od severu.

Obr. 70 Dochovaná půlválcová věž. Pohled ze Studentské ulice od západu.

Obr. 71 Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie na Bělidlech. Pohled ze Sokolské ulice od jihovýchodu.

14. Summary

The area situated northwest of the Olomouc Hill shows slight elevation, possibly related to a hill or a ridge on which the Church of St. Moritz was built in the Romanesque period. The elevation was surrounded by an inundation area to the north and the west. Archaeological research in Sokolská street has shown that the area was already inhabited in the Prehistoric period. The first evidence of a local medieval settlement can be found in the sporadic finds of ceramics dating from the second half of the 10th century up to the first half of the 11th century. However, during this period, the area was only sparsely populated or used for settlement activities only occasionally. That corresponds with the situation at Moritz Square, behind which the craft-mercantile suburb of the Olomouc castle was located in the close vicinity to the east.

However, from the second half of the 11th century, the settlement was intensively expanding westward to the area of Moritz Square and 8. května and Sokolská streets. The Church of St. Moritz became the heart of the settlement. Archaeological research has proven the presence of a settlement in the western part of Sokolská street, in the area formerly known as Horní Bělidla, dating to the second half of the 11th century and, in particular, to the 12th century. The discovery of a pair of spurs is evidence of at least a temporary presence of members of the upper social class in the 12th or early 13th century. A burial ground from the Later Hillfort Period, a part of which has been found in the courtyard of the National House, was located in the area between Moritz Square and Horní Bělidla.

Before the mid-13th century, the Moritz settlement was absorbed by the established royal city. However, the area later known as Bělidla was located outside of the established city boundaries. Therefore, prior to the establishment of the city, this part of the settlement falls outside the city walls. Nevertheless, changes in the nature of buildings in the area occurred as well. We cannot expect the same delimitation of the city area as in the inner city. However, the archaeological research of the Sokolská No. 5 construction site has shown a presence of wood-clay structures with underground basements. However, this seems to indicate only scattered individual structures, which already disappeared during the second half of the 13th century (Buildings I/77, II/77 and “Structure No. 3”). The orientation towards the road leading around the city walls can be considered probable only in the case of “Structure No. 1”, which is the likeliest

to have had a residential function. This structure was destroyed around 1300 AD. The fire layer discovered in the archaeological trench S1/77 was dated by Josef Bláha to the same period.

In the 13th century, the area of Pro střední Bělidla was already undoubtedly in use as well, as proven by the archaeological research of the Church of Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary. The settlement could have already reached the location of the Metropol cinema in the second half of the 13th century, but only rare fragments of ceramics testify to this.

The settlement in the suburbs, later known as Bělidla, had likely gradually formed into a street surrounding the road under the city walls, which was connecting the radial roads leading to the city through the Litovel Gate and the Rohle Gate, while the local settlement was expanding from the west to the east.

In 1453, a Franciscan monastery and the Church of Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary was founded in Bělidla, which likely culminated the process of local urbanization. This can be evidenced by the reinforced traversable terrain from the second half of the 15th century with larger stones found in front of the Metropol cinema. The wood-clay “Structure No. 2” with a basement dating to the High Medieval Period, which was discovered in the northern part of the Sokolská No. 5 construction site, seems to have been destroyed in the course of the 15th century as well. However, wooden buildings were still present in that part of Bělidla at the beginning of the 17th century, consisting of small wooden houses in Růžová street.

Although we can assume that there were numerous craftsmen present in the area of the medieval suburb, the archaeological research of old Bělidla has not yet documented such activity, with one exception. Josef Bláha has identified some quantities of waste and semi-finished products of broom manufacturing in the layer of the archaeological trench S1/77 dating to the Late Medieval Period. Several artefacts of similar nature were later discovered in the excavation led by the author of this thesis. The presence of a blacksmith could be indirectly evidenced by the sporadic occurrence of smithing slag in the deposits from the High Medieval Period.

In 1525, the city walls were expanded, and Bělidla became surrounded by the new fortification from the Renaissance period. At the beginning of the early modern period, the medieval suburb with origins predating the establishment of the city and located outside the city walls for more than 250 years became an integral part of the city of Olomouc.